వెల:- మేలుప్రతి

సాదాప్రతి

మొదటికూర్పు ౧౦౦౦ ప్రతులు

గోలకొండ ముద్రాలయమున

ముద్రితము.

దక్షిణ హైదరాబాదు.

౨౨-౩-౧౯౩౯.

ప్రకాశకుల నివేదన

నిజాంరాష్ట్రములోని ఆంధ్రమహాశయులలో, ప్రభుసేవయందును దేశసేవయందును, విద్యాపోషణమునందును, పరోపకారపారీణతయందును, నిరుపమాన విఖ్యాతి వహించినవారును, బాలికల పాఠశాలకు ముఖ్యాతిముఖ్యులగు పోషకులును పాఠశాల కమిటీ అధ్యక్షులును అయిన శ్రీ రాజా బహాదరు వేంకటరామారెడ్డి ఓ. బి. ఇ. స్పెషలాఫీసరు కొత్వాలు ముబారకు గారి బోధప్రదమగు జీవిచరిత్రమును శ్రీవారి డెబ్బదియవ వత్సరారంభమున ప్రకటింప భాగ్యము లభించినందునకు గర్వపడుచున్నాము.

శ్రీ రాజాబహాదరుగారి జీవితమును తెనుగున ప్రకటించ మొదట సంకల్పించినవారు ఈ పాఠశాలయొక్క ప్రాతవిద్యార్థిని శ్రీమతి కొమ్మిరెడ్డి లక్ష్మీబాయమ్మగారు. వీరు ఈ విషయమును నోటుచేసి పుస్తకము వ్రాసి పాఠశాల కమిటీవారికిచ్చియుండిరి. తరువాత కొలదికాలమునకే క్షయవ్యాధిచే దివంగతులైరి. ఈ పుస్తకమును మా ప్రాతవిద్యార్థినీసంఘము వారు ప్రకటింప సంకల్పించి శ్రీ రాజాబహాదరుగారి ౭౦వ జన్మోత్సవ సందర్భమున సమర్పింపబడిన సన్మానపత్రములో తమ యుద్దేశమును సూచించియుండిరి. కాని శ్రీరాజాబహాదరుగారి జీవితవిశేషములు అంతకొద్ది పుస్తకములో నిముడజాలవందున శ్రీయుత సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారు, ఇట్టి యుద్గ్రంథమును రచించి, పటములు సేకరించి గ్రంథముయొక్క అంతస్స్వరూపమును బహిస్స్వరూపమును ఆకర్షకముగా నుండునట్లు సిద్ధపరచి యిచ్చిరి. ఇట్టి యుత్తమచరిత్రను రచించిన వీరు మా వంద్యులు. మా గ్రంథ రచయిత్రి శ్రీమతి లక్ష్మీబాయమ్మగారు జీవించియుండినచో, నేడు ఆమె యానందము అపారముగానుండెడిది.

శ్రీ రాజాబహాదరుగారి సేవాసక్తి యౌదార్యమును మేమీ విజ్ఞప్తియందు ఎక్కువగా ప్రస్తావించదలచలేము. తలచినను అది సాధ్యము కాదు. ఈ నిజాం రాష్ట్రములో ౫౦ సంవత్సరములకంటె ఎక్కువ కాల

ము నుండి ప్రభుసేవయొనర్చుచు దాదాపుగా నీకాలమంతయు పోలీసు ఉద్యోగమునగడపిరియు, జాతి మతభేదములు గాక, సంపన్నులు, పేదలు అను తారతమ్యములు గాని గమనించక అబాల గోపాలము అందరి మన్ననకును పాత్రులై, చేతనైనయుపకారము అడిగినను అడుగకపోయినను. ప్రతివారికి చేయుచు జీవనమును ధన్యముగా గడపుచున్న శ్రీ రాజాబహాదరు రెడ్డిగారు నిజాము రాష్ట్రములోని ప్రతివ్యక్తికిని—ప్రభుత్వోద్యోగులకు సహితము—ఆదర్శప్రాయమగు తమజీవితమును ప్రకటించుటకు మాకు అంగీకారమొసగి ఈపుస్తకమువలని లాభము వారియభిమానమునకు పాత్రమైన ఈబాలికాపాఠశాలకు చెందునట్లనుగ్రహించినందులకు వారికి మేము ఎంతయు కృతజ్ఞులము.

శ్రీ రాజాబహాదరుగారు ప్రభుసేవయు, దేశసేవయు చేయుచు చిరకాలము దీర్ఘాయువులై జీవింతురుగాకయని పరమేశ్వరుని మనఃపూర్వకముగా ప్రార్థించుచున్నాము.

బాలికల ఉన్నతపాఠశాల,
౩-౪-౪౦/౧ నారాయణగూడెము
హైదరాబాదు(దక్కన్)
౧౪ అర్డిబెహిష్తు ౧౩౪౭ ఫ.

మా. హనుమంతరావు,
కార్యదర్శి.

PREFACE.

This life of Raja Bahadur Venkata Rama Reddy forms one of the most interesting and instructive biographies published in Telugu. It is a lucid exposition written in attractive style, of one of the worthiest citizens of Hyderabad, who is also held in high esteem throughout the entire Andhra Country and more especially by the extensive and important community of Reddies. There is no need to review this excellent narrative presented by an accomplished writer of Telugu prose. On the contrary, the only work that I should undertake is to supplement it by a brief account of my personal relations with the distinguished Raja Bahadur and the impression he made on me.

It is however, a quarter of a century since I first met him at Hyderabad. He was then holding a very important post in the Police Department, a post which gave him frequent access to His Exalted Highness the Nizam and for which the utmost delicacy of thought and feeling and the coolest judgment were indispensable qualifications. The Raja Bahadur, a strongman, silent but observant, modest in manner and moderate in speech, cool, calm, unruffled and sympathetic and charitable in his constructions and inferences, was, I was proud to note, regarded by Muslims as well as Hindus as an ideal officer. No wonder he

rose to the Headship of the Department and was awarded, for his signal and faithful services by His Exalted Highness the title of Raja Bahadur.

Mr. Venkata Rama Reddy is not merely a man of broad shoulders but one of a br ad mind also. The perfect affection with which he greeted his English daughter-in-law has always remained in my memory as the best and mo-t conclusive evidence of the great and noble spi it of the Raja Bahadur.

He was not content with being a mere offical, though excellence in the very difficult position he occupied would have by itself constituted merit of no ordinary degree. In his own quiet way he was the friend and adviser of every one in distre-s. He promoted organisations intended for the uplift of the Reddy community and may be regarded as one of the founders of the noble Reddy Residential school and Library, which is a big factor in the cultural and social life of the Reddy community in Hyderabad. The education ot Telugu girls has received powerful impetus from his sympathy and organising capacity. Outside Hyderabad too, his silent influence has not been ineffective. The most astonesihing features in the Raja Bahadur's life is the range of his beneficent activities and the perfect mystery in which they are shrouded. The fact is, he is not secretive but modest---modest by nature, preferring to be the power behind the throne instead of the occupant thereof. To hasty judgment he might look as a man of cold and reserved temperament. Reserved he is, but not cold. I have not come across a

warmer heart or more generous impulses than the Raja Bahadur's. A true friend in private life, he is just as true a comrade in public.

He is popular with the Muslims as with the Hindus. In fact genuine Hindu-Muslim unity can be promoted only by people of the type of the Raja 'Bahhadur who do not suffer from the inhibition of racial or religious animosities. He is a synthetic genius -- a synthesis that is produced by mutual affection, and reconciliation, and not through attempts at absorbtion of one into the other by force or policy. He is the friend of the Muslims no less than of the Hindus or the Reddies for the simple reason that he places his loyality and duty to His Exalted Highness and the Dominion above all other considerations.

I trust, that this fine life of the illustrious Raja Bahadur will find a wide and enthusiastic audience and that this silent hero of the Reddy race will continue to be, for generations to come, the healthy influeuce that he has been in the grateful appreciation of us all these many years.

May he enjoy many, many more years of noble service to his state, country and community

(Sd) C. R. Reddy,

విషయసూచిక

ప్ర ౧ విషయ ప్రవేశము ... ... పుట ౧
ప్ర ౨ విద్యాభ్యాసము ... ... ,, ౫
ప్ర ౩ జీవితములోని మార్పు ౨౧
ప్ర ౪ ప్రారంభోద్యోగము ౩౨
ప్ర ౫ ఫసలి ౧౩౦౧–౧౩౧౧ జిల్లా అధికారి యగుట ౪౪
ప్ర ౬ ఫసలి ౧౩౧౧– ౧౩౨౩ వరకు ౫౭
ప్ర ౭ సహాయ కొత్వాలు ౭౨
ప్ర ౮ నగర కొత్వాలు ౮౧
ప్ర ౯ ఇతర ప్రభుత్వశాఖలలోని సేవ ౧౧౯
ప్ర ౧౦ సంఘ సేవ ౧౩౦
ప్ర ౧౧ గుణవిశేషములు ౧౫౯
అనుబంధము ౧౭౧
పద్యములు. విద్వాన్ రామరాజు శ్యామరాజు ౧౭౩
,, పి. హెచ్. రంగాచార్యులు ౧౭౭
,, వం. జయ (విద్యార్థిని) ౧౭౮
రెడ్డివసతిగృహ అభినందన పత్రము ౧౭౯
గోలకొండపత్రిక సంపాదకీయము ౧౮౩
గోలకొండపత్రిక సంపాదకీయము ౧౮౭
గోలకొండపత్రిక సంపాదకీయము ౧౯౦
ఆవటపల్లి నారాయణరావు ప్రశంస ౧౯౮
వస్త్రప్రదర్శన ప్రారంభోపన్యాసము ౨౦౭
ప్రాతవిద్యార్థుల పక్షమున సన్మాన పత్రము ౨౨౧
శ్రీరామ సచ్చిదానందశాస్త్రి విజ్ఞాపనము ౨౨౪
బిరుదముల పట్టిక ౨౨౬

ప్రస్తావన

శ్రీ రాజాబహద్దరు వేంకట రామారెడ్డిగారి జీవిత చారిత్రము ఆంధ్రభాషలోఁ బ్రకటితములయిన మనోహరమైనట్టియు, ఉపదేశాత్మకమైనట్టియు జీవిత చారిత్రములలో నొక్కటియై యున్నది. ఇది ఆకర్షణీయమైన శైలిలో హైదరాబాదు నగర పౌరావతంసులగు నొక్కరినిగూర్చి ప్రకాశమానమగు వర్ణనము. వీరు ఆంధ్రదేశమునం దంతటను, ముఖ్యముగా, విశాలమగు సుప్రసిద్ధ రెడ్డి సంఘీయులచేత నెక్కువగను, అత్యంత గౌరవ పురస్సరముగ భావింపబడుచున్నారు. ఆంధ్రవచన రచనా ధురీణునిచే సమర్పితమైన యీ యుత్తమ చారిత్రమును విమర్శింప వలసిన యవసరము లేదు. అందుకు బదులుగా, మహోన్నతులగు రాజాబహద్దరువారితో నాకుగల వ్యక్తి సంబంధములను గూర్చియు, శ్రీ వారినిగూర్చి నా మానసముపై ముద్రితమైన భావములను గూర్చియు కొంత నుడివి, యీ కథాంశమును పూర్ణము గావించుటయే నేను చేయవలసిన కార్యమయి యున్నది.

హైదరాబాదులో నేను వారిని మొట్టమొదటసందర్శించి యిరువయిదయిదేండ్లు గావచ్చినది. అప్పుడు వారు పోలీసుశాఖలో చాల ముఖ్యమైన యుద్యోగములో నుండిరి. ఈ యుద్యోగ ధర్మముననుసరించి మ. ఘ. వ. నిజాంప్రభువు సన్నిధాన వర్తులుగా నుండుటకు పెక్కు అవకాశములు వారికి కలుగుచుండెను. ఇట్టి రాజసన్నిధాన వర్తులయందు ఆలోచనా సునిశితత్వము, గ్రహణశీలము, శాంతసమాలోచనము, ముఖ్యముగా నుండవలసిన అత్యవసర గుణసంజాతము. రాజ బహాద్దరు వారు ధీరసంపన్నులు, మానశీలురు, అయినను; గ్రహణశీలురు, వినయాచారులు, మితభాషులు, శాంతియుక్తులు, స్తిమితవిభవులు, అచంచలురు, సభాభూతి సంభావితులు, సిద్ధాంత రాద్ధాంతములయందు మహోదారులు, కావున, హిందువులను, ముసల్మానులను సమానముగా వీరిని ఆదర్శనీయులగు అధికారిగా నెన్నుచుండిరని తెలుపుటకు నేను మిగుల గర్వించుచున్నాను. వీరు పోలీసుశాఖా ప్రధానాధికార పదవి కెక్కగలిగి, విశ్వాస పూర్వకముగను, గణనీయముగను చేసిన సేవలకు ప్రతిఫలముగా శ్రీమహాఘనత వహించిన ప్రభువువారు రాజాబహద్దరు బిరుదమును ప్రసాదించుటలో ఆశ్చర్యమేమియు లేదు.

శ్రీయుత వేంకట్రామా రెడ్డిగారు విశాల భుజస్కంధులు మాత్రమేగాక, విశాలహృదయులునై యున్నారు. వీరు

తన కోడలగు ఆంగ్లేయ కన్యకను అత్యంత ప్రీతిపూర్వకముగ సంభావించిన విధము, రాజాబహద్దరువారి సమధిక యౌదార్యశీలమునకు ఉత్తమోత్తమ ప్రబల తార్కాణముగా నా మనోవీధియందు ఎల్లప్పుడు నుండగలదు. దుష్కరమయిన అధికారపదవిని వహించుటయే గొప్ప విషయమై, అసామాన్యమైన కీర్తిప్రతిష్ఠలకు కారణభూతమయినను, శ్రీ వారు కేవల మధికార పదవిమోహితులై తృప్తిపడి యుండలేదు. వారికి సహజమగు నిరాడంబర విధమున దుఃఖభాగులయిన ప్రతివారికి మిత్రులును, ఉపదేశకులును అయియుండిరి. రెడ్డి సంఘీయుల సముద్ధరణాత్మకములగు సమస్త ప్రతిష్ఠాపనములకును దోహద మొసంగిరి. కావున రెడ్డివసతి గృహము, రెడ్డి గ్రంథాలయము అను గొప్ప సంస్థల ప్రతిష్ఠాపకులలో నొక్కరని పరిగణింప వచ్చును. ఈ సంస్థలు హైదరాబాదులోని రెడ్డిసంఘముల విజ్ఞానవికాసమునకును, సాంఘికాభి వృద్ధికిని మహోత్కరములయి యుండుట గమనింపదగిన యంశము. శ్రీవారి సానుభూతి, నిర్మాణచాతుర్యముల మూలముననే ఆంధ్రబాలికల విద్యావిషయమునకును ప్రబల ప్రోత్సాహము కలిగినది. హైదరాబాదు ప్రాంతేతర భాగములందును, వీరి నిరాడంబర జీవిత ప్రాబల్యము ఫలరహితముగానుండి యుండ లేదు. వీరానందించు హితవర్ధక కార్యకలాపముల విస్తృ

తియు, వాని సిగూఢత్వమును రాజాబహద్దరు వారి జీవితము లోని యత్యంత అద్భుతకథ నాత్మక విషయమై యున్నది. సంగతియేమనగా, వారిలో రహస్యములేదు. కాని నమ్రత కలదు నమ్రతయే వారిస్వభావము. గద్దెమీదనుండుటకంటె గద్దెవెనుక నుండిగో తను శక్తియుక్తులను ప్రయోగించు టయే వారి యభిలాషము, శీఘ్రాభిప్రాయులకు శ్రీ రు విర సులుగను, వాగ్మిగాను గనబడవచ్చును. నిజముగా వాగ్మియే కాని విరసులు మాత్రము కారు. రాజాబహద్దరువారికంటె ప్రేమహృదయులను, ఔదార్యభావులను నేను సందర్శించి యుండలేదు. సాంసారిక జీవితమందెట్టి సత్యమిత్రమో, ప్రజా హిత జీవితమునందంతయు సత్య సహచరులు.

అందవులకెల్లో ముసల్మానుకును అల్లె ప్రియులయి యున్నారు. రాజాబహద్దరుగారు, జాతీయ లేక ధార్మికమై మనస్పర్ధ సంబంధములగు అభ్యంతరములతో సంకటపడువారు కాకపోవుటచే, ఇట్టివారే, శుద్ధమైన హిందూ ముసల్మానుల ఐక్యతను పెంపొందింపగల రనుట ధృవము. వీరిది సంయో గము చెందిన ప్రతిభ. ఈ సంయోగము పరస్పర ప్రేమవల నను, సహనభావము, ఓర్పిక వలనను ఏర్పడినదేకాని బలవంత మునవో, కార్యనీతిని పురస్కరించుకొనియో ఒకరిలో మరియొ కరు ఐక్యము కావలయునను ప్రయత్నములద్వారా ఏర్పడి

నది కాదు. హిందువులయెడను, రెడ్లయెడను చూపెడు మైత్రి కంటె, ముసల్మానులయెడ చూపెడు మైత్రి తక్కువదికాదు. దీనికి ముఖ్యకారణ మేమనగా, వీరు ఇతర విషయ భావనల నటుంచి, శ్రీ నిజాము ప్రభువువారియెడను, రాష్ట్రమునెడను, తన రాజభక్తికిని, విధ్యుక్త ధర్మనిర్వహణమునకును ప్రధాన స్థానమిచ్చి యున్నారు.

ప్రఖ్యాతులగు శ్రీరాజా బహద్దరువారిదగు సుచారిత్రమును పెక్కుమంది, ఉత్సాహముతో పఠించెదరుగాక యని నమ్ముచున్నాను. రెడ్డికుల రత్నమగు నీ నిరాడంబర నాయకుడు, భావితరముల వారికిని, ఇన్నేండ్లనుండి మా కృతజ్ఞతాబద్ధ ప్రశంసకు పాత్రమైన జీవశక్తిదాయక ప్రాబల్యమును ప్రసాదించుచుండును గాక!

తన రాష్ట్రమునకును, దేశమునకును, సంఘమునకును తన ఘనమైన సేవను అర్పించుచు, శ్రీరాజా బహద్దరువారు బహుకాలము సౌఖ్యజీవితమును నడిపెదరుగాక.

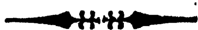
[డాక్టర్ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు
(వైస్‌ఛాన్సెలర్ ఆంధ్రాయూనివర్సిటీ)
వ్రాసిన ఇంగ్లీషు పీఠికకు భాషాంతరీకరణము]

రాజాబహదరు వేంకట రామారెడ్డిగారు, ఓ. బి. ఇ.

మొదటి ప్రకరణము

విషయ ప్రవేశము

ప్రపంచములోని మహాపురుషుల చరిత్రలు నానా విధములుగా నుండును. అవన్నియు పాఠకులకు కొన్ని గుణపాఠములు నేర్పునట్టివై యుండును. జీవిత చరిత్రలు వ్రాయు నాచారము పాశ్చాత్యులలోనే విశేషము. వారినుండియే యీ విషయమును భారతీయు లనుకరించుచున్నారు. జీవితచరిత్రలు వ్రాసి యుంచుట వలన ముందు సంతతివారికి తమ పూర్వులలోని గొప్పవారి చరిత్రయు ఆ చరిత్రలోని ఆదర్శ విషయములును ఆ చరిత్రకు కారణభూతములైన మహాపురుషుల కాలములోని కొన్ని ముఖ్య ఘట్టములను — ఇటువంటి అనేకవిషయములు తెలిసికొనుట కవకాశ మేర్పడును.

ప్రపంచమందలి మహాపురుషు లనేక విధముల వారై యున్నారు. సేనానులును, రాజులును, రాజకీయ వేత్తలును, కవులును, మతకర్తలును, సంఘ సంస్కర్తలును- పరోపకారులును — మహాపురుషులు పలు తెరగులుగా నుందురు. వీరంద

రును తమ తమ శక్తి కొలది తమ తమ ప్రాంతములలో సమాజోన్నతికి పాటుపడిన వారే. కొందరికి ఆబాల్యముగా తమ శక్తిసామర్థ్యములను ప్రకటించుట కవకాశము లుండును. రాజుల సంతతివారును, కోటీశ్వరుల పిల్లలును, ఉన్నత పదవులందు వారి సన్నిహిత బంధువులును, తమ శక్తి సామర్థ్యములు ప్రకటించి లోక కల్యాణమున కుపకరించిన వారైన అదియు గొప్ప విషయమే. కాని అంతకన్న గొప్ప విషయమేమన ఆదిలో సాధారణ స్థితి యందుండి స్వీయ గుణముల చేతను స్వయం కృషిచేతను గొప్పస్థితికి వచ్చినవారి చరిత్రలింకను రమణీయముగా నుండును. నెపోలియన్ చక్రవర్తి, అబ్రహాంలింకన్, గార్ఫీల్డు, చాణక్యుడు, హైదరలీ, క్రాంవెల్, వీరేశలింగం, సాక్రటీసు, శంకరాచార్యులు ఇట్టి వారందరును ఈ ద్వితీయవర్గములో చేరినవారు.

అమెరికా దేశములో ఇద్దరి మహాపురుషుల చరిత్ర చాల రమ్యమైనట్టిది. అబ్రహాంలింకన్, జనరల్ గార్ఫీల్డు అను వారిరువురును పూరి గుడిసెలలో పుట్టి పెరిగి తుదకు అమెరికా దేశముయొక్క రాజ్యాధ్యక్షులు (President) అయిరి. వీరిద్దరిని గురించి గార్ఫీల్డు చరిత్రకారుడు (From log-cabin to white House అను గ్రంథములో) ఇట్లు వ్రాసియున్నారు:—

" ఈ ఇద్దరును కట్టె గుడిసెలలో పుట్టినారు. ఇద్దరును బీదవారే. ఇద్దరికిని బాల్యదశలో విద్యా సౌకర్యములు కలుగకపోయెను. లింకను యొక్క ఎనిమిదవ యేటనే అతని తల్లి గతించెను. గార్ఫీల్డుకు ౧౮ నెలలుకూడ నిండక మునుపే అతని తండ్రి గతించెను. ఈ యిరువురును కష్టపడు స్వభావము కలవారనియు, సమయస్ఫూర్తి కలవారనియు, పట్టుదల, విశ్వాసపాత్రత, ధైర్యము, మితజీవనము, విషయగ్రహణము, సమయజ్ఞత, క్రమనిర్ణయము, దాతృత్వము కలవారనియు, ప్రసిద్ధిగన్నవారు. (Both were well-known for their industry, tact, perseverance, Integrity, courage, economy, thoroughness, punctuality, decision, and benevolence)" ఈ వాక్యములను జదివిన వెంటనే నిజాంరాష్ట్ర జనులందరికిని రాజా వేంకటరామారెడ్డి బహద్దరు ఓ. బి. ఇ-గారు, తప్పక జ్ఞాపకము రాకమానరు. రాజా వేంకట రామారెడ్డిగారు పై యిరువురి మహాపురుషుల గుణములలో, ఇంచుమించు అన్ని గుణములను గలిగినట్టివారు. వారి వలెనే వీరును (అంత బీద కుటుంబమువారు కాకపోయినను) సాధారణ పశుండ్ల కుటుంబమువారు. వారివలెనే వీరును తమ బాల్యమునందే తల్లి దండ్రులను పోగొట్టుకొన్నట్టివారు. వీరు జన్మించిన మూడవ దినమునాడే వీరి తల్లి చనిపోయెను. వీరి ఐదవ సంవత్సరమునందే వీరి తండ్రి గతించెను. బాల్య

ముందు సాధారణవిద్య నభ్యసించిరి. ఈనాడునున్నట్టి విద్యా సౌకర్యములు ఉం వండ్ల క్రిందట లేకుండెను. ఆ కాలములో మంచి విద్యావంతు లనిన అపురూపము మనుష్యులుగా పరిగణింప బడుచుండిరి. వీరి బాల్యములోనే వీరి సంరక్షణ కర్త యును, మేనమామయునగువారు, అకాల మరణమొందిరి. ఇక వీరికి సహాయపడు వారు అరుదైపోయిరి. అట్టివారు ఆదిలో నొక సాధారణమగు అమీనా పదవినుండి, క్రమముగా ఉన్నత పదవుల పొందుచు, హైదరాబాదు నగర కొత్వాలు పదవిని పొందినారనిన, దానికి ముఖ్యకారణము లుండవలెను. అవి వారి గుణవిశేషములే. వీరి యుద్యోగ కాలములోని చరిత్ర నంతయు పరిశీలించి చూచిన, వీరి రెండు ముఖ్యగుణములు కనబడుచున్నవి. నిరంతర కృషి, శ్రద్ధ, న్యాయప్రవృత్తి, యివి వీరి ప్రధాన గుణములు.

ఉన్నతోద్యోగములు పొందినవారు హైదరాబాదు రాష్ట్రములో ఖందలకొలది వేలకొలది కలరు. నగరకొత్వాలు పదవి నలంకరించిన కొత్వాళ్లెందరో వీరికన్న ముందు కాలములలో పదవిని నిర్వహించి యుండిరి. కాని వారెవ్వరును ప్రజల స్మృతిపథము నందులేరు. వీరు మాత్రము సర్వజనులచే తను, నిఖిల నిజాంరాష్ట్రము చేతను, నిఖిలాంధ్రుల చే త ను, కొనియాడబడు చున్నారు. ముందు కాలమందును, అజరామర ముగా, వీరు నిజాంరాష్ట్ర వాసులచేతను అందు ముఖ్యముగా ఆంధ్రులచేతను కీర్తనీయులై యుందురనుటలో అతిశయోక్తి లేదు.

రెండవ ప్రకరణము

విద్యాభ్యాసము.

మహబూబునగరము జిల్లాను పూర్వము పాలమూరుజిల్లా అనేవారు. ఆజిల్లాలోనిదే వనపర్తిసంస్థానము. ఆ సంస్థానములోనిది రాయణిపేట గ్రామము. ఈ గ్రామమే వెకంటరామారెడ్డిగారియొక్క తల్లిగారి పుట్టినిల్లు. ఆయమపేరు బారమ్మ. బారమ్మగారి అన్న విలియంవహాబు. వీరిరువురి తల్లిదండ్రులు కిష్టమ్మ, రాయిరెడ్డి అనువారు. విలియం వహాబుగారి తల్లియగు కిష్టమ్మ వనపర్తిసంస్థానాధీశ్వరులును బహుయుద్ధములందు ఆరితేరినవారును, ౧౮౬౯ వరకు వనపర్తి సంస్థానమును పరిపాలించినవారును, అగు సర్వైరాజా (ప్రథమ) రామేశ్వరరావు బహద్దరుగారి సొంతచెల్లెలు. అవగా ప్రథమ రామేశ్వర రాయలవారి మేనల్లుడు విలియంవహాబుగారును, విలియంవహాబుగారి మేనల్లుడు మన వేంకటరామారెడ్డిగారును అనివిశదమయ్యెడి.

విలియంవహాబు అను పేరునుగురించి చాలమందికి ఆశ్చర్యము కలుగవచ్చును. అతను రెడ్డియే. అతని మొదటి పేరు శాయిరెడ్డి. ప్రథమ రామేశ్వర రాయలవారిలో ఆకాలమందే ఆంగ్లసంస్కృతి బాగుగా అతికిపోయెను. అందుచేత వారువద్దరు రెడ్డిబాలురను తనవద్ద నేయుంచి పెంచుకొనియుండిరి వీరికందరకును విద్యాభ్యాసము చేయించుచుండిన ఒకఇంగ్లీషు ఫాద్రిగారు. వీరికి విలియం, హెన్రీ మున్నగు మారు పేరులు పెట్టియుండిరి. ఈ ఇంగ్లీషు పేరులును ముసల్మాను పేరులగు వహాబు అను పేరులును ఈ ఏడుగురికిని ఏర్పడిపోయెను. అందరకును వహాబు అను పేరుమాత్రము సమానమే అయినను, ఇంగ్లీషు పేరులుమాత్రము భిన్నముగానుండెను. ఈ విధముగా ఛార్లస్ వహాబ్, ఎడ్వర్డ్ వహాబ్, హెన్రీవహాబు మున్నగునవి.

విలియం వహాబుగారి చెల్లెలగు బారమ్మను గద్వాల నగరములో పటేలును, చుట్టు ౭-౮ గ్రామములలో పటేలుతనమును పొందినవారును, సంపన్నులును, అగు కేశవరెడ్డి అను వారికిచ్చి వివాహముచేసిరి. కేశవరెడ్డిగారు ఆకాలములో మంచిధనికులుగా పరిగణింపబడియుండిరి. వారుగోపాలుపేట సంస్థానము వారికికూడ సుమారు ౬౦ వేలకుపైగా అప్పుయిచ్చియుండిరి. కాని అదితర్వాత వసూలు మునిగిపోయెను. ఇట్టిపుణ్యదంపతుల కుమారుడే వెంకటరామారెడ్డిగారు. వీరు

విలియం సహాబ్ గారు

(వేంకట రామారెడ్డిగారి మేనమామ)

తమతల్లిగారి పుట్టినింటి లో రాయణిపేట గ్రామములో జనన మందిరి. జననమొందినట్టి సరియైన తేది మనకులభించుటలేదు. కాని వారి ఉద్యోగపు కవిలెలో, వారుజననమొందిన తేది ౧౬ అర్ధిబెహిష్త్ ౧౨౭౮ ఫసలిఅని యుండుటచే అదియే మన మంగీకరించవలసి యుండును. జననమొందిన మూడవదిన నమే వీరితల్లిగారు గతించుటచేత, తల్లితల్లిగారగు కిష్టమ్మగారు వీరినిపెంచుచు వచ్చిరి. తర్వాత శారమ్మగారి సొంతచెల్లెలగు జానమ్మ అనునామెను కేశవరెడ్డిగారు వివాహమాడిరి.

వేంకటరామారెడ్డిగారి యింటిపేరు "పాశము" వారు. వేంకటరామారెడ్డిగారి వంశీయులగు పాశమువారుకొందరు ఇప్పటికి గద్వాలలో గ్రామాధికారులుగా నున్నారు. వీరి గోత్రముపేరు "ముదునోళ్ళ" గోత్రము. ఈ గోత్రమువారే మోటాటిశాఖలో బహుళముగా నున్నారు. గోత్రమనగా సాధారణముగా ఋషిగోత్రమనియే హిందువులఅభిప్రాయము. కాని రెడ్లలో నెందును ఋషిగోత్రములు కానరావు. వీరి గోత్రములన్నియు విచిత్రనామములతో కూడియున్నవి. కమ్మ వెలమవారలలోను నిదే వ్యవస్థగానున్నది. కొన్నిగోత్రములు ఈ మూడుశాఖలలో నొకటిగా కనబడుచున్నవి. ఇదిపరిశో ధనీయాంశముగా నున్నది. కొందరి యభిప్రాయమున ఈగోత్ర ములు గ్రామముల పేరులనుబట్టి వచ్చినవట. కాని తెనుగు

దేశములోనెందునూ ఈ గోత్రములకు సరిపోవునట్టి గ్రామములులేవు. ఈ గోత్రములన్నియు శివసహస్ర నామావళిలోని శివనామముల అప భ్రంశరూపములని కొందరి యభిప్రాయము ఉండవచ్చును. రెడ్లు మొదలు జైనులుగా నుండియుందురు. తరువాత ఓరుగల్లు చక్రవర్తులకాలములో శైవులైయుందురు. అప్పుడు శైవదీక్ష పొంది, శివనామములనే గోత్రములుగా నేర్పాటుచేసికొని యుండవచ్చును. ఈవాదమెంతవరకు నిలుచునో బాగుగా పరిశోధించినకాని నిష్కర్షగా చెప్పుటకువీలులేదు.

రెడ్లలో అనేకశాఖలు ప్రాచీనములో సీమాభేదములనుబట్టి యేర్పడెను. అందుపాకనాటి, మోటాటి, పంట, గోన, గుడాటి, ఎరవాటి మొదలగునవి విశేషముగా కనబడుచున్నవి. రెడ్లు మొదట ఉత్తర దేశమునందుండి రనియు, తర్వాత దక్షిణమునకు వలసవచ్చిరనియు, అట్లువచ్చినవారిలో "మొదటవచ్చినవారు మోటాటివారు" అనియు చెప్పుచుందురు. మోటాటివారిలో ౩౬౦ గోత్రముల వారున్నారనియు, పాకనాటిలో ౧౨౦ గోత్రములవారు న్నారనియు చెప్పుదురు. రెడ్లను, ఆశ్రయించి, బ్రతుకునట్టి "పిచ్చుకుంట్ల" వారు అనునొకతెగవారు, జంగముకథారూపముగా ఈవలస యొక్క కథను; గోత్రములవివరములను ఆ గోత్రములవారి

యింటిపేరులను, ద్విపదలలో నేటికిని గానముచేయుచుందురు. "మోటాటి" అనుపదముయొక్క సరియగురూపమును ఎవ్వరును తృప్తికరముగా నిరూపించలేదు. శబ్దరత్నాకర నిఘంటుకారులు మోటాటి అనుపదమునకు అర్థమువ్రాయుచోట "మోటనాడు" అను సీమాభేదము అని వ్రాసియున్నారు. ఎన్నియో సీమల పేరుల మనము వినియున్నాము కాని "మోటనాడు" అనుసీమ పేరు విననందున అదిసరియైన యూహకాదనవలెను యథార్థ మేమన ఈ మోటాటిపదము "మటెవాడ" అనుపదమునుండి వచ్చినది. సుమారు ౨౫౦ సంవత్సరములకుపూర్వము ఆలంపూరుసీమలో రాజ్యముచేసిన బిజ్జుల తిమ్మారెడ్డి అనువారు తాము రచించిన అనర్ఘరాఘవమను తెనుగుప్రబంధములో తనజాతిని గురించియిట్లువ్రాసిరి.

"అట్టిగంగకు తోబుట్టువగుచతుర్థ
"జాతియందు నితాంత విఖ్యాతిదనరు
"చున్న మొటవాడకులమున నొప్పుమీరె
"చాల బిజ్జుల దాదభూపాలమౌళి."

ఇతనిచేతను, ఇతని వంశీయులచేతను ఇనాములు పొందిన వారిసనదులలో "మటెవాడకాపులైన", ఫలానివారికి, ఫలాని భూములినాముగా నియ్యబడినవని వ్రాసియున్నారు. ఇట్టి నిదర్శనములమబట్టిచూడ, మోటాటి జాతివారు మటెవాడ

సీమవారనియు, ఈ మఱెవాడసీమ ఓరుగల్లులోని ప్రస్తుతపు మఱెవాడయేయనియు, నిశ్చయమగును. నిజాము రాష్ట్రము లోనే మోటాటి కాపులు సమృద్ధిగా నుండుటయున్న ఇతర శాఖలవారు ఏకొలదిమంది యోతప్ప విశేషముగా కానరా కుండుటయు, పై నిర్ణయమును బలపరచుచున్నది.

వేంకటరామారెడ్డిగారిట్టి మోటాటిశాఖకు చెందిన రెడ్లు. తల్లి చనిపోయినందునను, అవ్వ కిష్టమ్మచేత పెంచ బడుచుండుటచేతను, ఈబాలుడు రాయణిపేట గ్రామములోనే తన బాల్యమును గడపుచు తొమ్మిదిసంవత్సరముల ఈడువచ్చు వరకందేయుండెను. ౬౦ సంవత్సరముల క్రిందట నిజాంరాష్ట్రములో విద్యావ్యాపకమన్న మాటయేలేదు. ఈనాడే నూటికి అయిదుగురే చదువనేర్చినవారు న్నారనిన, ఆనాడెందరుండిరో యూహింపవచ్చును. ఇంగ్లీషుగాని ఉర్దూగాని రాష్ట్రమంద ప్రచారములో లేకుండెను. తెనుగుబడు లందందు గ్రామస్థుల చేతనే స్థాపించుకొనబడియుండెను- అట్టిబడులలోను పటేలు పట్వారీలపిల్లలును, బ్రాహ్మణవైశ్యబాలురును సంబి, జంగము పిల్లలును, తప్ప యితరజాతులవారికివిద్యతో అవసరమేకానరా కుండెను. బడిపంతులు సాధారణముగా భట్రాజో, సంబియో, చాత్తాసియో, జంగమో, యుండుచుండెను. బడిసమయములు చీకటిలోనే గంటలకు "తెల్లవారెను మేలుకొలుపులు" అను

భూపాళరాగముతో మొదలై ౮ గంటలవరకును, ౮ గంటల నుండి ౯ గం॥ వరకు "అంబళ్లు"కై సెలవును, ౯ నుండి ౧౨ వరకు మరలబడియు, ౧౨ నుండి ౧ గంటవరకు భోజనమునకై సెలవును, ౧ నుండి సాయంకాలము ౬ వరకును మరలబడియు, తర్వాత దీపాలుపెట్టినప్పుడు "దీపంజ్యోతి పరబ్రంహ్మాం" అనిపాటబాడి పిల్లలిండ్లకు పోవుచుండిరి. అష్టమి సగముదినము సెలవు. చతుర్దశియు, అమావాశ్యా పూర్ణిమలును సెలవులు. ప్రతి చతుర్దశినాడు "పలకపూజ" చేసి పిల్లలిండ్లకు పోవుచుండిరి. ఇక బడిలోని పాఠప్రణాళిక; ఓనమాలు, కాకున్నము, ఎక్కాలు, బొట్లవెరసులు, గిద్దల వెరసులు, చెప్పిన పద్యము వ్రాయుట, పెద్దబాలశిక్ష, సుమతిశతకము, నృసింహశతకము, భాగవత భారతములు చదువుట వ్రాయుట, లెక్కలు కూడుట తీసివేయుట, వడ్డీలెక్కలు వేయుట, ఉత్తరములు చదువుట, దీనితో విద్యాసమాప్తి.

పై విధమగుబడిలో పైపాఠప్రణాళికను రెడ్డిగారు తన తొమ్మిదవ సంవత్సరమువరకు పూర్తిచేసినాడు. ఆకాలములో బాలురు వ్రాయు సాధనములు రెండు. ఒకటి కట్టెపలకలపై బొగ్గుపొడిసి ఆకుపసరునుకలిపి పూసి రాతిబలపములతో వ్రాయుట. రెండవది పెద్దపెద్ద జిల్లేడు ఆకులను తెచ్చుకొని జొన్నదంట్లను కలములుగా చెక్కి బియ్యపుబొగ్గుపొడిని,

గోందును, కలిపి చేసిన మసితో వాటిపై వ్రాసికొనుట. ఆకాలములో మహిబూబునగరు జిల్లాలోచేరిన కోయిలకొండఅను ప్రసిద్ధస్థలములో కాగితములు సిద్ధము చేయుబడుచుండెను. కాని అవి అందరి యందుబాటులో లేకుండుటచేత, గ్రామాధికారులు ముఖ్యావసరములకు మాత్రమే వాడుకొనుచుండిరి మనరెడ్డిగారు తమబాల్యములో జిల్లేడుఆకులపై స్వదేశీమసితో స్వదేశీదంటుకలముపుల్లలతో వ్రాసి విద్యనేర్చుకున్నవారు.

రెడ్డిగారు ఉర్దూలో ప్రవీణులనియు, తెనుగుమాత్రము సరిగా తెలియనివారనియు, చాలమంది అపోహపడుచుందురు. కాని రెడ్డిగారు చిన్నప్పుడు బాగుగా భాగవతభారతములను చదివినవారు. భాగవతమందలి కొన్నిపద్యములుకూడ వారికి బాగుగా జ్ఞాపకమున్నవి. వారు తెనుగుజాబులను పొంకముగా వ్రాయుదురు. చిన్నతనములో నేర్చికొనిన తెనుగు, తర్వాతికాలములో మరల వృద్ధిచేసుకొనుటకవకాశములులేకున్నను, నేటివరకును ఏమియు మాయనిదైయున్నది.

రెడ్డిగారు తమ తొమ్మిదవయేట రాయణిపేటకు ఇంచుమించు ౭ మైళ్లదూరముననుండు వనపర్తికి, విద్యాభ్యాసనిమిత్తమై వెళ్లిరి. వనపర్తిసంస్థానములో రాజవంశమందు మార్పులు కలిగియుండెను. రెడ్డిగారి మేనమామయొక్క మేనమామయైన రాజా (ప్రథమ) రామేశ్వర రాయలు క్రీ. శ.

౧౮౬౫లో చనిపోయిరి. వారియనంతరము వారి భార్య యగు రాణీ శంకరమ్మగారు రాజా రామకృష్ణారావు అను వారిని దత్తుగా స్వీకరించిరి. ఆదత్తుకుమారుడు తన ౧౬వ ఏట గుఱ్ఱము స్వారిచేయుచు దాని పైనుండి పడి చనిపోయెను. మరల రెండవమారు ఒకబాలుని దత్తుగా తీసుకొనిరి. అతనికి (ద్వితీయ) రాజారామేశ్వరరావు బహద్దరు అని పేరిడిరి. మన వేంకటరామారెడ్డిగారును ఈ ద్వితీయ రామేశ్వరరాయలును వనపర్తిలో సహాధ్యాయులుగానుండిరి. వనపర్తిలో రెడ్డిగారు తెనుగువిద్యను అభ్యసించుచు దానితోపాటు ఉర్దూభాషను ప్రారంభించిరి. తొమ్మిదవసంవత్సరమునుండి ౧౩ వ సంవత్సరమువరకు ఉర్దూలో "పహిలీ" మొదలుకొని వృద్ధిచేసుకొనుచు ఫార్సీలో "కరీమా" అనుచిన్నగ్రంథమును పూర్తిచేసిరి. వీరికి చదువుచెప్పు మౌల్వీసాహేబు చండప్రచండుడు. వారికి బాలురయొక్క లాలనములో కించిత్తుకూడ విశ్వాసములేదు. ఎంతబాగుగా వీపుపై మోదిన అంతగట్టిగా బాలురలో విద్య అతికిపోవునని వారికి సంపూర్ణవిశ్వాసము. మౌల్వీగారిబడి తెనుగుబడితో కొంచెము భిన్నించుచుండెను. బెత్తముబరిగెలతో అల్లినచాపపై విద్యార్థులు పద్మాసనముతో కూర్చుని శివముపట్టినవారివలె వెనుకముందుకూగుచు గట్టిగా రంతులు పెట్టుచు పాఠముల నొల్లుచుండువారు. పాఠములు చదువు

టలో తప్పులుదొరలిన గోరంట చెట్లబరిగెలతో వీపులపై వాతలు పడమోదుచుండెడివారు. ఈ విధముగా రెడ్డిగారి విద్యాభ్యాసములో రెండవఘట్టము ముగిసెను.

వీరిజీవితమిట్లు గడుచుచుండ వీరిమేనమామగారగు విలియంవహాబుగారు పోలీసుశాఖయందు ఉద్యోగులై తమ శక్తిసామర్థ్యములచే క్రమముగా జిల్లాపోలీసు ప్రధానాధికారి (సదరు మొహతెమిాం) పదవినిపొందిరి. వహాబుగారప్పుడు రాయచూరులో జిల్లాపోలీసు అధికారిగా పనిచేయుచుండిరి. అప్పుడువారు తనకుమారునితోపాటుగా చదువుకొనుటకై తన మేనల్లుడగు వేంకటరామారెడ్డిని వనపర్తినుండి రాయచూరునకు స్వయముగా పిలుచుకొనిపోయిరి. వీరురాయచూరులో తమ ౧౨ వ సంవత్సరమునుండి ౧౬ వ సంవత్సరమువరకు విద్యాభ్యాసము చేయుచుండిరి. అచ్చట ఉర్దూఫార్సీ భాషలలో పాఠములు చదివినారు. వీరివిద్యకై ఒకమౌల్వీయున్ను తెనుగుచెప్పుటకై ఒకభట్రాజున్ను నియుక్తులై యుండిరి. రాయచూరులో ఇంచుమించు నాలుగుసంవత్సరములు బాల్యమందు గడపుటచేత రెడ్డిగారికి అచ్చటి కన్నడభాషయు మరాటీభాషయు అలవడెను. ఇట్లు సక్రమముగా నెమ్మదిగా, సుఖప్రదముగా రెడ్డిగారి జీవితము గడుచుచుండగా తటాలున పిడుగువంటి విపత్తు వీరికుటుంబమున సంభవించెను. వీరిని

ప్రేమించి, పోషించుచువచ్చిన మేనమామ, అకాలముగా మృత్యువువాతబడిరి. కుటుంబవ్యవహారములంతయు కల్లోలములలో బడెను. ఈదుర్వార్త విన్నతర్వాత వహాబుగారి అన్నగారును, తల్లియగు కిష్టమ్మగారును, మామయగు రామన్నఅను వారును రాయచూరుకువచ్చి వహాబుగారు చేసినకొన్ని బాకీల క్రిందికిగాను వారిసామానులనమ్మి, మిగతవానిని బండ్లపై నెక్కించి రాయణిపేటకుపంపిరి. కుటుంబమువారి నందరిని కూడ రాయచూరునుండి తరలించిరి. వేంకటరామారెడ్డి గారినికూడ వెంటతీసుకొనిపోవువారైయుండిరి. కాని దైవఘటన ఇంకొకవిధముగానుండెను. అచ్చట ఆనాడుజరిగిన చిన్నఘట్టమే వేంకటరామారెడ్డిగారి జీవితమును పూర్తిగా నింకొక మార్గములో నడిపించెను.

* ఈ ప్రకరణమును ముగించుటకుపూర్వము, హైద్రాబాదు రాజ్యములో విలియం వహాబుగారి కాలములో పోలీసుశాఖలోని ఏర్పాటులను, వారిపరిపాలన, దేశపరిస్థితులు, ఎట్లుండెనో సంగ్రహముగా తెలిసికొనుట అవసరము. అప్పుడు అనగా సుమారు ౬౦-౭౦ సంవత్సరముల క్రిందట, సర్ సాలార్జంగుగారు ప్రధానమాత్యులుగా నుండిరి. వారికాలములోనే

* వివరములకై మిార్ విలాయతు హుసేను గారు వ్రాసిన పోలీసు డిపార్టుమెంటు చరిత్రను చూడుడు.

రాజ్యాంగమందు మార్పులు చురుకుగా ప్రారంభమయ్యెను. ఆ కాలములో రాజ్యములో నాలుగు విభాగములుండెను. ప్రతిభాగమునకును ఒకపోలీసు సదర్ మోహతెమీం పధానాధికారిగా నుండెను. పోలీసుసిబ్బందికి యూనిఫారం లేకుండెను. కొందరు ధోవతులను, కొందరు పట్కాలను, కొందరు కోట్లను ధరించి, చేతులలో కట్టెలనో లేక కత్తులనో పట్టి ఉద్యోగములు చేయుచుండిరి. సదర్ మొహతెమీంగారి సేనలో ఒక ఏనుగుకూడ నుండుచుండెను. నెలలపర్యంతము వీరు దారాచేయుచుండిరి. ఎప్పుడైన దారాచేయ సంకల్పించిరా వారు ఏనుగుపై సవారియై ముందు పోలీసుసిబ్బంది, అరబ్బులు, రోహిలాలు, నడుచుచుండగా మేళతాళములు బాజా భజంత్రీలు, డప్పులు, వాయించుచుండగా తుపాకులు ప్రేల్చుచు, ఒకపెండ్లి ఊరేగింపువలె బయలుదేరుచుండిరి. ఒక సదర్ మొహతెమీం బైంగన్పల్లి నవాబుగారి వంశీయులైయుండిరి. వారికి బహిరీ పిట్టలయొక్కయు, చిరుతపులులయొక్కయు, వేట చాలాయిష్టము. వారిదారా అనిన షికారీ అనియే యర్థము. అడవులలో డేరాలువేసి అచ్చటికే గ్రుడ్లు, పిట్టలు, భోజన సామగ్రి వెట్టిపట్టి తెప్పించెడివారు. జవానులకు కల్లు సమృద్ధి. భోగముసానులు రాత్రింబగళ్లు ఆటపాటలతో వారికి వినోదము కలిగించుచుండిరి. సదర్ మొహితెమీములు దారాచే

సిన, వారెక్కడ బసచేసిన అక్కడకే రైతులు, క్రింది అధికారులు, తండోపతండములుగా వచ్చుచుండిరి. కాని వారు రైతులను విచారించు దోషమున కొడికట్టుకొనకుండిరి. క్రింది అధికారులను దేశకాలములెట్లున్నవి అని బుద్ధిపుట్టిన విచారించెడివారు.

"సర్కార్ ఏమిచెప్పవలె. తమరి అనుగ్రహముచేత అంతయుక్షేమము. రైతులు బలిసిపోయినారు. వారు వీధులలో వెండిబంగారము విసరివేసినను ఏమర్గ్మార్గుడును కన్నెత్తియైనను చూడడు" అని క్రింది అధికారులు చెప్పెడివారు. "వాహవా, వాహ్వా" అని అధికారియు, తమ అధీనులను ప్రశంసించి వ్యవహారమును ముగించువారు. ఆకాలములో డాకాలు (బందిపోట్లు) పట్టపగలే జరిగెడివి. విశేషముగా ఈ పనులను అరబ్బులు, రోహిలాలు, నేరములు చేయుజాతులవారును, తుపాకులు కత్తులుధరించి చేయుచుండిరి. రాత్రికాలములో డాకాలుచేసిన దివిటీలు వెలిగించి, గ్రామములోదూరి, ధనికుల ఇండ్లను పగులగొట్టి, యజమానులను పట్టుకొని, వ్రేళ్లకు వత్తులంటించి, ఘోరముగాకొట్టి, కొన్నిసమయములలో చంపి, స్త్రీల నవమానపరచి, వారు దాచిన తావులను తెలిసికొని దోచుకొని పోవుచుండిరి. ఇక ఈ దొంగలను పటుకొనుటలోను విచిత్రములే జరిగెడివి. పోలీసువారు అసలుదొంగలను పట్టుకొనక గ్రామములోను చుట్టుపట్టులందును నుండు

మంచి మంచి ధనికులను, వీరే దొంగలని, పట్టుకొని కొట్టి బెద రించి, దొరికినంతవరకు వారివద్ద లంచములులాగి వదలిపెట్టెడి వారు. ఒక వేళ దొంగలే మూర్ఖులై పోలీసు వారివలలోపడిరా, వారివద్ద దొరకినదానిలో సగము ముప్పాతిక పోలీసువారే మాయముచేసి, మిగిలినదియే దొరకినట్లుగా వ్యవహారములు చేసెడివారు. కొంతమంది అధికారులకు చదువను వ్రాయను కూడ రాకుండెను.

అచ్చటచ్చట కొందరు పోలీసుఅమీనులు దొంగల గుంపుల తమవశములో నుంచుకొని, వారిచేత ప్రక్కతాలూ కాలలో దొంగతనములు చేయించి తెచ్చినవాటిలో ఒకభాగ మువారికిచ్చి మిగతదంతయు తామనుభవించుచుండిరి. ఎవ డైన దిక్కులేనివాడు చచ్చిన, ఆనాటిరాత్రియే వానిశవమును త్రవ్వించి ఒకధనికునియింటిముందు ఉరివేసుకున్నట్లుగా పడవే యుచుండిరి. ప్రొద్దుననే ధనికుని పట్టుకొని చాలినంత లాగు కొనిమరల అశవమును పూడ్పించుచుండిరి.

ఆకాలములో ఖుఫ్యా (సి. ఐ. డీ) పోలీసు మొహతె మీాం ఒకడుండెను. అతడుదారా కేవలము దొంగలకొరకే చేయుచుండెను. దొంగలవద్దను, నేరములజాతులవద్దను, మను ష్యునికింతయని యేర్పాటుచేసి ప్రతి సంవత్సరమును మామూలు వసూలు చేసికొని వచ్చుచుండెను.

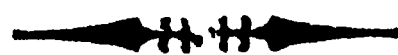
విలియం వహాబ్ గారి కాలములోనే కర్నల్ లడ్లో, అను ఇంగ్లీషువారు పోలీసుశాఖ యొక్క డైరెక్టర్ జనరల్ పదవిపై నచ్చిరి. వారుమంచివారైనను, ఆశాఖలోని లోపములను అణచివేయునంతటి సామర్థ్యము లేనివారైయుండిరి. వారికచ్చేరీలోని సిరస్తదారున్ను యిద్దరు గుమాస్తాలున్ను వారికి నమ్మకము కలిగించి, ఉద్యోగములను అమ్మజూపుచుండిరి. ౫౦౦ రూపాయీలు మొదలు ౫౦౦౦ రూపాయీలవరకు లంచములు తిని ఉద్యోగముల నిప్పించుచుండిరి.

ఇట్టిపరిస్థితులుండిన కాలములో విలియంవహాబుగారు ఉద్యోగము చేసియుండిరి. కాని విశేషమేమన, వీరు ఈ మలిన వాతావరణములో కొట్టుకొని పోయినవారుకారు. మంచి సంపన్న కుటుంబమువారు. వారికేమియు కొదువలేకుండెను. రాజబంధువులును, మక్తేదారులును, గొప్ప భూస్వాములును నైయుండిరి.

అయితే చిత్రమేమనగా విలియం వహాబుగారికి ఇంగ్లీషు బాగుగా మాట్లాడుటకు వచ్చియుండెను. కాని వ్రాయనుచదువను రాకుండెను. సంతకము మాత్రము ఇంగ్లీషులో చేయునంతమాత్రము నేర్చుకొనియుండిరి. ఆకాలములో ఫార్సీభాషయే కచ్చేరీ భాషగానుండెను. అందుకూడ వారికి మాట్లాడుప్రవీణత మాత్రమేయుండెను. ఇంగ్లీషును ఫార్సీని

యితరులతో చెప్పి వ్రాయించెడివారు. ఇక మాతృభాషయైన తెలుగుపాండిత్యముకూడ పైభాషలవంటిదే. వారది కూడ నేర్చుకున్నవారు కారు. వారు చాల న్యాయముగాను, ప్రజానురంజకముగాను, తమఉద్యోగధర్మమును నెరవేర్చినవారని ప్రతీతి. రాయచూరు మహాబూబునగరము జిల్లాలలోని వృద్ధ జనులు నేటికిని వారి సౌజన్యమును గురించి చెప్పుకొనుచుందురు.

మూడవ ప్రకరణము

జీవితములోని మార్పు

విలియం వహాబ్ చనిపోవుట వేంకట రామారెడ్డికి తాత్కాలికముగా గొప్ప దెబ్బగానుండెను. అతని కప్పుడు ౧౯ సంవత్సరములు నిండీ నిండని వయస్సు. ఇంకను చదువుకొనవలెనను కుతూహలము మెండుగా నుండెను. ఆశలన్నియు పటాపంచ లయ్యెను. వహాబ్ మామ యగు రామన్న సామానులన్నియు సదురుచు వ్యవహారము లన్నియు సంస్కరించుచు వారము పది దినములు రాయ చూరులో నుండెను. వేంకట రామారెడ్డిగారిని కూడ గ్రామ మునకు తీసికొని పోవలెనని చెప్పుచుండెను. గ్రామమునకు పోయిన వ్యవసాయ వృత్తియు, తండ్రిగారి పటేలు వృత్తియు వీరికి క్రమముగా అబ్బియుండును. కాని వీరికి గ్రామమునకు పోవుటకై యేమాత్రము ఇష్టములేకుండెను.

వహాబుగారుండిన భవన సమీపములో ఒక వృద్ధు డైన మాల్వీ యుండెను. ఈ బాలుడా ఫకీరువద్దకు పోయి

దుఃఖించుచు కూర్చునవాడు. ఫకీరదిచూచి దగ్గరకు పిలిచి దుఃఖించుటకు కారణమేమని విచారించెను. తనకు కలిగిన విపత్తును, రానున్న అనిష్టమగు విపత్తును, ఆ పెద్దమనుష్యునితో చెప్పుకొనెను. మాల్వీగారు ఓపికతో అంతయును విని "అల్లా సర్వసంరక్షణకర్త, అతడే నీకును సహాయపడును పో" అని ఓదార్చినారు. ఇంత మాత్రపు సంగతి రెడ్డిగారికిని తెలియును. కాని ప్రకృతాచరణమెట్లో అది మాత్రము మాల్వీగారు చెప్పకపోయిరి. మరల వరుసగా ఆ వారము దినములు మాల్వీయొద్దకు వెళ్లి కన్నీరు కార్చుచు కూర్చును చుండెను. మాల్వీకి చాల కరుణకలిగెను. దీర్ఘముగా ఆలోచించి ఈతడవ దృఢముగానిట్లు పలికెను: "ఎన్నిన్ని పర్వాలేదు. నీ కంతయు శుభమే కలుగును పో!" అని గట్టిగా వూని పలికినను, అది ఓదార్పు నీయలేదు.

మరునాడు రాయచూరును వదలి గ్రామమునకు పోవుటకై బండ్లు కదలుటకు సిద్ధమయ్యెను. క్షణకాల మాలస్యమై యుండిన సాగియేపోయి యుండును. అట్టి సన్నివేశములో దైవికముగా నొక సంఘటనము సంభవించెను.

విలియం వహాబ్ గారి కత్యంత పరిచితుడైనవాడు నజర్ మహమ్మద్ ఖాన్ అనునతడు. అతడు సీనియర్ అమీన్‌గా నుండినవాడై వహాబ్ చనిపోగా అతని స్థానములో రాయ

చూరుజిల్లా పోలీసు అధికారిగా నియుక్తుడయ్యెను. అతడు ఆజాను బాహువు. ఆరడుగుల యెత్తువాడు. స్ఫురద్రూపి. గాంభీర్యము కలవాడు. పఠానుజాతివాడు. విశ్వాసపాత్రుడైన మిత్రుడు. తన మిత్రుడు వహాబ్ చనిపోయినందులకు చాల చింతించి అతని యింటిలో అతని బంధువుల పరామర్శింతమని వెళ్లెను. వెళ్లి చూడగా, ఇండ్లన్నియు ప్రయాణ సన్నాహములో నుండెను. వహాబు కాలములో ఆతనియింటిలో బాలుడగు వేంకట రామారెడ్డిని చూచినవాడు కాన, అతనిని గురించి రామన్నతో నిట్లు సంభాషించెను.

“ ఎక్కడికి సన్నాహ మంతయు

“ మా గ్రామమునకు వెళ్లుచున్నాము.

“ (వేంకట రామారెడ్డిని చూపి) ఈ బాలునిగూడ తీసుకొని పోయెదరా?

“ అవును

“ తీసికొనిపోయి?

“ వ్యవసాయము చేయింతుము!

“ చదివించరా?

“ వీలుకాదు

“ సరే. మీ రితనిని నాయొద్దనే విడిచిపెట్టి వెడలిపొండు.

“ వీలులేదు

" నాకు అప్ప జెప్పవలసినదే. మాకు మాట్లాడితిరా
ఖబర్దార్! "

రామన్న పఠాను మాటలకు అదరిపడినాడు. పైగా అతడు పోలీసు అధికారి. ఎక్కువ మాట్లాడుటకు ధైర్యము మునుపే లేక పోయెను. పఠాను అతనికంతయు మరల నచ్చ చెప్పినాడు. తానా బాలుని వృద్ధికి తెత్తుననియు ప్రభుత్వమువారి యొద్దతన యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి యుద్యోగ మిప్పింతు ననియు, చెప్పి బాలుని తన వెంట తీసుకొనిపోయెను. రామన్న అటు! బాలుడు ఇటు! ఈ చిన్నఘట్టమే వేంకట రామారెడ్డిగారి జీవితములో అత్యంత ప్రధానమైనట్టిది.

విలియం వహాబుగారికి ఒక తమ్ముడు పరకాలరెడ్డి అను నతడుండెను. అతడు పక్కా పటేలు. దురుసు మనిషి. షికారు (వేట) అనిన చెవులుకోసువాడు. మంచి మాంసాహారి. తదనుగుణ్యమగు గుణములుగూడ అలవాటు చేసుకొని యుండెను. విద్యలో లోపములేదు- తెలుగు బాగుగావచ్చును- ఉర్దూకూడ బాగుగనే చదువుకొన్నవాడు. అన్నయగు వహాబుగారికి తమ్ముని లక్షణములు నచ్చినవికావు. మిత్రులతో అతని తెంపరి తనమును గురించి పలుమారు చెప్పువారు. తనకేమైన కీర్తి తెచ్చువాడు కలడా యనిన తన కుమారుడు కూడ కాదు. తన మేనల్లుడే అనియు మిత్రులతో చెప్పువాడు.

ఆ భావములను పలుమారులు విన్న వారిలో ఈ పఠాన్ నజర్ మహామ్మద్ ఖాను గారొకరు-

తన అన్న చనిపోయిన వెంటనే అతని తమ్ముడను కాన నాకును కొంత హక్కు కలదనియు సర్కారీ ఉద్యోగ మిప్పించ వలసినదనియు పరకాల రెడ్డి తాలూక్దారు సిఫార సుతో వినతిపత్ర మర్పించుకొన్నాడు. అది యట్లుండ నజర్ మహామ్మద్ ఖాను యువకుడగు వేంకటరామారెడ్డిని హైదరాబాదు నగరమునకు పిలుచుకొని తనకు తెలిసిన నవాబులను పోలీసు అధికారులను, సూబేదారులను, ముఖ్యగు వారి నందరిని దర్శించుకొన్నాడు. అంతకు ముందే పరకాల రెడ్డి ప్రయత్నము చేయుచుండినందున నజర్ మహామ్మద్ ఖాను అతనిలోపములను తెలిపి విలియం వహబ్ గారి కోరికలను అభిలాషలను అధికారులకు తెలిపి వేంకట రామారెడ్డికే ఉద్యోగ మియ్యవలెనని కోరెను.

అప్పటికి వేంకటరామారెడ్డివయస్సు ౧౭సంవత్సరములు. ఇంకను బాలునివలెనే యుండెను. ఇప్పటిరూపమునకును అప్పటి రూపమునకును పూర్తిగా వ్యత్యాసముండెను. బక్క పలుచని మనిషి. పోలీసు ఉద్యోగికి శరీర సౌష్టవము, మంచిఎత్తు, మంచితూకము, నాటికిని, నేటికిని అవసరము. ఎత్తులో కూడ పొట్టివాడుగా నుండెను. తనను చూచిన అధికారు లుద్యోగ

మియ్యరేమో అనిపించెను. పఠాను దానికి తగిన యుక్తి పన్ని నాడు. దూదితో కుట్టిన బొంత అంగీలుతో డిగించినాడు. ఎత్తైన బూట్లు (అంచులోను అడుగున యెత్తుపెట్టించి)తొడిగించినాడు. ఈ వేషముతో తన వెంట అధికారుల వద్దకు తీసుకొని పోవుచు వచ్చినాడు. అట్లుండినను సూబేదారు రెడ్డిగారిని చూచి "ఇం కను చిన్నవాడు ఇప్పుడేమి తొందర మరి ఒకటి రెండేండ్లు చదు వుకొననిమ్ము. నెలకు 10 రూపాయలు సర్కారునుండి యిప్పిం తును," అని సెలవిచ్చెను. పఠాను కదంతయు తృప్తిని కలిగించ లేదు. ఇప్పుడే నౌకరీ యిప్పించుమని పట్టుబట్టెను. తుదకు సూబేదారనుకూలుడయ్యెను. జిల్లా పోలీసు నాజిం (డైరక్టరు) అగు లడ్లోయను ఇంగ్లీషు అధికారి వద్దకు తీర్వాతపోవలసివచ్చె ను. లడ్లోగారు యువకుని చూచి మందముగా కనబడుటకై వేసి కొనిన దుస్తులను చూచియు తృప్తి చెందక మనిషిని పట్టిచూ చినాడు. అంతయు మెత్త మెత్తగా చేతికి తగిలెను. "ఇదేమిటి" అని విచారించగా "చలిపెట్టుటచేత మెత్తని బట్టలతొడిగినాను." అని రెడ్డిగారు జవాబు చెప్పవలసి వచ్చెను. పఠాను పట్టుదల గలవాడు. అతని ప్రయత్నముల ఫలితముగా రెడ్డిగారిని అమీ ను పదవిపై ఉద్యోగిగా నేర్పాటు చేయుటకు లడ్లోగారును సూబేదారుగారును అంగీకరించిరి. మరియు హాసన్ బిన్ అబ్దుల్లా (ఉరఫ్) ఇమాద్నవాజుజంగు అను అకౌంటెంటు జనరల్

అధికారియు వీరికి చాల సహాయముచేసిరి. ఆజ్ఞలు లభించుటకు కొంతకాలము పట్టునని చెప్పిరి. సరేయని నజర్ మహమ్మద్ ఖాను వేంకటరామా రెడ్డిగారిని నగరములోనే వదలి తనయుద్యోగముపై రాయచూరునకు వెళ్ళిపోయెను.

హైదరాబాదునగరములో రెడ్డిగారు జాంబాగు సమీపములో నుండునట్టి జార్జి రఘునాథరెడ్డిగారి బంగ్లాలో నివాసము చేయుచుండిరి. ఈ రఘునాథ రెడ్డిగారు రెడ్డిగారి బంధువులు. వారు నగరములో మంచిపలుకుబడికలవారు. గొప్పవిద్యావంతులు (థియాసఫీ) దివ్యజ్ఞానసంఘములో చేరినట్టివారు. సిద్దిరిసాలలో చాలకాలము కమాండింగ్ అధికారిగానుండిరి. చాలసౌమ్య స్వభావము కలవారు. రెడ్డిగారికి ప్రతిదినమును ఉద్యోగముయొక్క పైరవీలో కాలము గడుచుచుండెను.

ఆ కాలములోని ఒక చిన్న వినోదవిషయము రెడ్డిగారి జీవితములో పేర్కొనదగినదై యున్నది. వీరు నగరములో నుండుకాలములోనే మొహరం వచ్చినది. రాత్రివేడుకలు చూచుటకై తానును మరిముగ్గురు స్నేహితులును బయలుదేరినారు. కాని ఈ సంగతి రఘునాథరెడ్డికి తెలుపకయే వెళ్లవలెనని వారిసంకల్పము. అందుకై వారొకయుక్తిపన్నినారు. తమతమపడకలమీద దిండ్లను నిలువుగా పెట్టినారు. వాటిపై

దుప్పటి కప్పినారు. తిన్నగా బయటికి జారుకున్నారు. అర్థరాత్రివేళ రఘునాథరెడ్డిగారు యువకులు పడుకున్నగది చూచినారు. వారేయని భ్రమించి తృప్తిపడినారు. ఇచ్చట రెడ్డిగారును మిత్రులును వేడుకలుచూచి తిరిగివచ్చుచు ఉస్మాన్‌గంజి పోలీసుఠానావద్ద యేదో అల్లరి జరుగుచుండగా చూచుటకై నిలిచినారు. ఠానాపోలీసువారు అందరితోపాటు వీరినిగూడ పట్టుకొన్నారు. "మాకేమియు ఈ తగవులతో సంబంధము లేదు" అని యెంతచెప్పినను పోలీసువారు వినక ఠానాలోవేసి యుంచినారు. తెల్లవారుజామున ఆనాకా యెదుటనుండునట్టి అబ్దుల్లా రిసాలామిలిటిరీ అధికారి వీరిని చూచినారు. విషయమంతయు విచారించినారు. అదృష్టవశమున రఘునాథరెడ్డిగారికా మిలిటరీ అధికారి పరిచితుడు. అందుచేత తన జవానులను చీవాట్లుపెట్టి ఈయువకుల ఇంటికి పంపివేసినారు. వేంకటరామారెడ్డిగారానాటి యాసన్నివేశము నిప్పటికి మరచిపోలేదు. తానుకొత్వాలుపదవి నందినతర్వాత ఉస్మానుగంజి నాకామీదుగా వెళ్లినప్పుడంతయు తనచిన్ననాటి కథ జ్ఞాపకము వచ్చుచుండునని చెప్పెడివారు.

ఇట్లు కొంతకాలము గడచినతర్వాత వేంకటరామారెడ్డిగారికి ఉద్యోగ నియామకమయ్యెను. ౨౮ ఫర్వర్ది ౧౨౯౬ ఫసలీనాడు వారు అమీనుపదవిలో నియుక్తులైరి. మొదట

వేంకటరామారెడ్డిగారు

నాల్గవవర్గాపోలీసు అమీన్‌గా నెలకు ౬౦ రూపాయీల జీతముపై ఏర్పాటు చేయబడిరి. గుర్రము వ్యయమునకని నెలకు ౨౦ రూపాయీలు అనుమతించిరి. ఉద్యోగములో అనుభవములేనివారని అధికారులెరిగినవారగుటచేత లింగుసూగూరు జిల్లాపోలీసు అధికారి ఆధీనములో ముద్గల్ ఠానా అమీనుగా నియుక్తులైరి. ఇంతేకాదు, వీరిచేతిక్రింద పనిచేయునట్టి మొహరిర్ గారే ముద్గల్ నాకా వ్యవహారము లన్నింటికిని జిమ్మేదారులుగా నిర్ణయింపబడిరి.

వేంకటరామారెడ్డిగారు తమ ప్రథమోద్యోగమును నిర్వహించుటకు లింగుసూగూరు జిల్లాలో చేరినట్టి ముదగల్లు ఠానాకువెళ్ళిరి. పోలీసు ఉద్యోగములోకాని మరే ఉద్యోగములోకాని చేయునట్టి విధులును కార్యములును యేమియు తెలియనివారు. అయితే ఒకఅనుకూలముండెను. అన్నిటికిని తానుగాక తనచేతిక్రింది మొహర్రిరే ఉత్తరవాదిగా నిర్ణయింపబడియుండెను. మొదటి కొన్ని మాసములందు మొహరిర్ అంతయు నిర్వహించుకొను తెచ్చిన సర్కారీ కాగితములపై ఎచ్చటసంతకము పెట్టవలసిన అచ్చటవీరు సంతకము చేయుచుండిరి.

ఇట్లుండ ముదగల్లు తహసీల్దారుగా "మహబ్బూబ్ షాబాజీసాబ్" అనువారు తహసీల్దారుగావచ్చిరి. వారు స్వర్గీయులైన

విలియంసహబ్ గారికి పరమమిత్రులు. అందుచేత వారి మేనల్లు నిపై మౌల్వీకి అవ్యాజప్రేమ కలిగెను. వారు వృద్ధులు. రెడ్డిగారు ౧౭-౧౮ సంవత్సరముల యువకులు. ఆ పెద్దమనిషి రెడ్డిగార్ని దినమును తనవద్దకు పిలిపించుకొని వారికొకవిధముగా స్వయం గురువులగుచు వచ్చిరి. తాను కచ్చేరీ వ్యవహారములు సాగిం చునప్పుడు ఈ అమీనుగారిని తనవద్దనే కూర్చుబెట్టుకొ నుచు అనుభవము కలిగించుచుండిరి. మరియు మొహరిర్ సంతకమునకై తెచ్చిన కాగితములలో సాధారణమైనవిపోగా ముఖ్యమైన మిసళ్లను తమవద్దనే ఉంచుకొని అమీనుగారికి చదివి విషయము బోధించి వాటిపై ఏవిధముగా వ్రాయవ లెనో చెప్పి వ్రాయించుచుండెడివారు. అంతేకాక ఉర్దూ ఫార్సీలో ఇంకనుప్రవీణత కలుగుటకై పాఠములు బోధించు వారు. ఉర్దూలో మంచిమంచి కవుల కవితల చదివించువారు తుదకు వీరిచేతను కవిత్వము వ్రాయించినారు. వేంకటరా మారెడ్డిగారుకూడ ఒకకాలములో కవులైయుండిరన్నమాట యెవ్వరును ఎరుగరు. వారికవితలేమైన లభ్యమైన అపియోగ్లుం డునో యేమో! తమకవితాభివృద్ధికై ఉర్దూవాఙ్మయములోని ప్రసిద్ధకవులగ్రంథాల ననేకముగా రెడ్డిగారు తెప్పించుకొనిరి. ఆ గ్రంథాలు ఈ ౫౦ ఏండ్లఅనంతరము ఇప్పటికిని వారివద్ద నున్నవి. వీరిని ప్రోత్సహించుటకై ఆవృద్ధు వీరికవితలనువిని

ఆనంద ప్రకటనము చేయుచుండెడివారు. ఇట్లు ఉద్యోగ ప్రాథమికదశ కొంతకాలము జరుగుచువచ్చెను.

వేంకటరామారెడ్డిగారికి వివాహము బాల్యమందే (అనగా వారు ౧౪-౧౫ సంవత్సరాల వయస్సువారుగా నుండినప్పుడు) జరిగియుండెను. వారి భార్య పేరు రంగమ్మ. వారును రాయణిపేట గ్రామమువారే. విలియంవహాబ్ గారి జ్ఞాతివర్గములోనివారు. వివాహకాలమప్పుడు వరునికి ఒక వెండి మొలత్రాటిని, రెండుమూడువందల రూపాయీలను వరదక్షిణగా నిచ్చుట కొప్పుకొనియుండిరట. వెండి మొలత్రాడుమాత్రము నియ్యకనేపోయిరి!!

నాల్గవ ప్రకరణము

ప్రారంభోద్యోగము

ముదిగల్లు చారిత్రిక స్థలము. అందొక కోటయు కలదు ఆ కోటకై విజయనగర రాజులకును బహా మనీ సుల్తానులకును పలుమారు యుద్ధములు జరిగియుండెను. అట్టి యుద్ధములలో నొక విచిత్ర యుద్ధము కూడ జరిగియుండె నని ఫిరిస్తాయను చరిత్రకారుడు వ్రాసి యున్నాడు. అదేమన ముదిగల్లులో ఒక కంసాలి వారి యువతి చక్కని చుక్కయై దక్కనీ రాజులకే మోహము కలిగించె నట. ఆ కాలమందు విజయనగర చక్రవర్తియైన మొదటి దేవరాయలు ఆ కంసాలి సుందరిని తనకిచ్చి పెండ్లిచేయుమని కోరెనట! కంసాలి అది మంచిమనుము కాదని నిరాకరించెనట!! దేవరాయలు ఆగ్రహోదగ్రుడై ముదిగల్లును పెద్ద సేనతో ముట్టడించెనట. కాని గ్రామజనులతోపాటు ఆ సుందరాంగియు బహామనీ సుల్తాను రాజ్యములోనికి పారిపోయెనట. బహామనీ రాజ్యమును ౧౪౧౦ క్రీ. శ. ప్రాంతములో "ఫీరోజుషా"

అను సుల్తాను రాజ్యము చేయుచుండెను. అతనికిని ఆ కన్నెపై మోహము మంకురించెను. దేవరాయలకును ఫీరోజుషాకును యుద్ధము జరిగెనట. అందు దేవరాయలే ఓడిపోయి తన కూతునే ఫీరోజుషాకిచ్చి పెండ్లిచేసి సంధిచేసుకొనెనట! ఇది ఫిరిస్తా కథ, అంతయు కల్పితమేయని కొ॥ లక్ష్మణరావు మున్నగు చరిత్రకారులు స్థిరపంచినారు. ఇంతటి ముఖ్యాంశమును గురించి సమకాలికులగు అబ్దుర్రజాక్ అను సుప్రసిద్ధ ముస్లిం చరిత్రకారుడుగాని, నూనిజ్ అను పాశ్చాత్య చరిత్రకారుడుగాని, ఇతర దేశీయ సమకాలిక చరిత్రకారులు కాని, ఒక్కమాటయైనను వ్రాయలేదు. కాని ౨౦౦ ఏండ్ల తర్వాత పుట్టిన ఫిరిస్తాకిది యెట్లు తెలిసెనో యేమో?

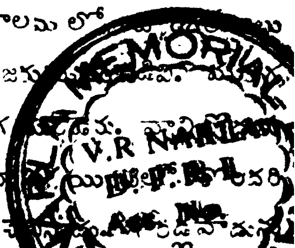
వేంకట రామారెడ్డిగారి కీ చరిత్రాంశము చూచాగా తెలిసి ముదిగల్లులో అట్టి కంసాలి వంశమున్నదా యని విచారించి, పరిశోధన చేసినారు. ఆ కంసాలి వంశము నిజముగా నుండనే యుండెను. వారి వంశములో ఉభయ రాజుల మోహింపజేసిన, మోహనాంగి వంటి వారిప్పటికిని కలరట! ఆ వంశము వారిని పూర్వచారిత్రక కథలోని యాథార్థ్యమును విచారించగా నిట్లు చెప్పినారట. "మావంశములో పూర్వము అపురూప సుందరాంగి యుండినది నిజమే. ఆమెను, ఫీరోజుషా మోహించి నికా చేసుకొన్నాడు. అందుకు ప్రత్యుపకృతిగా

మాకు చాలా ఇనాములిచ్చినారు. ఇనాము సనదులు వ్రాత కాగిదాలమీఁదను, రాగిరేకుమీఁదను వ్రాసి యిచ్చినారు. రాయచూరు జిల్లాను మొదట నిజాముల వద్దనుండి ఇంగ్లీషు వారు తీసుకొన్నప్పుడు మా ఇనాము లన్నియు లాగు కొన్నారు. ఇప్పుడు మాకు సనదులే మిగిలినయాస్తి." వారి వద్ద సనదులనుకూడ తెప్పించి రెడ్డిగారు చూచినారు. ఒక కాగితము అప్పటికే పురుగులు తిని అంతయు రంధ్రములు పడి యుండెను. రాగిరేకు సనదుకూడ యుండెను. అందేమివ్రాసి నారో జ్ఞాపకములేదని రెడ్డిగారు చెప్పినారు. ఈ విషయమును బట్టిచూచిన ఇంతమాత్రము నిజమని విశ్వసింపవచ్చును. దేవ రాయలు హిందూ మతాచారముల ప్రకారము పరకులస్త్రీని పెండ్లాడజాలడు. కాని, ఫిరోజుషా మాత్రము ఆ కన్యను వివా హము చేసుకొన్నాడు. దీనిపై ఫిరిస్తా కథలు కల్లలు గొల్ల లుగా పెంచి వ్రాసినాడు, ఫిరిస్తాకట్టె వ్రాత లలవాటేమని యెన్నియో యితరాంశములు స్థిరపరచుచున్నవి. అది విష యాంతరము.

వేంకట రామారెడ్డిగారు రెండేండ్లకాలము ముదిగ ల్లులో అమీను పదవిని నిర్వహించుచు వచ్చినారు. అనగా కార్యభారమంతయు చేతిక్రింది మొహరీరుదే! మొహరిర్ పేరు రాజానాయక్. అతడు భారీమనిషి. బాగా కల్లు, సారా త్రాగనేర్చి

నవాడు. మొగలాయి కాలపు పద్ధతులపై అపరాధ పరిశోధనలు చేయనేర్చినట్టివాడు. మునిగల్లు తహసీల్దారు పదవిపై కన్నయ్యాలాల్ అనువారుండిరి. అతడు రాజా కంద స్వామికి బావమరది. అతనికి ఉర్దూ సరిగా రాదు. తెనతీర్పులు కూడా తెలుగులో వ్రాసేవాడు. ఆ కాలములో తహసీల్దారులనిన నిరంకుశ మండలాధి కారులకన్న మిన్నయైనవారు. భూమ్యాదాయశాఖకు సంబంధించిన అధికారములే కాక, మున్సిఫీ అధికారము లన్నియు వారియందే కేంద్రీకరించి యుండెను. తహసీల్దారు కన్నయ్యాలాలు వద్ద ఒక కార్యార్ (గుమాస్తా) వెంకోబారావు అను నతడుండెను. చాలామంది అధికారులు పుష్కలముగా లంచములు తినెడివారు. కార్యాను అయిన వెంకోబరావు ఆవిద్యలో పేరు పొందినవాడు.

రెడ్డిగారి అమీను ఉద్యోగకాలములో ఈమునిగల్లులో చెప్పదగిన విశేషము లేమియు లేవు. ఒక్కయంశము మాత్రము పేర్కొన దగినదై యున్నది. ఆ కాలము లో ... సర్వప్రాంతములలో విశేషముగా జరు... ల్లులో గజుగ భీముడు అను గజదొంగ ... కూడ గజదొంగ. వాడు ఒక గ్రామస్థు ... స్నేహితులతో కలిసి దొంగతనము చే...

మంచి పర్దారుమనిషి. గుజుగ భీముని కొడుకును మాత్రము గట్టిగా పట్టుకొని వదలినవాడు కాడు. అదే దినము రెడ్డిగారి ఠాణాకు వానిని పట్టుకొని వచ్చినాడు. మొహరిరు తన విచారణ ప్రారంభించినాడు. అనగా పది పంద్రెండు మారులు కట్టెతో దొంగను మోదినాడు. దొంగ మూగివాడైపోయినాడు. కన్నయ్యాలాల్ తహసీల్దారువద్ద విచారణ జరిగినది. తహసీల్దారుగారితో వెంకోబరావు ఆదొంగయొక్క నిర్దోషిత్వమును గురించి గట్టిగా నచ్చచెప్పినాడు. పైగా దొంగమూగివాడని పైననే కనబడుచుండెను. దొంగ నిర్దోషియని నిర్ణయించి విడిచిపెట్టినాడు. రెడ్డిగారు రెండు దినాల తర్వాత ఏదోపనిపై వెంకోబరావు ఇంటికి పోయిచూడగా ఆ మూగి దొంగ వెంకోబరావుతో ముచ్చట్లు చేయుచున్నాడు! రెడ్డిగారి ఆశ్చర్యమును జూచి దొంగ కిలకిల నవ్వినాడు. ఇప్పుడేమి భయము- తాను నిర్దోషియై పోయినాడుకదా?

ఇట్లుండ మరికొన్ని దినాల తర్వాత మస్కీ లో "డాకా" (బందిపోటు దొంగతనము) జరిగినది. సుమారు ౫౦ మంద కొరవలు దివటీలు పట్టుకొని గ్రామములో ప్రవేశించి యెదిరించిన వారిని మెదుగగొట్టి ఒక ధనికుని యింటిలో బడి అంతయు లూటీచేసుకొని పోయినారు. టాణా కీవార్త వచ్చినవెంటనే రాజానాయకు మొహిరిర్, కొందరి జవానుల

వెంటతీసికొని వేంకటరామారెడ్డిగారిని వెంబడించుకొని బయలు దేరినారు. దొంగల జాడలు తీసి వారు రాయచూరు జిల్లా మాన్వితాలూకాలో నాగల్‌బండ కసర్‌దొడ్డి అను గ్రామాలలో ఈ కొరవ లుండిరని ఒకని వలన విని ముందు నాగల్‌బండకు పోయిరి. అచ్చట ఆనాడు దొంగలకు పండుగ. వారున్న యింటిని ముట్టడివేసి లోపల దూరినారు. దొంగలు ఒక గదిలో జొరబడినారు. దొరికిరిలే యని బయట చిలుకు పెట్టి పోలీసువారు కావలికూర్చున్నారు. కొంతసేపటికి దివటీలు తీసికొని తిన్నగా తలుపుతీసి నాలుగు మూలలు పరికించుచు లోపలికి వెళ్లినారు. ఎవ్వరును లేరు! ఇంకొక గది కనబడినది. అందున్నారని తెరచి చూచినారు. అందునులేరు. ఇదేమిరా యని దిగ్భ్రమజెందినారు. మరొకలోపలి కొట్టిడీ చూచినారు. అందు మిద్దెలో ఒకపెద్ద రంధ్రము పడినది. ఆ గదిలోని గుమ్ములపై కెగబాకి గవాక్షమునుండి అందరును పారిపోయినారు. అప్పుడు కసర్‌దొడ్డి గ్రామములో ఆదొంగల జాడ కనిపెట్టి రాత్రియంతయు నడిచి వెళ్లినారు. వారాగ్రామము లోనులేరు. తెల్లవార నాలుగు గంటలకాలమైనది. ఊరిబయట చావడిలో పండుకొనుటకై పడకలు వేసినారు. అప్పుడొక గ్రామస్థుడువచ్చి యిట్లని ఎచ్చరించినాడు. "మీ చావడీ ముందటి చెట్టుపైననే మంచెలువేసుకొని కొరవదొంగలు పండు

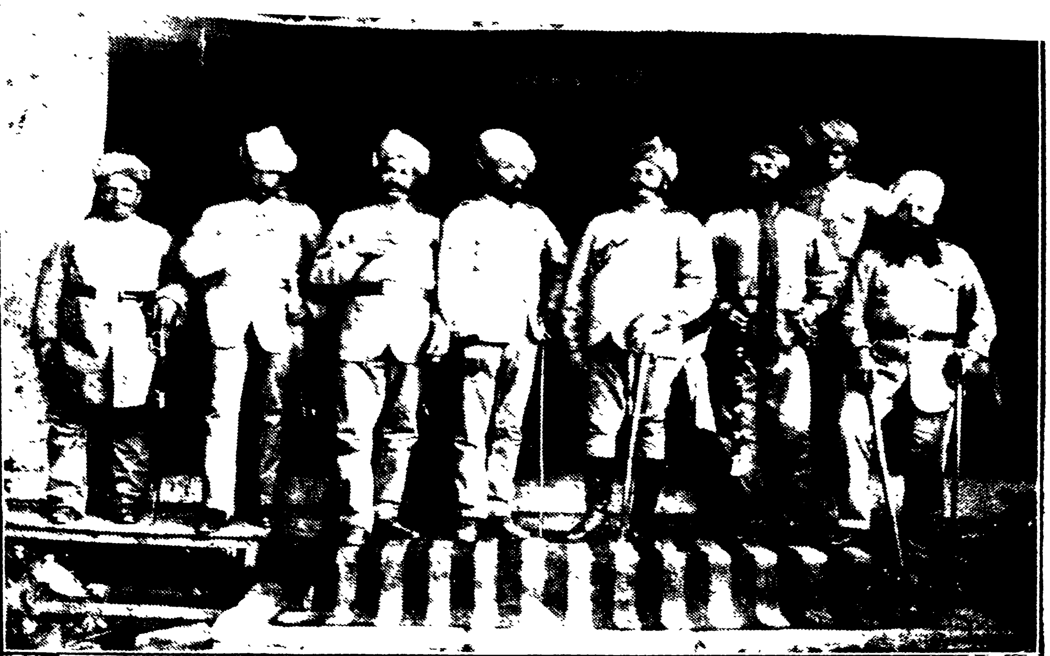
కున్నారు" పోలీసులు నిద్ర దులుపుకొని చెట్టును ముట్టడివేసి నారు, కొరవలు తుపాకీ తుపాకీన చెట్లపైని మంచెలమీది నుండి క్రిందికి దుమికినారు. కొందరు దొరకినారు. కొందరు పెనుగులాడి తప్పించుకొని పోయినారు. పట్టుబడిన వారిలో మన గుజాగ భీముడును, వాని కొడుకగు మూగిదొంగయు నుండిరి. ఈ మూగిదొంగ యినవరలో ప్రసిద్ధుడైనవాడే కొన్ని దినాలకు ముందు వెంకోబరావుకు 300 రూపాయల లంచమిచ్చి సిఫారసుపొంది తప్పించుకొన్న వాడే! దానికి ప్రత్యుపకారముగా వెంకోబరావు ఇంటిలో 4 — 5 వేల ధనము దోచుకొని పోయియుండెను. ఇప్పుడు పట్టుబడినప్పుడు వెంకోబరావు యొక్క దుస్తులనే ధరించియుండెను. కొరవలు చాల మొండిదొంగలు. రాజానాయకుకూడ ఘోరాతిఘోరుడు. వారిని చావకుండ నానావిధముల హింసించినాడు. తలక్రిందుగా వ్రేలాడగట్టి క్రింద నీటితొట్లలో తలలుముంచి లేవనెత్తుచు పీడించినాడు. వేంకటరామారెడ్డి గారికీ దృశ్యములు ఘోరమనిపించి తన మొహిరిర్‌ను మందలించినాడు. కాని అన్నిటికి మొహిరి రేకదా ఉత్తరవాది! "ఉండవయ్యా. మీరు చూస్తుండండి యీ తమాషాలంతా" అనేవాడు. మొహరిర్ ఇంకొక యుక్తి పన్నినాడు. ఆ కొరవలవారి ఒక యువతిని పరిచయము చేసికొని దానికి ప్రియుడైనాడు. ఇద్దరును

కల్లుకుండలపై కాలము గడిపినారు. ఆ ముచ్చటలో కొరవల దాపరిక స్థలాలన్నియు కనిపెట్టినాడు. కొరవలకు చిన్నప్పటి నుండియు ఎంతకొట్టినను "ఇల్‌రీ" (నాకు తెలియదు) అనుపదమే నేర్పేవారు. ముహారిక్ దెబ్బలకన్నిటికి ఇల్‌రీ జవాబే దొరకెడిది. ఇప్పటి క్రొత్త పద్ధతి చేత దాచిన సొమ్ములన్నియు గుర్తుపట్టినాడు. దొంగల కందరికిని శిక్షయిప్పించినాడు.

వేంకట రామారెడ్డిగారు ముదిగల్లునుండి ౯ ఫర్వర్ది ౧౨౯౮ ఫసలీనాడు రాయచూరుజిల్లాలోని యాద్ గీరు తాలూకు మార్చబడినారు. యాద్గీరులో ఒకటిన్నర సంవత్సర కాలము అనగా ౧ మెహర్ ౧300 ఫసలీ వరకు ఉద్యోగము చేసినారు. యాద్గీరులో అప్పుడు వరదారావు అను వారు తహసీల్దారుగా పనిచేయుచుండిరి. ఈ వరదారావుగారు న్యాయ శాస్త్రము (ఖానూను)లో మంచి ప్రవీణులని పేరుగన్నవారు. తాలూకాలో ముఖ్యాధికారులుగాన రెడ్డిగారికిని, వరదారావుగారికిని మంచి పరిచయ మేర్పడినది. పలుమారు ఈ తహసీల్దారువద్ద రెడ్డిగారు న్యాయశాస్త్ర మభ్యసింప మొదలుపెట్టినారు. కాని ఉభయులును ఉద్యోగులగుటచేత రెడ్డిగారికంతగా అవకాశము దొరకలేదు. అదే కాలములో సుప్రసిద్ధ న్యాయవాదులును తర్వాత హైదరాబాదు ఉన్నత న్యాయస్థాన న్యాయమూర్తులును (రుకున్) అయినట్టి రాజాబహద్దరు గిరి

రావుగారు యాద్గిరులోని తహసీలు కచ్చేరిలో కార్కూన్ ఉద్యోగము సంపాదించుకొనుటకై ఉమీదువారు (ప్రొబేషనర్) గా పనిచేయుచుండిరి. గిరిరావుగారు తహసీల్దారువద్ద న్యాయశాస్త్రమభ్యసించి వకీలు పరీక్షకు కూర్చుని మూడవదర్జా వకాలతులో కడతేరి ప్రాక్టీసుచేయుటకై రాయచూరునకు వెళ్లిరి, వారు యాద్గిరులోనుండు కాలములో వేంకటరామారెడ్డిగారి పరిచయము కలిగెను. నాటినుండి సుమారు ౪౫ ఏండ్ల కాలములో ఉభయులు తమ తమ జీవితములను వేరువేరు శాఖలలో నడుపుచునుండిరి. ఉభయులలో గాఢమగుమైత్రి యేర్పడి, అది రాజాబహద్దరు గిరిరావుగారి అవసానకాలము వరకును అవిచ్ఛిన్నముగా దినదిన ప్రవర్ధమానముగా నుండుచు వచ్చెను.

యాద్గిరు తహసీలు కచ్చేరిలో కొందరు కార్కూనులుండిరి, అందొక కార్కూనునకు వరదారావునకును ఏదో యొకవిధముగా ప్రేమ సంబంధము యేర్పడినది. దాని ఆధారముచేత కార్కూను లంచములు అపరిమితముగా తినుచు ధనికుడయ్యెను. అది ఇతర కార్కూనులకు కన్నుకుట్టైను. యాద్గిరులోని అరబ్బులు పహిరా జవానులుగా నుండిరి, కార్కూనుల ప్రేరేపణముచే ఆ యరబ్బు లొకనాటి రాత్రి దివిటీలతో తుపాకీ కాల్పులతో భయంకర కోలాహలముచేయుచు ధనికు

రెడ్డిగారి మొట్టమొదటి పటము ౧౮ ఏండ్లవయస్సులో ఇతర అమీరులతోసహా కుడిప్రక్కనుండి రెండవవారు
[illegible]

డైన కాహ్కాను ఇంటిని దోచినారు. పోలీసు కచ్చేరి సమీప మునసే యున్నది. వారి కండ్లయెదుట యీ డిపిటీ దోపిడి జరుగుచున్నది వేంకట రామారెడ్డిగారు ౫-౬ మంది జవా నులను తీసికొని తుపాకుల బాటుచేసి ఒక సందులో కూర్చు న్నారు. అరబ్బులు కాల్చుచుండిన సీసముగుండ్లు తమవద్ద కూడ చిట్లి పడుచున్నవి. దోపిడి అయినతర్వాత అదేమార్గ మున వత్తురుకదా అప్పుడు వారిపై తుపాకులు కాల్చి పట్టు కుందమని సంకల్పించిరి. కాని వారు దోచుకొని నెమ్మదిగా ఇంకొక మార్గములో వెళ్ళినారు. తుదకు యెన్నియో దిన ములు శ్రమించి వారినొకరిగానొకరిని పట్టుకొని నానాఅవస్థలు పడి వారినుండి అపహృత ద్రవ్యమును చాలమట్టుకు లాగికొని వారికి శిక్షల నిప్పించిరి.

యాద్గీరులోనుండు కాలములో వరదారావునద్ద వేంకట రామారెడ్డిగారు న్యాయశాస్త్రి మభ్యసించి పరీక్షలో కూర్చు న్నారు. కాని ఉత్తీర్ణులుకాలేదు. అంతటితో నిరుత్సాహ పడలేదు. మరల మరుసంవత్సరము వకీలు పరీక్షలో కూర్చు న్నారు. కాని మరల అపజయమే కలిగినది.

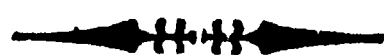
వీరు యాద్గీరులో అమీనుగా నుండుకాలములో అచ్చటి హిందూ ముసల్మానులలో మత కలహములు చెలరేగెను. యాద్గీరులో కలరా (గత్తర) జాడ్యము వ్యాపించి చాలమంది

చనిపోయిరి. హిందువులలో పెక్కురు నాటికిని నేటికిని కలరా యనునది మారికా లేక మహామారియను నొక క్షుద్ర దేవత యొక్క కృత్యమని, జాడ్యమునకు చికిత్సలు చేయుటకు మారుగా "మారెమ్మ"ను శాంతిపరచుటకై "దేవర" చేయుదురు. "మారెమ్మ"ను తృప్తిపరచుటకై కొన్ని దున్నపోతులను, గొఱ్ఱెలను బలియిత్తురు. హిందువులు యాద్గిరులో కొన్ని కట్టెబొమ్మలుచేసి మారెమ్మ పూజలుచేసిరి. అది అచ్చటి తురకలకు గిట్టక వారిలో కొందరు ఆ బొమ్మలను పగుల గొట్టిరి. హిందువు లుద్రిక్తులైరి. కలహము ప్రారంభ మయ్యెను. అది ౧౩౧౮ ఫసలీ నాటిమాట. రెడ్డిగారు వెంటనే తమ చాతుర్యము నంతయు నుపయోగించి యుభయ మతములవారిలో నుండు వైషమ్యములను బోవునట్లుగా వారిలో ఐకమత్యము కలిగించి సమాధాన పరచిరి. ఆ నాటి యాపద్ధతి రెడ్డిగారిలో నీ ౫౦ సంవత్సరముల యుద్యోగకాల మందంతటకు వర్తించుచు వచ్చినందువల్లనే వారెందెందు ఉద్యోగముచేసిరో ఆ ప్రాంతములం దంతటను హిందూముసల్మానుల కొట్లాటలు జరుగక శాంతిపద్ధతు లేర్పడుచువచ్చినవి. యాద్గీరు హిందూ ముసల్మానుల మతకలహములను గూర్చి అప్పటి జిల్లాతాలూకాదారు ౧౩౧౮ ఫసలీలో ఈ ప్రకార ముగా నిజాంరాష్ట్రజిల్లా పోలీసు ప్రధాన శాఖకు వ్రాసిరి:—

"యాద్గీరు తాలూకా అమీను అయిన వేంకట రామారెడ్డిగారు చాల ఉత్తములును చతురులును, చురుకుతనము కలవారును నై యున్నారు. ఉర్దూ, ఫార్సీ, తెలుగు భాషలలో పూర్తి పాండిత్యము కలవారు. అవసర పూర్తిగా మరాటీ, ఇంగ్లీషును వ్రాయను చదువను నేర్చినారు. యాద్గీరులో హిందూముసల్మానులలో మతకలహములు చెల రేగియుండెను. రాత్రిం బగళ్ళు ప్రయత్నములు చేసి మంచి నేర్పుతో ఆ కలహములను వీరు అణచివేయుటయే కాక ఉభయ వర్గములలో సమాధానములు కుదిరించిరి. లేకున్న ఉభయ వర్గములలో ఎల్లప్పటికిని తగవులు పెరుగుచు ఎన్నడో ఒకగొప్ప పోరాటము జరుగుచుండెడిది. ఒకరి నొకరు చావగొట్టుకొను చుండెడివారు. అట్టి పోరాటమును అణచివేయుటలో జిల్లా అధికారులకు చాల కష్టములు సంభవించుచుండెడివి."

వేంకట రామారెడ్డిగారు యాద్గీరులో ౧౩౦౦ ఫసలి షహరేవర్ నెల తుదివరకుండిరి. తాలూక్దారుయొక్క మెచ్చుకొనుటనుజూచిన రెడ్డిగారిక మొహరిర్ చేతులలో లేరనియు, న్యాయశాస్త్రములోగూడ ప్రవీణులైరనియు, స్వతంత్రముగాను సమర్థతతోను తమ ఉద్యోగధర్మమును నిర్వహించుటకు మొదలు పెట్టినారనియు విశదమగు చున్నది. యాద్గీరునుండి వీరు కల్వకుర్తి తాలూకాకు అనగా లింగుసూగూరు జిల్లా నుండి మహబూబునగరము జిల్లాకు మార్చబడినారు.

ఐదవ ప్రకరణము

౧౩౦౦౧—౩౧౧ ఫసలీవరకు- జిల్లాఅధికారి యగుట

జిల్లా పోలీసు ప్రధానాధికారియగు లడ్లో గారు ఉపకారవేతనముపై వెళ్ళిపోయియుండిరి. వారియనంతరము గాఫ్ అనువారు నియుక్తులైరి. అంతలోపనే మధ్యపరగణాలలో ఠగ్గులనణచుటకై నియుక్తులైనట్టి హెంకిన్ అనువారు అప్పుడు నిజాంరాష్ట్రములో ప్రధానమంత్రిగానుండినట్టి విఖారుల్ ఉమ్రాఅనువారిచే పిలిపింపబడి జిల్లాపోలీసు సర్వాధికారిగా నియుక్తులైరి. హెంకిన్ గారు అపూర్వమగువ్యక్తి. మెడోసుటెయిలర్, సర్ థామస్ మన్రో, కర్నల్ టాడ్, వంటివారి ఉత్తమతరగతికి చేరిన ఇంగ్లీషువారు. వారుద్యోగమునందినవెంటనే సర్వాంగోప భూయిష్టమైన పోలీసుశాఖను సంస్కరించుటకు మొదలుపెట్టిరి. వారనిన పోలీసులకందరికిని సింహస్వప్నము. వారికాలమునకు మునుపును వారువచ్చిన ఆదిలోను రాష్ట్రమందంతటను ఎటుచూచినను దొంగలగుంపులే. ఎటుబట్టినను దోపిడులే డాకాలే జరుగుచుండెను.

వేంకట రామా రెడ్డి గారు

(సుమారు అర ఏండ్ల వయస్సులో)

వేంకటరామారెడ్డి యుద్ధిరులో పొందిన కీర్తివలన కల్యాకుర్తిలో ౧౩౦౩ ఫసలి సంవత్సరాంతము వరకుండి ఆ తాలూకాలోని డాకాలను దొంగల గుంపులను అణచివే సిరి. ఇంతలో నాగర్కర్నూలులో ఇదేవ్యవస్థ యున్నదని రెడ్డిగారిని అచ్చటికిమార్చిరి. కాని అచ్చట రెండుమాస ములేయుండిరి. అచ్చటినుండి అదే మహాబూబునగరు జిల్లా లోని కోయిలకొండ తాలూకాకు వీరిని ౧౩౦౪ లో మార్చిరి. అక్కడకూడ మూడు మాసములుకూడ నుండక మునుపే మరల నాగర్కర్నూలు కునాల్గవదర్జానుండి మూడవ దర్జా అమీనుపదవిపై పంపిరి. అచ్చట ఒకసంవత్సరకాల మున్నతర్వాత ౧౩౦౫ ఫసలీ ౫ ఫర్వర్దివాడు ఇప్పుడు నిజా మాబాదు అనబడునట్టి ఇందూరుజిల్లాకు కోర్టుఇన్‌స్పెక్టరుగా పంపబడిరి. వీరు ఇందూరులో నుండుకాలములో బ్రిటిషిం డియా సైన్యమునుండి డగ్లస్ అను సోల్జర్ తనపటాలములో పై అధికారిని కొట్టి పారిపోయి యెచ్చటనో దాగికొనియుం డెను. అతనిని పట్టుకొనుటకై నిజాము రాష్ట్రములోని పోలీసు అధికారులకు ఆజ్ఞఅయియుండెను. ఇట్లుండ ఇందూరులోనొక ఇంగ్లీషువానియొద్ద కింకొక ఇంగ్లీషువాడువచ్చి పరిచయము కల్పించుకొని నివసించుచుండెను. అతడొకనా డుల్లాసమెక్కు వయై మిలటరీసాధన (Drill) ను చూపించినాడు. అనుమాన

ముకలిగి అతనిని పరీక్షించగా ఏమియు సందేహములేదు. తుదకు అతని బూట్లలోనుండు కాన్వాసుబట్టపై అతని మిలటరీ పటాలము పేరుండెను. అతనిని వెంటనే పట్టుకొని సికింద్రాబాదుకు పంపిరి. అచ్చట (కోర్టుమార్షల్) సైన్యశాఖా విచారణలో రెడ్డిగారు సాక్ష్యమిచ్చుటకై పిలిపింపబడిరి. ఇంగ్లీషు భటులను వరుసగా నిలబెట్టి నిందితుని గుర్తించుమనిరి. ఒక్కమారే చూచినందునను, తెల్లవారి ముఖాలన్నియు ఏకాకారముగా గన్పడుచుండినందున రెడ్డిగారు ఉక్కిరిబిక్కిరియై వరుసగా అందరి ముఖాలను పారజూచుచు వెళ్లుచుండగా మనదగ్గనుగారే వారికిసహాయపడిరి. దగ్గనును సమీపించగా అతడు రెడ్డిగారినిచూచి నవ్వినారు. దొరికెరా దొంగఅని అతనిని పట్టి చూపించిరి. మొత్తముపై రెడ్డిగారికీ నిందితుని పట్టియిచ్చినందులకు ఇండియా ప్రభుత్వమునుండి ౧౧ రూపాయీల బహుమతి ప్రసాదింపబడెను.

వేంకటరామారెడ్డిగారు ఇందూరులోనుండు కాలములో ౧౯౦౭ వ. లో గంగయ్య అను ౪-౫ ఏండ్ల అనాథ బాలుని స్థితినిగురించి వినుట తటస్థించినది. ఆ బాలుని తల్లిదండ్రులు చిన్నప్పుడే చనిపోయిరి. పోలీసువారు వానిని జైలులో సాకుచుండిరి. అనాథ బాలునికి జైలు సరియగు స్థలము కాదనియు, కాని అనాథాశ్రమము లేనందున ఏమిచేయవలె

నోఅని అధికారు లాలోచించుచుండగా రెడ్డిగారు తామా బాలుని పెంచుమనుచు వినతి పత్రమర్పించుకొనిరి. "వేంకట రామారెడ్డి ఉత్తముడనియు (Gentleman) దయాగుణము కలవాడనియు" ప్రశంసించుచు అధికారులాబాలుని వారికిచ్చి వేసిరి. ఆ గంగయ్య ఇప్పటికి జీవించియున్నాడు. సికింద్రాబాదులో ఒకచిన్న నౌకరీచేయుచు జీవించుచున్నాడు. అప్పుడప్పుడు తననాకుకు తండ్రిసవచ్చి చూచి పోవుచుండును.

ఇందూరులో రెండుసంవత్సరము లుద్యోగము చేసిన తర్వాత వీరిని ౧౩౦౭ ఫ లో యెల్గందల్ జిల్లాకు పంపిరి. ఇప్పటి కరీంనగరుజిల్లానే అప్పుడు యెల్గందల్ జిల్లాయని వ్యవహరించుచుండిరి, కాని జిల్లాప్రధానస్థలము అప్పుడును కరీంనగరులోనేయుండెను. కరీంనగరులో తాలూక్దారుపదవిపై ఫరాముర్జంగు తాలూక్దారుతర్వాత పిస్టంజి అను వారు జిల్లాతాలూక్దారుగా పనిచేయుచుండిరి. ఈ పిస్టంజీగారి కూతురు అప్పటిమంత్రిగానుండిన విఖారుల్ ఉమరాగారి భార్య. ఎల్గందల్ జిల్లాలోవీరు నాలుగున్నర సంవత్సరములు కొంతకాలము కోర్టు ఇన్స్పెక్టరుగాను, కొంతకాలము తాత్కాలిక పోలీసు మొహతెమీముగాను నుద్యోగము నెరవేర్చిరి.

వీరు ఎల్గందల్ జిల్లాలో నుండుకాలములో దొంగతనాలు విశేషముగా జరుగుచుండెను. కాని దొంగలు

మాత్రము పట్టుబడకుండిరి. ముఖ్యముగా ఈతచాపలల్లి బ్రతుకుచుండినట్టి వడ్డెవాగులను జాతివారు దొంగతనాలు ఎక్కువగా చేయుచుండినట్లు అనుమానించుచుండిరి. కాని వారినెన్నిమారులుపట్టుకొనినను పాపమువారివద్ద ఏమియు లభించకుండెడిది. కరీంనగరు గ్రామము యొక్క యూరివెలుపల ఈ వడ్డెరుల గుంపొకటి యుండెను. వారు పగలంతయు చాపలల్లుకొనుచు రాత్రులందుమాత్రము మాయమగుచుండిరి. వారినందరిని పట్టుకొని వారిబట్టలు, పెట్టెలు గుడిసెలు అన్నియు శోధించిరి. కాని యేమియు దొరకలేదు. వారుండు చుట్టుపట్టులలో అనుమానప్రదేశములన్నియు త్రవ్వికూడ పరీక్షించిరి. ఏమియు లాభము లేకపోయెను. ఇదేమి చిత్రమోయని తుదకు నిరాశతో వెళ్ళిపోవుచు రెడ్డిగారు స్వయముగా వారుపయోగించు బొంతలను సూక్ష్మముగాపట్టిపట్టి చూచినారు. అదియు వ్యర్థప్రయత్నమే అయ్యెను. తుదకు వారి ఈత చాపలను చేతితోఎత్తి జాడించిచూచినారు. తనమొహాజిర్ అందేమియు లేదనిచెప్పెను కాని రెడ్డిగారికి చాపలు చాల బరువుగానుండుట విచిత్రముగా కనబడెను. చాపలను అన్నిటిని తునకలుగా కోయించినారు. చాపల అంచులలో ఎంగారు, వెండిసొమ్ములు పొంకముగాజోడించి అల్లినది కనబడెను. సొమ్ములన్నియు జలజల రాలిపడెను. సుమారు

౨౦౦౦ రూపాయీల సొమ్ములు దొరికెను. వారందరిని న్యాయస్థానములో శిక్షింపజేసిరి. ఇది అపూర్వ విషయము. హెంకిన్గారు చాలసంతోషించి ప్రభుత్వమునుండి రెడ్డిగారికి ౫౦ రూపాయీల విలువచేయు గడియారమును బహుమతిగా నిప్పించిరి.

హెంకిన్గారు జిల్లాలలో పోలీసు నాకాల విచారణకై బయలుదేరినవార్త రెడ్డిగారికి తెలిసెను. హెంకిన్గారిని తృప్తి పరచుట చాలకష్టమని రెడ్డిగారికి తెలియని విషయముకాదు. హెంకినుగారు మార్గములోని నాకాలను ఇతర పోలీసుకచ్చేరీలను విచారించుకొనుచు మూడు మాసాలలో కరీంనగరు విచ్చేసిరి. పోలీసుకచ్చేరీ పరిక్ష తీసుకొనిరి. మొదలు పోలీసు ఏమియు లోపములేనట్లుగానున్నది. తుపాకులు పరీక్షించిరి. వారి ఉడుపులను చూచిరి. అన్నియు చక్కగా పరిశుభ్రముగా చిలుమన్న మాటలేక చకచక మెరయుచుండెను. జవానులందరిని వరుసగానిలిపి, వారిదినసాధనను (Drill) పరీక్షించిరి. ఏమియు లోపములేదు. హెంకిన్గారు దిగ్భ్రమచెంది అందరిని అందుముఖ్యముగా రెడ్డిగారిని ఎగదిగ చూచిరి. సరే ఇంకను విషయము కనుగొందమని రెడ్డిగారినే డ్రిల్లు చేయుమని ఆజ్ఞాపించిరి. వెంటనే రెడ్డిగారు తుపాకిని మెడపై వైచు

కొనిమామూలి జవానులతో కలిసి ఏపొరపాటును లేనట్లుగా తమసాధనను ప్రకటించినారు. అధికారికి మరింత ఆశ్చర్యము కలిగి జిల్లాపోలీసు అధికారినిట్లు విచారించినారు:-

"నేను ఇదివరలో చూచిన తావులందెల్లడమఅన్నియు లోపభూయిష్ఠములే. నేను విచారణ చేసిన స్థలములందంతటను ఏ యే సంస్కారములు సూచించితినో అవన్నియు యిచ్చట సవ్యముగానున్నవి. మరియు పోలీసుఅధికారులకు డ్రిల్లు రాకుండుట గమనించినాను. కాని యిచ్చట ఈ వేంకటరామారెడ్డి డ్రిల్లు చాలబాగుగా చేసినాడు. ఇదంతయు చిత్రముగా నున్నది. తప్పువెదకుదమన్న దొరకకున్నది"

జిల్లా పోలీసు అధికారి (మొహితెమీం) మొగలాయిమనిషి. అతనిపేరు మీర్ ఆషఖ్ ఆలీసాహెబ్ అతనికిని హెంకిన్ గారికిని ఇట్లు సంభాషణ జరిగినది.

మొహ. "సర్కార్ క్షమింతునని మాటయిచ్చిన అంతయు మనవి చేసుకొందును.

హెం. "సరే. చెప్పుము. విందునుకాని

మొహ. "తాము దౌరాకు బయలుదేరిన సంగతివిని ఈ కోర్టు ఇన్స్పెక్టర్ తాము తమపర్యటనములో ఏ యే విషయములను సంస్కరించుచుంటిరో అవన్నియు

తెలిసికొని అదే ప్రకారమిచ్చుట సిద్ధము చేయించి నాడు.

హెం. అయితే ఇతని కానంగతులన్నియు నెట్లు తెలిసెను.

మొహ. ఇద్దరు జవానులను సాధారణ వేషములతో పంపి మీ వద్దనుండి వార్త తెప్పుటికప్పుడె తెప్పించుకొనుచు వచ్చెను.

హెం "అయితే స్వయముగా డ్రిల్లు బాగా చేయుట యెప్పుడు నేర్చుకొనెను.

మొహి. "ఈ మూడు నెలలనుండియు దినమును అదే పనిగా కష్టించి సాధారణజవానులలో కలిసి నేర్చుకున్నాడు.

హెంకిన్ ముసిముసి నవ్వునవ్వి "ఇతడు చాలా "చాలాక్"గా ఉన్నాడు" అనిపలికి ఆనాడే రాష్ట్రములోని అన్ని నాకాలకును "ఎల్లందల్ పోలీసుఠాణా అధికారియగు వేంకట రామారెడ్డిని ఆదర్శముగా తీసుకొని అందరు పనిచేయవలెను." అని అత్యంత ప్రశంసనీయముగా ఆజ్ఞలు వ్రాసి పంపుచు, వేంకట రామారెడ్డిగారికిని ఒక ప్రతిపంపినారు. రెడ్డిగారు ఆ ప్రశంసను చూచి ముకిసిపోయినారు. ఆ ప్రశంసాపత్రముతో కూడ ఇంకొక చిన్న హుకుముండెను. అందిట్లుండెను. "వేంకటరామారెడ్డి ఈ మూడుమాసములలో వరంగల్ సదర్ అదాలత్ న్యాయస్థానమందు రెండుమారులు హాజరీ యియ్యలే

దని తెలిసినది. అందుచేత పదిరూపాయీలు అపరాధము (జుర్మానా) విధింపబడుచున్నది." ఆనందము మాయము య్యెను. తన పై అధికారితో తనశ్రమకంతకును దొరికిన యీ పదిరూపాయీల అపరాధమును గురించి మొరపెట్టు కొనెను. ఆ మొగలాయి మొహతెమీంగారును ఆశ్చర్య పడి హేంకీగారిని అతిదీనముగా ప్రార్థించిరి. తుదకు హేంకీగారిట్లనిరి. "ఇతడు అతిచతురుడు. నేనుపొగిడి శాస్త్రి మంతటను ప్రఖ్యాతి కలిగించినానని ఉబ్బిపోయి చెడిపోవ చ్చును. అందుకై ముందు గర్వికాకుండ వృద్ధికి రావలెనని ప్రీతితో ఇట్లు బెదరించినాను."

హేంకీగారు వెళ్ళిపోయిన కొంతకాలమునకు తాలూ క్దారుగారగు పెస్తాంజీగారు జిల్లాపర్యటనముచేయుచుండ అతని యింటిలో అయిదారువేల విలువగల సొత్తులు దొంగతనము య్యెనని వార్త వచ్చెను. వేంకటరామారెడ్డిగారును తాలూ క్దారుగారివెంట దౌరాలో నుండిరి. వెంటనే వారిని తత్పరి శోధనార్థమై పంపిరి. తాలూక్దారునికి ఆరువేలు పోయినందున అంతగా విచారముకలుగలేదు. కాని ఆ వస్తువులతోపాటు కొన్ని ముఖ్యమైన రాజకీయ సంబంధమగు సొంతకాగితములు ఉత్తరప్రత్యుత్తరములును ఉండెను. అవెక్కడ బయటపడునో తనకేమి ప్రమాదము కలుగునోయని తహతహపడెను

రెడ్డిగారు కకీంనగరువచ్చిరి. తాలూక్దారు ఇంటి తాళము భద్రముగానేయున్నది. తలుపులన్నియు అట్లే మూతపడి యున్నవి. ఇంటివెనుకభాగములో ఒకతలుపుమాత్రము తెరు వబడినది. కాని తలుపు పగులగొట్టబడలేదు. ఎందును రం ధ్రములులేవు. "లోపలి చిలుకు ఎట్లువదలిపోయెను?" అని వీరాందోళన పడుచుండిరి. వీరికుమారులగు రంగా రెడ్డిగారును లక్ష్మారెడ్డిగారును చిన్న బాలురు. వారుతమ తండ్రిగారిఆందో ళనమునుచూచి అమాయికముగా నిట్లనిరి. "దిడ్డి తలు పును బయటినుండి తిన్నగా చరచుచు వచ్చిన లోపలి చిలుకు జారిపడును. బేగంగారి వద్దకు వారి సంబంధకుడు అదే విధముగా ఆతలుపును తెరచి మమ్ము అప్పుడప్పుడు తీసికొని పోవుచుండెను." ఈ మాటలవలన రెండుసంగతులు తెలియ వచ్చెను తలుపు తెరచుమార్గమేకాక, తలుపు తెరిచినవాడు తాలూక్దారిగారిసంబంధికుడే అని విశదమయ్యెను. ఇంటిలో పల ప్రవేశించి చూడగా మెట్లవద్ద మట్టినేలపై కాలిజాడలు కనిపించెను- అందొకకాలివ్రేలు మడతపడినదిగా కనుపిం చెను. అనుమానింపబడినవానికి ఒకకాలివ్రేలు మడతపడినదిగా నుండెను. వానిని కొన్నిదినముల క్రిందటనే తాలూక్దారు పంపివేసియుండెను. అతడెచ్చటనుండెనది విచారింప తుదకు అతనిని ఓరంగలులో పట్టుకొని నేరమునొప్పించి అతడెత్తుకొని

పోయినధనమును, సొమ్ములను దొరకించుకొనినారు. అతడు రాజకీయ సంబంధమగు కాగిదములు పనికిరావని కరీంనగరు కును మానకొండూరునకును మధ్యనసుండు నదిలో పూడ్చి పెట్టియుండెను. కాగితములన్నియు తాలుక్దారునకియ్యబడెను. అతని యానందమునకు మేరయేలేదు. రెడ్డిగారిని గాఢముగా కౌగలించుకొని, ప్రత్యుపకృతిగా ప్రభుత్వముద్వారా ౧౨౫ రూపాయీల విలువకల రిపీటర్ గడియారమును బహుమతిగా నిచ్చెను. ఆగడియారమిప్పటికిని రెడ్డిగారివద్ద మంచి స్థితిలోనున్నది.

రెడ్డిగారు ఎల్లందల్ జిల్లాలోనుండు కాలములోనే వారిని తాత్కాలిక జిల్లాపోలీసు అధికారిగా ౭ ఫర్వర్దీ ౧౩౧౧ ఫసలీలో నియమించిరి. ఈ ౮ ఏండ్ల లోపల రెండెండు ఉద్యోగము చేసినను ఆయా స్థలములందంతటను జిల్లా అధికారులు వీరి నిచాల మెచ్చుకొని యుండిరి. ౧౩౦౮ ఫసలీలో ఇందూరుజిల్లా తాలూక్దారు హెంకిన్ గారి కిట్లు వ్రాసిరి:-

"వేంకట రామారెడ్డిగారు న్యాయశాస్త్రము తెలిసిన వారు. మంచి అనుభవము సంపాదించినారు. వీరు నిజమైన నిరంతర కృషి చేసి తమ కప్పగింపబడిన అభియోగములలో విశేషముగా జయమందినారు. వీరిని ఇప్పుడే మార్చవలదు. మార్చిన అభియోగము

లన్నియు చెడిపోవును. వీరు చేతిక్రింది పోలీసుల అజ్ఞానమును, చెడు నడతలను తొలగించినారు. ఇట్టి గుణములతో నొప్పిన అధికారి ఈ జిల్లానుండి వెళ్ళి పోవుచున్నాడనిన ఈ జిల్లాయొక్క దురదృష్టమే యనవలెను."

అంతకు రెండుసంవత్సరములకు పూర్వమే ౧౩౨౬ ఫ. లో, ఇందూరు జిల్లాపోలీసు నాజింగారు రెడ్డిగారిని గురించి యిట్లు వ్రాసిరి:-

"క్రొత్త ఇన్స్పెక్టరుగారికి (రెడ్డిగారికి) తనపనిలో అత్యంతాసక్తి గలదు. శ్రద్ధతో దినమంతయు ఉపవాసముండి న్యాయస్థానమందే పనులు నెరవేర్చుచుండును. ఇతని శ్రమను చూచిన మాకు జాలి కలుగుచున్నది. ఇతని యెడ మాకు చాల గౌరవము హెచ్చినది."

అదే సంవత్సరమింకొక సందర్భములో రెడ్డిగారిని గురించి పై అధికారి యిట్లు వ్రాసెను;

"వేంకటరామారెడ్డి తప్ప ఇక ఈ జిల్లాలో నమ్మకమైన (పోలీసు) వారు కనిపించరని జాయింట్ మేజిస్ట్రేటుగారు హేంకిన్ గారితో చెప్పగా వారాశ్చర్యపడిరి."

రెడ్డిగారు ఇందూరులోను ఎల్లందల్‌లోను అందరిని మెప్పించి కీర్తిని ప్రతిష్ఠించి కొనియుండు కాలములో వారిని

౯ ఖుర్దాదు ౧౩౧౨ ఫసలీలో లింగుసూగూరులో నొకగొప్ప హత్య జరిగినందున ఆ హత్యాభియోగమును చూచుకొనుటకై తాత్కాలిక జిల్లా మొహతమీము పదవిపై మార్పు చేసిరి.

వారు లింగుసూగూరునకు వెళ్లిన కొన్నిమాసాలలోనే అనగా అదే ౧౩౧౧౪. వ సంవత్సరములో హెంకిన్ గారు ఎల్గందల్ జిల్లా పోలీసుఅధికారిగారినిత్వము గా నిరసించుచు ఈ క్రిందివిధమగు జాబును వ్రాసిరి:-

" వేంకట రామారెడ్డి మీ జిల్లానుండి వెళ్ళిపోయినప్పటి నుండియు నేను చూచినంత వరకు జిల్లా పనులన్నింటిలోను, (anthropomody) వేలిముద్రల శాస్త్రశాఖా విషయమునను చెడుగు దలకు వచ్చినది. తమ కు తాలూకాలలో ఉంచవలసిన వ్రేలిముద్రల రిజష్టర్లనగా ఏవియో ఇంతమాత్రముకూడ తెలియదు. ఇంతవరకు మీకచ్చేరిలోని ఉత్తమకార్యమంతయు వేంకటరామా రెడ్డివలననే జరిగినది అనిమాయభిప్రాయమై యుండెను. అదిప్పుడు నిశ్చయమయ్యెను. ఆ మాట తమ తో గూడ అనియుంటిని. వేంకటరామారెడ్డి వెళ్ళిపోయి నప్పటినుండియు మాకుడిచేయి విరిగిపోయినట్లున్నది".

హెంకిన్ గారు సాధారణముగా క్రింది అధికారులను మెచ్చుకొనువారుకారు. ఇట్లువారు మెచ్చుకొనుట చేత రెడ్డి గారియొక్క గొప్పతనము మరింత ప్రకాశమానమయ్యెను.

ఆరవ ప్రకరణము

౧౯౧౧ — ౧౯౨౯ వరకు

లింగ్సుగూరులో నుండునట్టి జిల్లాపోలీసు అధికారి మారిపోయియుండెను. అతని కాలములో ఒక విచిత్రమైన అభియోగము ప్రారంభింపబడి యుండెను. లింగుసూగూరు జిల్లాలో చేరినట్టి గుర్గుంటా సంస్థానము ప్రాచీనమైనది. దాని పాలకులు బేండర్ (బోయ) జాతివారు. ఆ సంస్థాన మిప్పటి కిని మంచి స్థితిలోనున్నది. సంస్థానపు రాణీగారి యల్లుని కొక భార్యయు ఒక ఉంపుడుగత్తెయు నుండిరి. ఉంపుడుగత్తె అత్యంత సుందరాంగి. దానిమూలముననే రాణీగారి అల్లుడు చిక్కులలో బడెను. ఒకనాడొక త్రాగుబోతు సగముపూడిన బావిలోబడి చచ్చెను. పోలీసువారు వాని నొసటిపైనను, నెత్తిపైనను, ఇతరభాగములపైనను దెబ్బలు తగిలినది గాంచినారు. సంస్థానపు ఇల్లటపల్లునికి సంతానము కలిగినప్పుడంతయు విచ్ఛిన్నమగుటచేత గ్రహణకాలము నాడొక మనుష్యుని నొసటి రక్తముతీసి దానితో మంత్రాక్షరములు వ్రాసి తాయెతులో

వేసి పెట్టుకొనిన సంతానము నిలుచునని మాంత్రికుడొకడు బోధించినందున ఈ బావిలోపడి చచ్చినవానిని అతడు పట్టి తెప్పించి నెత్తినపొడిచి రక్తము తీసుకున్నాడనియు, అందుచే వాడు చనిపోయినందున ఆత్మహత్య చేసికొనినట్లు కనబడవలెనని వానిని బావిలో పారవేసిరనియు నొక అభియోగము న్యాయస్థానములో ప్రప్రవేశపెట్టిరి.

ఇట్లు ప్రవేశపెట్టిన తర్వాత వేంకట రామారెడ్డిగారు మొహతెమీమాముగా లింగుసుగూరునకు వెళ్లిరి. అభియోగముయొక్క పూర్వాపరములను బలాబలములను శోధించి చూడగా వారికీ అభియోగమంతయు అబద్ధముగానే యుండినట్లు నిశ్చయమయ్యెను. కాని ఈ అభిప్రాయమును వెల్లడించిన గుర్గుంటా దొరవద్దయే ౨౦ - 30 వేలో జుడించుకొని పక్షపాతియై అభియోగమును చెడగొట్టెనని నిందమోపక మానరని ఆలోచించికొని తన అభిప్రాయమును తనలోనే దాచుకొని తన శక్తికొలది దానిని నడపుటకు పూనుకొనెను.

ఘోరహత్యాభియోగమునకు గురియైన దొరగారిని పట్టుకొనుట మొదటిపని. డిప్టీడైరెక్టరుగానుండిన వైనార్డ్‌ అనువారు ౫౦ మంది రోహిలాలను, ఇతర జవానులను తుపాకులతో గూడ సిద్ధముచేసి దొరవారి కోటను ముట్టడివేయుట కాజ్ఞాపించిరి. రెడ్డిగారు రాకుండిన ఆ చిన్నసిబ్బంది యంతయు

పాతమై యుండెడిది. ఇట్టి సన్నివేశములందే రెడ్డిగారి సమయస్ఫూర్తి పరిణతి పొందునట్టిది. ఇదియే వీరి జీవితములోని రహస్యము. గోటితో పోవుదానిని గొడ్డలి పెట్టువరకు ఎన్నడును రానిచ్చి యెరుగరు, రెడ్డిగారికిని డిప్టీకలెక్టరుగారికిని ఇట్లు సంభాషణము జరిగెను:—

రెడ్డి “ఈ సిబ్బంది - ఈ అట్టహాసము ఇదంతయు ఎందుకొరకు?

డిప్టీ “రాజాసాబ్‌ను పకడ్లేవ్ చేయుటకు

రెడ్డి అయితే యీ సిబ్బంది మరల బ్రతికి వచ్చునా?

డిప్టీ “ఎందుకు రాదు?

రెడ్డి “దొరవారి గడీలో నాలుగైదు వందల బేండర్ (బోయ) సిబ్బంది కలదు. వారికిని తుపాకులున్నవి. వారును మంచిశూరులే.

డిప్టీ “అయితే దొరను పట్టుటయెట్లు?

రెడ్డి “మీరందరు ఊరకుండుడు- నే నొక్కడనే పట్టుకొని వత్తును.

డిప్టీ “ఒక్కడవే? మీరు మరల బ్రదికి రారుసుమా. ఇదేమి పిచ్చి ఆలోచన.

రెడ్డి “సర్కారువారి సేవలో నాకు ప్రాణభయమేమియు లేదు”

వేంకటరామారెడ్డిగారు తమవెంట ఒక నిరాయుధు డగు జవానును మాత్రమే తీసికొని కోటలో ప్రవేశించినారు. గడీలోనంతయు కోలాహలముగానుండెను. బోయలందరు తమ దొరను పట్టియియ్యమనియు, చంపుదుమనియు చత్తుమనియు బెదరించుచుండిరి. రెడ్డిగారు దొరగారి అత్తగారితో పరిస్థితులను వివర్శించిచెప్పినారు, సర్కారువారు తలచిన యెంతనష్టమైనను దొరవారిని పట్టుకొని తీరుదురనియు. ప్రతిఘటించిన సంస్థానమునకే ముప్పువచ్చుననియు. దొరవారికి అవమానము జరుగకుండునట్లుగా తాను పూచీగానుందుననియు, పరిపరివిధముల చెప్ప యొప్పించి దొరవారిని తన వెంబడి ఒక టాంగాబండిలో తీసికొని నాకానుచేరినారు. దొరవారు వచ్చినదిచూచి డిప్టీగారాశ్చర్యపడినారు. కాని వెంటనే తనరోహిలాసిపాయీలను చుట్టును ముట్టడివేయ ఆజ్ఞాపించినారు. రెడ్డిగారు తాను అన్నింటికి పూచీపడినానని చెప్పి సిపాయీలను వెడలిపొమ్మనెను.

అభియోగ విచారణ న్యాయస్థానములో ప్రారంభమయ్యెను. దొరవారి పక్షమున డిసాంటస్ బ్యారిస్టరును, అహమ్మద్ షరీఫు వకీలును మరికొందరు పెద్దపెద్దవకీళ్లు — మొత్తముపై ఆరుమంది— వాదించినారు. పోలీసు పక్షమున రెడ్డిగారు మాత్రమే వాదించినారు. కేసులో బలములేకున్నను

రెడ్డిగారు, అంతటి కొమ్ములు తిరిగిన పెద్దపెద్ద న్యాయవాదుల నెదిరించి వాదించుటను జూచి ఆకాలములో హైదరాబాదులో ప్రచురింపబడుచుండిన "దక్కన్ పోస్టు" అను స్థానిక ఆంగ్లపత్రికా విలేఖరి చాల ప్రశంసించుచు వ్రాసెను! కేసు బలహీన మగుటకు ముఖ్యకారణము దొరవారి యుంపుడు గత్తెయొక్క వాఙ్మూలమై యుండెను. ఆమె తనను పూర్వపు సంస్థాన న్యాయస్థాపు నాజిమున్ను, పూర్వపు మొహతెమీమున్ను కాంక్షించిరనియు, ఆమెను పలుమారు మోసగించి పిలిపించి దౌర్జన్య ప్రయత్నము చేయదలచి రనియు, విపులముగా వాఙ్మూలమిచ్చి యుండెను. ఎట్లైననేమి? తుదకు కేసు కొట్టి వేయబడెను. గుర్గుంట రాణీగారి అల్లుడు వదలిపెట్టబడెను.

లింగుసుగూరునుండి రెడ్డిగారు ౧ ఆబాన్ ౧౩౧౧ ఫ. నాడు. గుల్బర్గాకు (మొహతెమీం) జిల్లాపోలీసు అధికారిగా మార్చబడిరి. హెంకిన్ గారి సహాయాధికారిగా పనిచేయుచున్న గాఫ్ గారు వేంకట రామారెడ్డిగారి ప్రాముఖ్యతను గుర్తించి గుల్బర్గా పెద్దజిల్లా యగుటచేత అచటికి వారిని పంపుటచాల యవసరమని కోరియుండుటన వీరిని హెంకిన్ గారు మార్చివేసిరి. గుల్బర్గాలో వీరు పోలీసు అధికారిగా నుండిన కాలములో అనగా ఫసలీ ౧౩౧౨ వ సంవత్సరములో నిజాం రాష్ట్రములో ప్రథమ పర్యాయము ప్లేగురోగము ప్రవేశిం

చెను. ఆరోగముయొక్క దాడి మొదటి పర్యాయము దగుటచే జనులు భీతాత్ములైరి. సరియైన చికిత్సలు లేనందున అనేకులు చనిపోయిరి. అట్టి పరిస్థితులలో వేంకట రామారెడ్డి గారు ప్లేగు వలన నిబ్బంది పడువారిని విచారించుట తన పని కాదని తూష్ణీంభావము వహించినవారుకారు. అట్టి లక్షణము వారిలో ఎన్నడును లేదు. తనకు సంబంధము లేనిదైనను ఒక కార్యము ప్రజాహితమైనట్టిదనియు, మానవాభ్యుదయమునకు అవసరమైనట్టి దనియు వారికి తోచిన. వారందరికన్న ముందుగానే జోక్యము కలిగించుకొనెడివారు. ఈప్లేగు వలన బాధపడు జనులకు తమ యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి సాయపడెడివారు. వీరి యీ సత్కార్యమునకు ప్రభుత్వము వారు మెచ్చికొని ౫౦ రూపాయల విలువగల పతకమును సనదనముగా ప్రసాదించిరి.

గుల్బర్గాలో నుద్యోగముచేయుచుండు కాలములోనే రెడ్డిగారి (మోహతెమిాం) జిల్లా పోలీసు అధికారపదవి ఇదివరలో తాత్కాలికముగా (మున్సరంగా) నుండునట్టిది ౨౦షహరేవర్ ౧౩౧౩ ఫసలీనాడు స్థిరముగా (ముస్తఖల్ — పర్మనెంటు) చేయుబడి నెలకు ౨౦౦ రూపాయల జీతమును ౨౫ రూపాయలు గుఱ్ఱము వ్యయమునకును అంగీకరింపబడెను.

గుల్బర్గానుండి రెడ్డిగారిని ౧౩౧౮ ఫసలీలో నిజామాబాదుకు మార్చి పంపిరి. (ఇదివరకు ఇందూరు అని వ్యవహరింపబడుచుండిన జిల్లాయే రెడ్డిగారు రెండవమారు వెళ్లువరకు నిజామాబాదు అనునూతన నామకరణము బొందియుండెను.) హెంకిన్ గారి నిరుపమానమగు శ్రద్ధచేత జిల్లాలలోని అల్లకల్లోలములు తగ్గిచుండెను. మరియు వేంకటరామారెడ్డిగారి చాకచక్యము వలన నిజామాబాదులో పరిస్థితులు శాంతగామునుండెను. నిజామాబాదులో మూడున్నర సంవత్సరములుండిన తర్వాత వీరిని ఔరంగాబాదు జిల్లాకు ౧౩౧౭ ఫసలీలో 300 రూపాయల వరకు జీతము హెచ్చించి పంపిరి.

ఔరంగాబాదునకు వెళ్లిన కొన్ని దినములలోనే అచ్చట కొన్ని పరిస్థితు లేర్పడెను. గుల్బర్గాలో బ్రిటిషిండియా నుండి క్రొత్తగా ప్లేగు ప్రవేశించినట్లుగానే, ఔరంగాబాదులోనికి బ్రిటిషిండియానుండి రాజకీయ వాతావరణము ప్రవేశించెను. ఔరంగాబాదు బొంబాయి రాజధాని యొక్క సరిహద్దుజిల్లా, బొంబాయిలో లోకమాన్య బాలగంగాధర తిలకుగారిని బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారు రాజద్రోహపు నేరములో శిక్షించి జెయిలులో వేసియుండిరి. మహారాష్ట్రులుద్రిక్తులై యుండిరి! ఆ దేనమయుములో ఇంకొక దిక్కు బెంగాలు రాష్ట్రములో రాష్ట్రవిభజనపై బెంగాలీలు విజృంభించి " వందేమాతరం "

అను జాతీయ గీతమును ప్రచారముచేయుచు హింసామార్గము లను దొక్కుచుండిరి. ఆ వందేమాతర గీతముకూడ ఔరంగా బాదులో ప్రచారము గావింపబడెను. ఈ ఆందోళన మంతయు బ్రిటిషిండియాలో హిందువుల చేతనే కావింపబడు చుండెను. ఔరంగా బాదులోను హిందూ యువకులు కొంతవరకు కల్లోల ములు గావించిరి. అట్టి సందర్భములో వేంకట రామారెడ్డి గారి యొక్క అవసరము ఆజిల్లాలో అత్యంతముగా కనబడెను. ఔరంగాబాదు సూబేదారుగా నుండిన నవాబ్ బర్ జోర్ జంగ్ బహాదర్ గారు హెంకిన్ గారికి వేంకట రామారెడ్డిగారి విష యమునను, ఔరంగాబాదు పరిస్థితుల విషయమునను ఈప్రకా రముగా జాబువ్రాసిరి:—

> " ... ... ఔరంగాబాదు నగరములో పాఠశాలలం దలి విద్యార్థులు తిలకుగారు శిక్షను పొందిన విషయ మున జళ్ళను వదలి వెళ్లి పోయినారు. వందేమాతరం యొక్క ప్రకటనలను ఊరిలో అతికించినారు. ... ... వేంకట రామారెడ్డిగారు హిందువులైనను ఈ గడబిడ లను ఈ జిల్లాలో వ్యాపింపకుండునట్లుగా ఏర్పాటుచేసి నారనిన వారి బుజువర్తనము వారి ప్రభుభక్తియు వెల్లడియగు చున్నవి. ... ఇట్టి గడబిడలు ముందు ముందుకూడ ఈ జిల్లాలో సంభవింపవని నాకు పూర్తి గానమ్మకముగలదు. ఎందుకనగా:—

౧. వేంకట రామా రెడ్డిగారు హిందువులు.

౨. ఈ జిల్లాలో ఇట్టి గడబిడలు వృద్ధియైన జనులు తనను గురించి నానా విధములుగా వదంతులు కల్పింతురని వారికి తెలియును... ..

3. హిందువులితనిని తమ వానినిగా భావింతురు. ముసల్మాను అధికారికన్న హిందూ అధికారికి హిందువుల భావములు గుర్తుపడుటకు ఎక్కువ అవకాశములున్నవి.

౪. వేంకట రామా రెడ్డి సత్యవర్తనుడు, విశ్వాసపాత్రుడును అగు అధికారి."

మొత్తముపై ఔరంగాబాదులో "రాజద్రోహ" ఉద్యమ ప్రచారము వృద్ధికాలేదు. వేంకట రామా రెడ్డిగారు ౧౩౧౪ ఫసలీలో వరంగల్ జిల్లాకు మార్చబడిరి. వరంగల్ జిల్లాలో ఒక సంవత్సరము రెండు మాసములవరకు ఉద్యోగముచేసిన తర్వాత అచ్చటినుండి అత్రాఫుబల్దాజిల్లాకు ౧ తీరు ౧౩౧౫ ఫసలీనాడు పంపబడిరి.

అత్రాఫుబల్దాజిల్లా అనునది హైదరాబాదు (బల్దా) నగరముచుట్టును (అత్రాఫ్) నుండు గ్రామాలతో కూడినజిల్లా. పూర్వమందు ప్రభుత్వకోశమునుండి నిజాం ప్రభువులు తమ సొంత వ్యయములకై ఎల్లప్పటికిని మితిలేని ద్రవ్యమును తీసి

కొనుచుండుటలో ఇబ్బందులు కలుగుచుండెను. ఈ లోపమును సంస్కరించుటకై గత నిజాం ప్రభువువారు తమ సొంత వ్యయమునకై అత్రాఫుబల్దాజిల్లా యను దానిని కల్పించి ప్రత్యేకించి యుంచిరి. ఈ జిల్లా ప్రభువుగారి యొక్క సొంత వ్యయమున కేర్పడినందున దీనిని పార్సీలో "సర్ఫెఖాస్" అనియు వ్యవహరింతురు. సర్ఫెఖాసునుండి ప్రతి సంవత్సరము పన్నుల రూపమున సుమారు అర్ధకోటి రూపాయీలు వసూలగును. ఈ మొత్తము గాక ప్రభువుగారికి (దీవానీ) రాష్ట్ర ప్రభుత్వకోశము నుండి ఏటేట ౫ లక్షల రూపాయీలు సమర్పించుకొను ఏర్పాటుకూడ గలదు. ఈ సర్ఫెఖాసు మండలములో వ్యవస్థనంతయు మ. ఘ. వ. నిజాం ప్రభువుగారే స్వయముగా విచారించుకొందురు. అట్లుండినను పోలీసుశాఖను మాత్రము ఖాల్సా అనగా నేరుగా ప్రభుత్వముచేత పాలింపబడు రాజ్యాంగముయొక్క అధీనములో నిచ్చియున్నారు. అత్రాఫుబల్దా జిల్లాలో మంచి సమర్థతకల జిల్లాపోలీసు అధికారియొక్క యవసరము చాల కలదని హెంకిన్‌గారితో ఆలోచించగా వారు వేంకట రామారెడ్డిగారు తప్ప మరెవ్వరును సరియైనవారు లేరని వారి నచ్చటికి ౪౭౫ రూపాయీల జీతముపై పంపిరి.

అత్రాపుబల్దా జిల్లాలో రెండేండ్లుకూడ పనిచేయక మునుపే వీరు వనపర్తిలో ఉద్యోగము చేయవలసి వచ్చెను. వీరి సమకాలికులును, సమవయస్కులును, సహాధ్యాయులును, బాల్యమిత్రులును, బంధువులును అయిన వనపర్తి రాజుగా రగు శ్రీ (ద్వితీయ) రాజా రామేశ్వరరావు బహద్దరుగారు ప్రభుత్వము వారితో ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు జరిపి వేంకట రామారెడ్డిగారిని తమ సంస్థానమునకు రప్పించి సంస్థాన కార్యదర్శి (Secretary) గా నియమించిరి. నెలకు ౯౦౦ రూపాయీల జీతము నిచ్చుచుండిరి. ౧౩౨౧ ఫసలీ వీరా యుద్యోగమందు ప్రవేశించి రెండు సంవత్సరముల కాలము వరకు నిర్వహించుచుండిరి.

వేంకట రామారెడ్డిగారు అత్రాపుబల్దాజిల్లా పోలీసు మొహతెమీముగా నుండిన కాలములో పూర్వపు నిజాము గారైన నవ్వాబ్ మీర్ మహబూబు అలీఖాన్ బహద్దరు గారు రాజ్యము చేయుచుండిరి. వారి స్వంత వ్యయముకై ప్రత్యేకింపబడిన అత్రాఫుబల్దా జిల్లాకే రెడ్డిగారు పోలీసు అధి కారిగా నుండిరి గత నిజాముగారగు నవాబు మీర్ మహా బూబుఅలీఖాన్ బహద్దరుగారు మొగల్ చక్రవర్తుల మర్యా దలను అనుసరించిన తుది ప్రభువు అనవచ్చును. వారి నిజ మైన జీవిత చరిత్రను మహారాజా సర్ కిషన్ ప్రసాద్ బహా

ద్దరు వంటివాడు వ్రాయవలసి యుండెను. గత నిజాముగారిని గురించి రాష్ట్రమంతటను, సామంత ప్రభువులును, ప్రజలను కొల్లలుగా కథలు చెప్పుకొను చుందురు. అందనేకములు చాల వినోదకరములుగా నుండును. వారెన్నియో మాసముల కొకమారు జనులకు దర్శనమిచ్చుచుండిరనియు, వారు బయటికి వెళ్లినప్పుడు వేలకొలది ధనమును వీధులలో చల్లుచు పోవుచుండిరనియు, మహాదాతలనియు, వారి దర్బారు మొగలు చక్రవర్తుల దర్బారువలె సర్వ మర్యాదలతో కూడి యుండినట్టిదనియు వారికి సర్వమతములందు సమానదృష్టి యుండెననియు, ప్రజలందరు వారిని పూజ్యభావముతో ప్రేమించుచుండిరనియు జనులు నేటికిని విరివిగా చెప్పుకొను చుందురు.

గత నిజాము గారి సర్వాఖాసులో రెడ్డిగారు పోలీసు ప్రధానోద్యోగులుగా నుండినను వారి సముఖములో పోవుటకు గాని, వారితో మాట్లాడుటకుగాని వారి కవకాశము కలుగలేదు. అయినను వారి కాలములో రెడ్డిగారికి సంబంధించిన యొక ముఖ్యమగు ఘట్టము పేర్కొనదగినదై యున్నది. గత నిజాముగారు హైదరాబాదు నగరమునకు ఇంచుమించు ఆరు మైళ్ళదూరమున నుండినట్టి షహాజెషరీఫ్ అను స్థలమందు నివాసము చేయుచుండిరి. నగరమునుండి ప్రతిదినము సాయంకాలము వారి నౌకరులలో ఒకగుంపు అచ్చటికివెళ్ళి అచ్చట

పనిచేయు నౌకరులను నగరములోని ప్రభువుగారి దేవిడీకి పంపుచుందురు. ఇట్లు సేవకులు మారుకాలములో ఒకనాటి సాయంకాలమందు చెన్నరాయనిగుట్ట సమీపమందు మహేశ్వరము పటాలములో చేరినట్టి అరబ్బులుకొందరు సేవకురాండ్రతో సరసాలాడుచు వారిని బెదరించిరి. ఈ అరబ్బులు చెన్నరాయుని గుట్టచుట్టుపట్టు ప్రాంతాలలో ఇప్ప పూత దొంగలించి సారాయిభట్టీలు పెట్టి దొంగతనము చేయుచుండిరి. వీరి దౌర్జన్యము లధికమయ్యెను. తుదకు ప్రభువుగారి నౌకరుల పైననే తమ దర్పము చూపునంతటి ధైర్యము వీరికి కలిగెను. ఈ సంగతి ప్రభువుగారికి తెలియగా రెడ్డిగారికిని జిల్లాలపోలీసు కచ్చేరీలోని డిపుటీ ఇనస్పెక్టరు జనరల్‌గా నుండినట్టి మనోహర్‌లాల్ పూరీగారికిని ఆ దుర్మార్గులను పట్టుకొనుటకై ఆజ్ఞయిచ్చిరి. వేంకట రామారెడ్డిగారును, మనోహర్లాల్ పూరీగారును చెన్నరాయని గుట్టవద్దకిపోయి అరబ్బులను పిలిచి విచారణము సాగించి నిందితులను పట్టుకొనజూచిరి. అంతట సుమారు ౨౦౦ అరబ్బులు కత్తులు, తుపాకులు, బాకులు, ధరించి వీరిరువురిని ముట్టడించి భయంకర కోలాహలముచేసిరి. అరబ్బులు చెలరేగిన అసాధ్యులైపోదురు మరియు అట్టి స్థితిలో వారు వెనుక ముందుచూడక హత్య కూడ చేయుటకు వెనుదీయరు. మనోహర్లాలు పూరీగారి

కప్పుడే యముడు ప్రత్యక్షమైనట్లు తోచెను. పూర్తిగా ప్రాణములపై ఆశవదలుకొనినారు. రెడ్డిగారు మాత్రము అణుమాత్రముకూడ జంకలేదు. అరబ్బులతో నిట్లు క్రోధోద్రిక్తులై గర్జించినారు. "మేము వేరివారి నౌకరులముకాము మేము నిజాం ప్రభువుగారి ఆజ్ఞాబద్ధులము. ప్రభుసేవలో చచ్చిపోవుటకు మాకేమియు చింతలేదు. మాకేయపకారమైనను మీయందరి తలలను త్వరలో యెగిరిపోవుననియు, మీరు తప్పించుకొనజాలరనియు గుర్తించుడు. మీరు తెలివితెచ్చుకొని నిందితులను మాకు పట్టియియ్యుడు లేదా. మీరందరును నిదికులే అగుదురు" ఈ ప్రకారముగా ఒక చిన్న ఉపన్యాసమే ఝాడించినారు. అరబ్బులు తత్తరపాటుతో తమ యపచారమునకై ప్రాధేయపడిరి. వారి నాయకులు పాదాక్రాంతులై నిందితులను పట్టియిచ్చిరి. మనోహర్లాల్ పూరీగారికి యెగిరిపోవుచుండిన ప్రాణములు స్వస్థానము చేరుకున్నవి. వేంకట రామారెడ్డిగారికి వేలకొలది ధన్యవాదము లర్పించుకొన్నారు. ఆ కృతజ్ఞతను మరువనివారై తాము రచించిన "ఇనిసిదాదె సురాగ్ రసానీజూరాయం" అను గ్రంథముయొక్క వ్యాఖ్యానములో ఆనాటి ఘట్టమును గురించి యిట్లు వ్రాసియున్నారు:—

"క్రీ. శ. ౧౯౧౨లో అల్తాఫ్బల్దా మొహతెషిం గారును(అనగా వేంకట రామారెడ్డిగారు); నేమున్ను (అనగా

మనోహర్ లాల్ పూర్తి గారును) ఒక నిందితుని పట్టుకొనుటకై గృహశోధన చేయుటకై మైసరమునకు వెళ్ళితిమి. నిందితుడు దొరకక పోయెను. కాని వాని యింటి శోధన మొదలుపెట్టితిమి ఆసమయములో (మైసరము పట్టనులోని) సీపాయీలు ఏదోవిధముగా మాకు యిబ్బందులు కల్పింప మొదలిడిరి. మా పని పూర్తికాకముందే మాకు నిందితుని జాడలు తెలిపినవాడు మావద్దకువచ్చెను. వానిని సిపాయీలు చుట్టివేసి తిరుగుబాటునకు సంసిద్ధులైరి. ఆసమయమున మొహతెమీంగారు సిపాయీల ఆఫీసర్లను పిలిచిరి. మరియు జాడలు తెలిపినవాని చుట్టును పోలీసువారిని నిలబెట్టిరి. సీపాయీలకు బుద్ధిచెప్పుటకు మొదలుపెట్టిరి. ఒక అర్ధగంటసేపీ ప్రకారము వారిని సమాధానపెట్టి వానిని రక్షించుకొని బయటకు తీసికొని వచ్చిరి. వేంకట రామారెడ్డిగారు ఆనాడు ధైర్యముతో, ఆలోచనతో గండము తప్పించిరి. ఆనాడు యెన్నియో ప్రాణములు నాశనమై యుండెడివి."

వేంకట రామారెడ్డిగారు జిల్లా మొహతెమీంగా నుండిన కాలముందే జర్మనీ యువరాజుగారు హైదరాబాదు నగరమునకు వచ్చిరి. వారు వేటకై వెళ్లినప్పుడు రెడ్డిగారు వారివెంటనుండి ఏర్పాటులలో సాయపడినారు.

ఏడవ ప్రకరణము

సహాయ కొత్వాలు

కాలము మారిపోయెను. నవాబ్ మీర్ మహబూబలీ పాషాగారు చనిపోయియుండిరి. జిల్లాపోలీసు సర్వాధికారగు హెంకిన్‌గారు ఉపకార వేతనముపై ఉద్యోగమునుండి విశ్రాంతి పొందియుండిరి. నిజామురాష్ట్రమునకు వచ్చిన ఆంగ్ల ఉద్యోగులలోను, దేశీయోద్యోగులలోను ఇంతటి సమర్థుడు ఇదివరకు లభింపలేదని చెప్పవచ్చును. హెంకిన్‌గారి కాలములో దేశమం దెందుచూచినను అల్లకల్లోలములు, దౌర్జన్యములు, దోపిళ్ళు జరుగుచుండెను. జిల్లా పోలీసు అధికారులలోను చాలమంది దౌర్జన్యయుక్తులుగా నుండిరి. పైగా వారికి పోలీసు విచారణాపద్ధతులు తెలియకుండెను. అట్టి సందర్భములలో శాంతిని స్థాపించి, పోలీసు వారికి క్రమశిక్షనిచ్చి, రాష్ట్రమునకు మహోపకార మొనర్చినారు. తెలంగాణములో బీదరైతులు ఇప్పటికిని హెంకిన్‌గారిని తలచుకొను చుందురు. వారి నామమునుకూడ మార్చి

వేంకటరామారెడ్డిగారు సహాయ (కొత్వాలు)

వారిని తెనుగువారినిగా జేసినారు తెలంగానా జనులు హెంకినును వెంకన్న లేక యంకన్న అని పిలుతురు. నగరములోని జిల్లాపోలీసు నాజిము కచ్చేరీని ఇప్పటికిని తెనుగుజనులు "యంకన్న కచ్చేరి" అని వాడుకొను చుందురు.

వేంకట రామారెడ్డిగారు అత్రాఫుబల్దానువదలి వనపర్తి రాజాగారు ప్రత్యేకముగా కోరినందున ప్రభుత్వమువారి అనుమతితో వనపర్తి రాజాగారి కార్యదర్శిగా పనిచేయుచుండిరని యిదివరకే వ్రాయబడినది. అట్లువారు వనపర్తిలో నుద్యోగము చేయుచుండగా హైదరాబాదు నగరములోని కొత్వాలీ యుద్యోగములో కొన్ని మార్పులు జరిగెను.

నగరపు కొత్వాలుపని యనిన సామాన్యమైనదికాదు. ఉద్యోగము చిన్నదైనను ప్రాచీనమునుండి దాని ప్రాముఖ్యతనుబట్టి ప్రధానమంత్రి యుద్యోగము తర్వాత కొత్వాలీ యుద్యోగమే ప్రాధాన్యత వహించి యుండినట్టిది. కారణ మేమనగా హైద్రాబాదు నగరములో ప్రభువుగారును, గొప్ప నవాబులు, ప్రధానియు, ఇతర ముఖ్యాధికారు లందరును నివసింతురు. వారందరి యోగక్షేమములు విచారించుకొనువాడు కొత్వాలు. పైగ కొత్వాలునకు ప్రతిదినము ప్రభువుగారి ప్రాపక ముండుటచే ఉన్నతోద్యోగులు మొదలుకొని, గొప్ప కోటీశ్వరులును, ధనికులును, బీదలును, అందరును కొత్వాలును గౌర

వమతో చూచుచుందురు. మరియు కొత్వాలు చేతిక్రింద సుమారు 3000 పోలీసు భటులును, వివిధోద్యోగులును, పని చేయుచుందురు.

పూర్వము కొత్వాలులు మహాప్రచండులై యుండిరనియు, వారు ఉచ్చరించినవే ఆజ్ఞలుగను, వారు వ్రాసినవే శాసనములుగను నుండుచుండినట్లు జనులు చెప్పుకొందురు. వేంకట రామారెడ్డిగారు వనపర్తిలో నుండుకాలములో లాల్ ఖాన్ అను నతడు కొత్వాలు పనిచేయుచుండెను. ఒక యింగ్లీషువానిపై యేదో అభియోగము తెచ్చి కష్టపెట్టుట అతని పతనమునకు కారణమయ్యెనని యందురు. ఇట్లుండ ప్రకృత నిజాముగారగు నవ్వాబ్ సర్ మీర్ ఉస్మానలీఖాన్ బహద్దరుగారు గుల్బర్గా ఉరుసును సేవించుకొనుటకై వెళ్లిరి. అచ్చట నవ్వాబ్ ఇమాద్జంగు బహద్దరు అను వారు మొదట జిల్లాపోలీసు నాజముగా పనివేసి కొంతకాలము హైకోర్టులో కార్యదర్శిగా పనిచేసి, తర్వాత గుల్బర్గాలో రెండవమారు సెషన్ జడ్జీగ నియుక్తులై యుండిరి. నిజాం ప్రభువుగారు గుల్బర్గా ఉరుసునకు వేంచేసియుండినప్పుడు నవ్వాబ్ ఇమాద్జంగుగారిని చూచి వారి శక్తిసామర్థ్యములను విచారించి మెచ్చుకొని తర్వాత వారిని నగర కొత్వాలుగ ఏర్పాటుచేసిరి.

పూర్వము గుల్బర్గాలో ఇమామ్జంగుగారు జిల్లాపోలీసు అధికారిగ నుండినప్పుడు వేంకట రామారెడ్డిగారదే గుల్బర్గాలో మొహతెమిమాన్గుగ పనిచేయుచుండిరి. ఆ సందర్భములో ఉభయులకును స్నేహము బాగుగా కుదిరియుండెను. పైగా ఒకరి గుణము లింకొకరికి బాగుగా పరిచితమైపోయెను.

ఇమామ్జంగుగారు కొత్వాలు పదవిని స్వీకరించిన తోడనే వారికి వేంకట రామారెడ్డిగారు జ్ఞాపకమువచ్చిరి. వారు తనకు ప్రధాన సహాయకులుగా నుండినగాని తమ కచ్చేరీవ్యవహారములు సంస్కరింప బడజాలవని వారికి గట్టిగా స్ఫురించెను. అందుచేత వారు రెడ్డిగారిని వనపర్తినుండి రప్పించుటకును తనకు ప్రధాన సహాయకులుగా నుంచుటకును ప్రభుత్వముతో వ్యవహారము సాగించిరి. ఆ సందర్భములో సర్కారు కార్యదర్శిగారికి కొత్వాలు ఇమామ్జంగుగారు ౧౩౨౩ వ ఫసలీలో రెడ్డిగారిని తన శాఖకు పంపుమని ఇట్లువ్రాసిరి:— "నగర పోలీసు కచ్చేరిలో అత్యంతముగా విశ్వాస పాత్రుడైన వాని అవసరముకలదు. మరియు అతడు పోలీసుపనియొక్క మంచి అనుభవముకూడ కలిగియుండినవాడై యుండవలెను. లేకున్న మా కచ్చేరిలో ఏమియు సంస్కరించుటకు వీలులేదు". ఇట్టి గుణములు కలవారు రెడ్డిగారుతప్ప మరెవ్వరును లేరని ఇమామ్జంగుగారు వ్రాసి పత్రవ్యవహారముజరిపి రెడ్డిగారిని జిల్లా

పోలీసు శాఖనుండి నగర కొత్వాలీ శాఖలోనికి మార్పుగా వించిరి. కేవలము మార్పుకావించుటయే కాక తనకు ప్రధాన సహాయకులను (అవ్వల్ మదద్గార్ కొత్వాల్) గా నెలకు ౫౦౦ రూపాయీల జీతముపై వారిని నియమించిరి. రెడ్డిగారీ ప్రధాన సహాయ కొత్వాలీ పదవిలోనికి ౧౨ బహిమన్ ౧౩౨౩ ఫసలీనాడు వచ్చిరి.

నవాబు ఇమాదుజంగుగారు మంచి దర్పముతో కూడి యుండినట్టివారు. నవాబీ పద్ధతిపై ఉద్యోగము నిర్వహించి నట్టివారు. పెద్ద పెద్ద అధికారులకును, జాగీర్దారులకును వారనిన భయము. క్రింది ఉద్యోగు లందరును సదా భయపడు చుండెడివారు. వారి ఆజ్ఞలనిన సింహ స్వప్నములు. అట్లుండినను వారు రెడ్డిగారి విషయములో మాత్రము సదా ప్రసన్నులై యుండిరి. వారిపై సంపూర్ణ విశ్వాసమును, నిండు ప్రేమను, అధికాభిమానమును వహించి యుండిరి. వారి కాంపౌండు లోపలనే ఒకచిన్న బంగ్లాను రెడ్డిగారికి ఉచితముగా నివాసమునకై యిచ్చియుండిరి. అందుచేత రెడ్డిగారికి రాత్రింబగళ్ళును వారి దర్శన మగుచుండెను. ఉభయుల దేశాభిప్రాయముగా నుండెను.

ఇమాదుజంగు గారు పోలీసుశాఖలో కార్యనిర్వాహమును, నగరములోని పోలీసు విధ్యుక్తచర్యల ఏర్పాటులను

స్వయముగా విచారించు కొనుచుండిరి. ఆ విషయములలో రెడ్డిగారికి జోక్యము లేకుండెను. కచ్చేరిలోని దఫ్తరము పనులన్నియు వారివశము చేయబడియుండెను. వేంకట రామారెడ్డి గారు ప్రధాన సహాయకొత్వాలు అయినప్పటినుండియు పోలీసు కచ్చేరిలో, పోలీసువారి విధులలోను, వారి ఏర్పాట్లలోను క్రొత్త క్రొత్త సంస్కారములు ప్రవేశపెట్టి ప్రభుత్వమువారి అంగీకారమును పొందుచు వచ్చిరి. అంతకు పూర్వము ప్రతి అమీను నాకాలోకూడ దఫ్తరము లుంచుచుండెను. వీరు వచ్చిన తర్వాత అమీనులనుండి ఆ యధికారము తీసివేసి సదర్ అమీనులవద్దనె ఆపని జరుగునట్లేర్పాటు చేసిరి. మరియు నిదేవిధముగా ఎన్నియో సంస్కారములు గావించిరి. తమ చేతిక్రింది వారితో దిట్టముగా పనితీసికొనుచుండిరి. ఇట్లు వీరు పరిశ్రమించి సహాయపడుటచేతనే నవాబు ఇమాంజంగుగారు తమ కొత్వాలీ నివేదికలో నొకమారిట్లు వ్రాసిరి:—

"వేంకట రామారెడ్డిగారు ఈ కచ్చేరీకి వచ్చినప్పటి నుండియు, కచ్చేరీ సమయములందే కాక ఇతర సమయములందును అపారమైన కష్టము లనుభవించి స్వయముగా పరిశీలించుచు ఏర్పాటులన్నిటిలోను లోపములేనట్లుగా చేసియున్నారు. నేరము లన్నింటియొక్క శాఖ వీరి అధీనములోనే యున్నది. ఆశాఖపై వీరు అతికఠినముగా విచారణలు కావించు

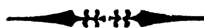
చుందురు. వీరు అత్యంతముగా విశ్వాస పాత్రులును, మంచి పరిశ్రమ చేయువారును నై యున్నారు. వీరి మూలమున కొత్వాలీ కచ్చేరీలో సంస్కారములు కావించుటలో నాకు చాల సహాయము కలిగినది'' — నవాబు ఇమాదుజంగుగారు ౧౩౨౯ వ ఫసలీ వరకు కొత్వాలు ఉద్యోగమును నిర్వహించుచు అదే సంవత్సరములో మరణించిరి. వేంకట రామారెడ్డి గారికి తామే కొత్వాలుగా నియమింపబడుదురను నాశలేకుండెను. హిందుస్థానమునుండి యెవ్వరైన క్రొత్తవారు వత్తురనియు, ఇంగ్లీషు అధికారి యెవ్వరైన నియుక్తు లగుదురనియు, వదంతులుండెను. ఇందుకు ముఖ్యకారణమేమనగా, కొత్వాలీ యుద్యోగ చరిత్రలో నంతవరకు ఏహిందువుకూడ నియుక్తుడై యుండలేదు. పైగా వేంకట రామారెడ్డిగారు ౬ సంవత్సరములు ప్రథమ సహాయ కొత్వాలుగా నుద్యోగము నిర్వహించిన వారైనను మ. ఘ. వ. నిజాంప్రభువుగారి సమక్షమునకెన్నడును వెళ్లినవారుకారు- వారు ప్రతిదినము తమ బసకు పోవునపుడు ప్రభువుగారి దేవిడీ మీదుగనే పోవలసి వచ్చినను ఇంకొక చుట్టు బాటనుండి తమ యిల్లు చేరుకొనెడివారు. వారంత గొప్ప యుద్యోగముచేసినను ప్రభువుగారి దేవిడీలోనికి వెళ్ళియెరుగరు. ప్రభువుగారితో మాట్లాడుట కూడ వారికి తటస్థించలేదు.

ఇమాదుజంగుగారు చనిపోయిన కాలములో నవాబు ఫరీదూన్ ముల్కు అనువారు ప్రధాన మంత్రులుగా నుండిరి. ఇమాదుజంగు చనిపోయిన మూడవ దినము ప్రభువుగారు వేంకట రామా రెడ్డిగారిని పిలిపించినారు. ప్రభువుగారి వద్ద (పేషీలో) కార్యదర్శిగా నవాబ్ అజ్మార్ జంగ్ బహద్దరు అను వారు పనిచేయు చుండిరి. ప్రభువుగారితో ప్రథమపర్యాయము మాట్లాడవలసి వచ్చినందులకు రెడ్డిగారికి ఒక విధమగు భీతి కలిగెను. దర్బారు మర్యాదలెట్టివో, ఎట్లాచరించు కొనవలెనో, ఏమి అడుగుదురో, ఏమి చెప్పవలెనో. ఏమి పొరపాటగునో, ఏమి మాట వచ్చునో, ఏమో? అను తహతహ కలిగెను. ప్రభువుగారి ఆజ్ఞాబద్ధులై రెడ్డిగారు దేవిడీ ద్వారము వద్ద సేవలో నిలచినారు. ఆనాడు శుక్రవారము. నమాజుసమయము. ప్రభువుగారు దేవిడీనుండి బయటికి విచ్చేసి నేరుగా నమాజుకై మక్కామసీదునకు వెళ్లిరి. వేంకట రామా రెడ్డిగారును వారి వెనువెంటనే మసీదువరకు వెళ్లి దూరముగా నిలిచియుండిరి. ప్రభువుగారు నమాజు చేసికొనిన తర్వాత "సహాయ కొత్వాలు ఎక్కడ" అని విచారించగా వారి పేషీలో నుండునట్టి నవాబ్ అజ్మార్ జంగు బహద్దరుగారు వెనుక భాగములో నిలిచి జంకుతు వెనుదీయుచున్న రెడ్డిగారిని ముందరకు పెట్టినారు. ప్రభువుగారు రెడ్డిగారిని నాలుగైదు మారులు

ఎగడిగ అదేపనిగా చూచినారు. "సరే మంచిదిపో" అని సెలవిచ్చి దేవిడీకి వెళ్ళి "మరల ఆజ్ఞాపించు వరకు వేంకట రామారెడ్డి తాత్కాలిక కొత్వాలుగా పని చేయుచుండ వలెను." అని ఆజ్ఞాపత్రమును పంపినారు.

వేంకట రామారెడ్డిగారు కొత్వాలీ యుద్యోగమును ఫసలీ ౧౩౨౯ వ సంవత్సరములో పొందినారు. మొదలు మొదలు ప్రభువుగారి సన్నిధికి వారు జ్ఞాపకము చేసినప్పుడు నాలుగైదు దినాల కొకమారు వెళ్లుచుండెడివారు. రాను రాను దినమును, ఒక్కొక్కమారు దినమున కెన్నియోపర్యాయములును పోవలసిన వారై తమ ప్రభువుగారి సేవలో నప్రమత్తులై యుండిరి.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

నగర కొత్వాలు

హైదరాబాదు నగరకొత్వాలు పదవిలో ఆదినుండియు నేటివరకు ముసల్మానులే అందును విశేషముగా సున్నీ తెగవారే నియమితులగు చుండిరి. రెడ్డిగారే ప్రప్రథమహిందువు లీ పదవి నలంకరించుటకు! ఈ సందర్భములో కొత్వాలీ చరిత్ర కొంత తెలిసికొనట వినోదకరముగా నుండును.

సర్ సాలార్జంగుగారి కాలములో "జిల్లాబందీ" పద్ధతి యేర్పడెను. అంతకు పూర్వము నగరములో ౧౮ మంది కొత్వాలులు పని చేసియుండిరి. వారిని "అఠారాకొత్వాల్" అని యందురు. వీరిలో తాలిబుద్దౌలా, గాలిబుద్దౌలా అను సిద్దరన్నదమ్ములు ప్రసిద్ధులైనవారు. వారిక్రింద ౮౦౦ పోలీసు సిబ్బంది మాత్రమేయుండెను. వారి కాలములో పోలీసువారి అధికారములకు పరిమితి లేకుండెను. ఎవరిపై కన్నుబడినవారిని పట్టుకొనుచుండిరి. ఎంతకాలము వరకైనను వారిని జెయిలులో

విచారణ లేకుండమూసియుంచుచుండిరి. ఈకొత్వాలీ యుద్యోగము గ్రామ కరణీకమువలె వంశపారంపర్యముగా వచ్చు ఉద్యోగముగా భావింపబడు చుండెను. గాలిబుద్దౌలా చనిపోయినప్పుడు అతని కుమారుడు రెండేండ్లవాడు. ఆ పిల్లవాని పేర కొత్వాలీ పదవిని స్థిరపరచి అతనికి బదులుగా నొక సహాయ కొత్వాలును నియమించి పనితీసికొనిరి.

కొత్వాలీ పదవి నలంకరించిన వారిలో నవాబ్ జోరావర్ జంగ్ అనువారు కూడ చాలప్రసిద్ధులు. వారు జనుల ముఖములను చూచియే దొంగలెవరో దొరలెవరో గుర్తించెడి వారట! వారు అరుదుగా నగరములో సవ్వారీ వెళ్లుచుండెడివారు. ఎప్పుడైన వాహ్యాళివెళ్ళినప్పుడు వారు గుఱ్ఱముపైనెక్కి ముందు వెనుకల అరబ్బులు, రోహిలాలు, పోలీసు జవానులు నడుచుచుండగా నగర వీధులలో తిన్నగా గంభీరముగా వెళ్లుచుండెడివారు. జవానులకు డ్రెస్సులు లేకుండెను. కొందరకు లాగులు, కొందరకు ధోవతులు, కొందరకు తెల్లని అంగీలు, అందరికిని నడుములో తోలుపట్టీలు, చేతులలో కట్టెలును ఉండుచుండెను. కొత్వాలుగారు సవారీ వెళ్ళినప్పుడు వీధులలో ఉభయ పార్శ్వములందు జనులు క్రిక్కిరిసి నిలుచుకొని యుండెడివారు. కొత్వాలుగారు ఆదిక్కు ఈదిక్కు జనులను తేరిపార చూచుచు అందందు గుఱ్ఱమునాపి తన జవా

నులతో ఫలానివాడు దొంగ వానిని పట్టుకొనుడు అని యాజ్ఞా పించి ముందు సాగిపోయెడి వారు. ఈ ప్రకారముగా వారు ఇల్లు చేరుకొనువరకు కొంతమందిని త్రాళ్లతో గట్టి జవాను తీసుకొని వచ్చెడివారు. ఆ నిర్బంధితులు తమ తప్పు లన్నిం టిని ఒప్పుకొన్న తర్వాత వారిని జెయిళ్లలో వేయుచుండిరి!!

ఆకాలములో ఉత్తరమునను, మధ్యహిందూ స్థానము నను వ్యాపించినట్టి ఠగ్గులు హైద్రాబాదు రాజ్యములో ను వ్యాపించుకొని యుండిరి. నిజామాబాదులోని సిన్నపల్లి ప్రాంత ములలో గుట్టలును, దట్టమగు అడవులును నిప్పటికిని కలవు. అందు విశేషముగా ఈ ఠగ్గుల ఘోరములు జరుగుచుండెను. మరియు హైదరాబాదు నగర సమీపములో నుండిన ఆసఫ్ నగరు గుట్టవద్ద నొక దేవాలయ ముండెను. అది గోసాయీల యొక్కయు, ఫకీరుల యొక్కయు; సన్యాసులయొక్కయు ఆశ్ర యమై యుండెను. వారు వేషధారులైన దొంగలుగా నుండిరి. ఠగ్గులు తాము దోచిన ధనమును ఈ సన్యాసుల కప్పగించుచుం డిరి. లక్షలకొలది విలువగల సొమ్ములు, ముత్యములు, వజ్ర ములు వీరివద్ద దాచియుంచ బడుచుండెను.

నగర కొత్వాలుల చరిత్రలో నవాబ్ అక్బర్ జంగు కొత్వాలుగారి కాలపు చరిత్రయు చాల వినోదకరముగా నున్నది. అక్బర్ జంగుగారు ౧౨౯౩ ఫసలీ లో

(అనగా వేంకట రామారెడ్డిగారు సుమారు ౧౪ - ౧౫ సంవత్సరముల వయస్సు బాలుడుగా నుండిన కాలములో) నగర కొత్వాలీ పదవినందిరి. ఆతను చండశాసనుడు. అతని పేరు చెప్పిన దొరలు, దొంగలు, ధనికులు అందరును గడగడ వడకుచుండిరి. కొత్వాలుగారి కెవ్వరిపైన కోపము కలుగునో వారు నాశనమైనట్లే. వారికాలములో నగరమందు సుమారు ౧౦౦౦౦ అరబ్బులుండిరి. ఈ అరబ్బులు నగరములో హత్యలు లూటీలు విశేషముగా చేయుచుండిరి. మొహర్రము పండుగలో వీరి దౌర్జన్యములు పారమందు చుండెను. నవ్వాబు అక్బరు జంగు కాలములో నొక ఘోరమైన ఘట్టము సంభవించెను. మొహర్రమునాడు గొప్ప గొప్ప నవాబులు ఏనుగులనెక్కి తమ తమ సిబ్బందితో వీధులందు వాహ్యాళికి వెళ్ళుచుండెడి వారు. ఆచార ప్రకారము కొత్వాలుగారును రాత్రిసమయమున తన సిబ్బందితో ఏనుగుపై నెక్కి సవారీ వెళ్ళినారు. పత్తర్ ఘట్టీ బాజారువరకు వారువచ్చినారు. ఇంతలో ఎదురుగా నగర భాగమునుండి అరబ్బుల నాయకుడైన సుల్తాన్ నవాజుజంగు గారి పిల్లలు ఏనుగునెక్కి చారుమినారు నుండి బయలుదేరి వచ్చిరి. కొత్వాలుగారు వారిని ప్రక్కకు పొమ్మని ఆజ్ఞాపించినారు. వారి యేనుగు ప్రక్కకుపోయినదికాదు. ఇంతలో కొత్వాలుగారు స్వయముగా తన ఏనుగును నడిపించికొనుచు

సుల్తాను నవాజుజంగుగారి పిల్లలెక్కిన ఏనుగును సమీపించి తుపాకీని గురిపెట్టి "ఒక్క అడుగు మీ ఏనుగు ముందుకడి చెనా మిమ్ముల్ల కాల్చివేయుదును. ఖబర్దార్" అని గర్జించిరి. పిల్లలు గడగడ వడకిపోయిరి. ఒక పిల్లవాడు ఉక్కిరి బిక్కిరియై ఏనుగునుండి దిగజారినాడు. పిల్లలు ఏడ్చుచు ఇంటికి మరలి పోయిరి. వారి తండ్రికి తన పిల్లలకు జరిగిన అవమానము తెలిసినంతనే యతడు మండిపడి "నగరములో ఎచ్చటనైనను సరే పోలీసువాడు కాని, పోలీసు డ్రెస్సులోనుండినట్టి వాడుకాని కనబడిన వెంటనే కాల్చివేయుడు" అని తన అరబ్బులకు ఆజ్ఞా పించెను. ఇంకేమున్నది! అరబ్బులు చెలరేగి పట్నముపై విరు గబడిరి. చారుమినారునుండి హత్యలు ప్రారంభించిరి. కనబడిన పోలీసువారి నందరిని కాల్చుచు వచ్చిరి. వీథులలో పీనుగులు పడియుండెను. కొత్వాలుగారు పారిపోయి తమ యింటిలో దాగుకొనినారు. పోలీసువారు వస్త్రులను తొందర తొందరగా విడిచి మురికి కాలువలలో విసరివేసి పారిపోయి కనబడిన దగ్గరి యిండ్లలో దూరి దాగుకొనినారు. సాలార్జంగుగారికీ వార్త తెలిసెను. వెంటనే మిలిటరీ సేన కాజ్ఞయిచ్చెను. మిలిటరీవారు నగరము నాక్రమించుకొనిరి. ఒకదిక్కు సుల్తాను నవాజు జంగునకు తన సిబ్బందిని వెంటనేపిలిపించుకొనుట కాజ్ఞాపించిరి. ఈ ఆజ్ఞను అఫ్సర్ జంగు అనువారి ద్వారా పంపిరి. వారును

అత్యంత ధైర్య సాహసయుక్తులు. ఒక్కరే సుల్తాన్ యార్జంగు దేవిడీకిపోయి ఆజ్ఞవినిపించి వారినిభయపెట్టి శాంతిసంరక్షణా ర్థమై అసాని కమూసలను జమూనతుగా తీసుకొని వచ్చినారు. తర్వాత శాంతినెలకొనెను. విచారణలు జరిగెను కొందరిఅరబ్బు లకు జెయిలుశిక్షలు! సుల్తానునవాజు జంగుగారికి కఠిన మైనమందలింపు!! ఇది పర్యవసానము! అక్బరుజంగు తర్వాత సుల్తాను యార్జంగు అనువారు, లాల్ ఖాన్ అనువారును సుప్రసిద్ధులైన కొత్వాలులుగ పనిచేసిరి. వారియనంతరము ప్రసిద్ధులైన వారు నవాబ్ ఇమాద్ జంగుగారు. వారి కాలములోను పెద్దలు చిన్నలు నగరమందు వారిని చూచి భయపడు చుండెడివారు. కాని పూర్వమువలె పరిస్థితులు లేకుండెను. చాల మారిపోయి యుండెను. వారికాలమందే వేంకట రామారెడ్డిగారు సహాయ కొత్వాలుగా వారి కోరికపైననే నియుక్తులైరి.

కొత్వాలీ దర్పము సాగించిన తుది కొత్వాలు నవాబు ఇమాద్జంగు గారే! వారితో పూర్వకాలము పరిసమాప్తి. క్రొత్తకాలము, క్రొత్తపరిస్థితులు, ఏర్పడెను. వేంకట రామా రెడ్డిగారు కొత్వాలు అయిన కాలమునుండి నగర కొత్వాలీ పదవి బ్రిటిషిండియాలోని నగర పోలీసుకమిషనరు పదవి యొక్క పద్ధతుల పైననే ఏర్పడుచు వచ్చెను. మరియు వేంకట రామారెడ్డిగారు పూర్తిగా క్రొత్తమార్గమును ద్రొక్కి

పూర్వము కొత్వాలు పేరు చెప్పిన ప్రజలకు సగము ప్రాణము పైననే ఎగిరిపోవు చుండెను. వారి చేతులలో పడిన వారు మరల బయట పడిననాడు పునర్జన్మమెత్తినట్లు భావించుకొనెడి వారు. ఆ కాలము దాటిపోయెను. రెడ్డిగారు శాంతమూర్తులై సర్వప్రజానురంజకులై ముఖ్యముగా బీదవారియందు అపారమైన దయగలవారై తమ యుద్యోగ కాలమును గడపిరి. రెడ్డిగారు నగర కొత్వాలీ పదవికి వచ్చునప్పటికి దేశకాల పరిస్థితులు చాల మారిపోయెను. బ్రిటిషిండియాలో సహాయ నిరాకరణోద్యమము విజృంభించి యుండెను. వేనవేలు జెయిలుకు పోయిరి. లాఠీప్రయోగములు, తుపాకీ కాల్పులు, ఆర్డినెన్సులు విరివిగా ప్రయోగములోనికి వచ్చెను. లార్డు రీడింగు వైస్రాయిగా నుండిరి. గాంధీగారి సత్యాగ్రహ తత్త్వము ఇంగ్లీషువారిని గందరగోళములో పడవేసెను. తుదకు లార్డు రీడింగుగారుకూడ "నేను దిగ్భ్రమ చెందినాను. నాకు దిక్కు తోచ లేదు." ("I am puzzled aud perplexed") అని సెలవిచ్చిరి.

ఆ బ్రిటిషిండియాలోని వాతావరణము నిజాంరాష్ట్రములోనికి వీచెను. అట్లువీచుటకు ప్రబల కారణము ఖిలాఫతు సమస్యయే. హైదరాబాదు నగరములో (ఇప్పుడు ఉన్నత న్యాయస్థాన మూర్తులైన! బ్యారిస్టర్ అస్గర్ గారును, ధర్మవీర

వామన్‌నాయకుగారును, పండిత్ కేశవరావుగారును హిందూ ముసల్మాను నాయకులై ప్రచండ సభలుచేసిరి. ఆనాడు రాజకీయ వాతావరణ మెట్లుండినను హిందూ ముసల్మానుల ఐక్యత మాత్రము ప్రశంసనీయముగా నుండెను. ఖిలాఫత్ గడబిడలలో బ్రిటిషిండియాలోనివారు కొందరు నిజాంరాష్ట్రములో ప్రవేశించి ఆందోళనము చేసిరి. అహమ్మదాబాదునుండి ఇద్దరు ముగ్గురు ఖిలాఫతు సంఘమువారు హైదరాబాదు నగరములో ప్రచారముచేసి వేలకొలది జనుల గుంపును తీసికొని రెసిడెన్సీ కోర్టుపైబడి అల్లరులు చేసిరి. రెసిడెన్సీ న్యాయస్థానముపైబడి అచ్చటి బంగ్లాలోని తలుపులను, అద్దములను పగులగొట్టిరి. వేంకట రామారెడ్డిగారికీవార్త తెలిసినవెంటనే ఏమియును జంకక, అనితర సహాయులై ఆందోళన రంగముజేరి ప్రజలకు శాంతిపద్ధతులను బోధించి గుంపులను చెదరిపోవునట్లు చేసి తర్వాత అహమ్మదాబాదునుండి వచ్చినవారిని పట్టుకొని రాష్ట్రమునుండి వెడల గొట్టించిరి. తర్వాత నగరములో మరే అల్లరులును జరుగకుండునట్లుగా మంచి యేర్పాట్లుచేసి ప్రభుత్వమువారికేమియు చింత కలుగకుండునట్లుగా చూచుకొనిరి.

ఇట్టి వాతావరణములో వేంకట రామారెడ్డిగారు నగర కొత్వాలు పదవి నలంకరించిరి. పూర్వకాలపు పరిస్థితులు పట్టువిడువక ఒకప్రక్క వర్తించుచుండెను. ఒకప్రక్క

వేంకట రామారెడ్డిగారు (కొత్వాలు) తమ అధికారవర్గముతోను, సర్ కర్నల్ ట్రెంచిగారితోను

రాజకీయపు సంబంధమగు ఖిలాఫత్ ఆందోళనము, ఇంకొక ప్రక్క బ్రిటిషిండియాలోని సత్యాగ్రహపు గాలి వీచుచుండుట తటస్థించెను. నవాబులు, రాజులు, తమ ప్రాచీనాధికారములను వదలువారుకారు. వారేమైన అక్రమములు చేసినను వారిపై అధికారము పూర్ణముగా చూపించినవారు ప్రబల శత్రువులగుదురు. ప్రజాందోళనమును అణచిన అపయశస్సును పొందుదురు. అల్లరులు జరిగినప్పుడు సమయము కనిపెట్టికొని యుండినట్టి సరిహద్దనివాసికి ప్రభుత్వమువద్ద విరుద్ధప్రచారము చేయుట కవకాశము లభించును. ఇవన్నియు నిట్లుండ నగరములో ఒకజాతివారు, ఒక దేశమువారు, ఒక మతమువారును పరిమితి లేకుండెను. నడుము చుట్టును బాకులు, కత్తులు, మెడలపై తుపాకులు వేసుకొని తిరుగు అరబ్బులును, బీదల పాలిటి భయంకరులై పీడకులని వ్యక్తపరచుకొనిన రోహిలాలును, పఠానులును, చెలరేగిన పట్టశక్యముగాని సిక్కులును, ఇట్టివే యితర జాతులవారును నగరమందు బహుళముగా నుండిరి. (ఇప్పటికిని కలరు.)

ఈ పరిస్థితులలో వేంకట రామారెడ్డిగారి ఉద్యోగము అసిధారా వ్రతమువంటిదై పోయెను. ఏ క్షణమున ఏమి పొరపాటు జరుగునో యేమో! ఏక్షణమున యజమానికి అసంతృప్తి కలుగునో, ఏమి ఆగ్రహము కలుగునో అను ఆందోళ

నము వారిలో లేకపోలేదు. ఇట్టి సన్నివేశములలో ఇట్టి అగ్ని పరీక్షలకు లోనై అందు విజయమును పొంది మ. ఘ. వ. నిజాం ప్రభువుగారిని మొదలుకొని, పోలీసు సిపాయివరకును, మోటారునెక్కు రాజులను మొదలుకొని, మోటకొట్టు రైతు వరకును, అందరును ప్రశంసించునట్లుగా వేంకట రామారెడ్డి గారు వర్తించుకొనినారు. హిందూ ముసల్మానులు సమాన ముగా ఒక అధికారిని ప్రేమించుట ఈ రాష్ట్రములో అరుదైనట్టియు, విచిత్రమైనట్టియు నంశము. అట్టి సమాన ప్రేమకు పాత్రులైనవారీ వేంకట రామారెడ్డి గారొక్కరే కాన వచ్చుచున్నారు.

వీరు కొత్వాలు పదవికి వచ్చిన కొలది కాలములోనే పోలీసు శాఖలో అనేకములైన మార్పులు కావించిరి. పూర్వ పద్ధతిని వదలివేసి క్రొత్తపద్ధతిపై చేతిక్రింది యుద్యోగులను సిద్ధముచేసిరి. వీరిలో నింకొక్క విశేషమున్నది. ప్రతిచిన్న విషయమునుగూడ తాము స్వయముగా విచారించుకొని తృప్తి పడిన పిమ్మటనే క్రింది అధికారులకు చర్యగైకొనుటకై అనుజ్ఞ యిచ్చెడివారు. ఈ కారణముచేత వారికి నిరంతరము పనియే యుండిన దన్నమాట. నడిమురాత్రివేళ కూడ నగరములో ఏదైన దౌర్జన్యములు కలిగిన క్రింది అధికారులు వారినిలేపి స్వయముగా తెలుపుచుండిరి. లేదా టెలిఫోనుద్వారా వారి

తో మాట్లాడి విషయములు తెలిపి ఆజ్ఞలుపొందు చుండిరి. ఇట్లు రాత్రిం బగళ్లును కష్టపడిన అధికారి మొత్తము నిజాం రాష్ట్రమంతటను వీరొక్కరే కానవచ్చుచున్నారు.

వీరి కాలములోనే లార్డురీడింగుగారు హైదరాబాదునకు వచ్చిరి. వీరు తమ కచ్చేరీలో "వైస్రాయిశాఖ" అనున దొకటి ప్రత్యేకముగా వైస్రాయిగారు వచ్చుటకు మూడు నాలుగు మాసములకు ముందే ఏర్పాటుచేసి, తగు కట్టుదిట్టములు చేసినారు. వైస్రాయిగారికిగాని, ప్రజలకుగాని ఏయిబ్బందులును కలుగకుండునట్లుగా ఏర్పాటు చేయుటలో వీరి చాకచక్యము, దూరదృష్టి, నేర్పరితనము, సువ్యక్తమగుచున్నది. సాధారణముగా వైస్రాయిగారి వంటివారు నగరమునకు వచ్చిన ప్రజల కిబ్బంది కలుగును. గంటలకొలది వైస్రాయిగారు పోవు వీధులలో పోలీసువారు నిలిచి ఆ బాటలలో, జనులుకాని, బండ్లు, మోటారులు గాని పోకుండునట్లుగా నిరోధించుట వాడుకైయుండెను. అట్లు చేయుటచేత ప్రజలకును, వ్యాపారస్థులకును, వ్యవహారస్థులకును నష్టకష్టములు సంభవించెడివి. అట్టి వేవియు సంభవింపకుండు నటుల కొత్వాలుగారు ఏర్పాట్లు చేసినారు. వైస్రాయిగారు వచ్చిరి. అన్నియు సవ్యముగా జరిగినవి. వారు సురక్షితముగా వెళ్లిపోయిరి.

ఇదే కాలములో వేల్సు యువరాజుగారును ౫వ జార్జిచక్రవర్తిగారి పెద్దకుమారులును అగు ఎడ్వర్డు యువరాజుగారు హిందూస్థానమునకు విచ్చేసిరి. హిందూస్థానములో సహాయ నిరాకరణోద్యమము ప్రచండముగా జరుగుచుండి నందున యువరాజుగారు వచ్చుట కిది సమయము కాదనికూడ గాంధీగారు తెలిపియుండిరి. అట్లు తెలిపినను వారు రానే వచ్చిరి. పెద్దపెద్ద నగరాలలో హర్తాలులు జరిగెను. వీధులు నిర్మానుష్యమయ్యెను. ఇండ్లపై నల్లజండా లెగురుచుండెను. కొన్నితావులందు వీధులలో కలహములు జరిగెను. కొంత ప్రాణనష్టముకూడ కలిగెను. యువరాజుగారి కార్యక్రమములో హైదరాబాదునకు వచ్చుటయు ముఖ్యమైనదిగా నుండెను.

యువరాజుగారు ఇంకొక సంవత్సరమునకు హిందూస్థానమునకు రానున్నవారని వేంకటరామారెడ్డిగారికి తెలియగా వారు తప్పకుండ హైద్రాబాదు నగరానికి రాగలరనియు, వారితో మాట్లాడు నవసర మేర్పడుననియు ఊహించుకున్నారు. ఊహ సరియైనదిగానే యుండెను. వారు వెంటనే తమ అరువదవయేట ఆరేండ్ల బాలునివలె ఇంగ్లీషు విద్యాభ్యాసమును మొదలుపెట్టిరి. తాము ఉద్యోగములో ప్రవేశించిన కొలదికాలము తర్వాత అనగా తమ యిరువదవయేట

ఇంగ్లీషులో ఏ బీ సీడీలు పూర్తి చేసికొని "యెస్" "నో" వంటి నాలుగైదు ముక్కలు నేర్చుకొని యుండిరి. కాని ఉద్యోగ ధర్మములో ఊపిరి తిరుగనివారై ఆ కొలదిపాటి ముక్కలనెన్నడో మరచి యుండిరి. ఇప్పుడు మరల బుద్ధిపుట్టెను ఒక బీ. ఏ. పండితుని గురువుగా నేర్పాటు చేసికొన్నారు. పాఠములు మొదలు పెట్టినారు. పదముల కాగుణితము (స్పెల్లింగు) ఉచ్చారణ, అర్థము, వ్రాత పూత శ్రద్ధతో రాత్రికాలములో చెప్పించుకొనుచు తెల్లవార ౪ గంటలకే లేచి గట్టిగా మననము చేసికొనుచు పాఠముల నేర్వ మొదలిడిరి. ఒకనాడు రాత్రి ౧౧ గంటల కాలమప్పుడు తన పాఠములను గట్టిగా కంఠపాఠము చేయుచుండిరి. గది ముంగటనే యుండిన ఫహిరా జవాను (పూటకాపరి) యీ విపరీత శబ్దములను ధ్వనులను విని నాడు. అదరిపడినాడు. ఎన్నడును విననిరీతిగా క్రొత్త క్రొత్త ధ్వనులతో కొత్వాలుగారు తనలో తానే వదరుకొనుచున్నారు. ఉర్దూ కాదు, ఫార్సీ కాదు, అరబీ కాదు, తెనుగు కాదు, ఏదిన్నీ కాదు. ఇవేమి ధ్వనులు? ఆయనకు పిచ్చిలేచి యుండును. లేదా దయ్యమైనను పట్టియుండును. అని తర్కించుకొని నిశ్చయించుకొనినాడు. ఆ భటుని కిది నిశ్చయమైన వెంటనే తన తుపాకీని గోడ కానించి పరుగు పరుగున సమీపములోనుండు ఒక సదరు అమీనును సమీపించి కొత్వాలు

గారికి సంభవించిన యీ యకాండ విపత్తును మనివి చేసికొని నాడు. సదరమీనుగారును దిగ్భ్రమజెంది ఉక్కిరి బిక్కిరిగా పరుగెత్తుకొనివచ్చి కొత్వాలుగారి బంగ్లా తలుపు తట్టినారు. కొత్వాలుగారు తలుపు తెరచినారు. సదరమీనుగారు తనతో జవాను చెప్పినవార్త తెలిపినారు. కొత్వాలు గారిదంతయు పొరపాటనిరు. తాము ఇంగ్లీషు పాఠమును నేర్చుకొనుచుం టిమనియు, జవానుయొక్క నిర్ణయమును గురించి కొంతసేపు ముచ్చటించుకొని తమలో తాము నవ్వుకొనిరి. ఇట్లు వీరు ఇంగ్లీషువిద్యాభ్యాసము అతి శ్రద్ధతో చేసినారు. తప్పు లో ఒప్పులో మాట్లాడుటకును మాట్లాడిన మాటలు అర్థముచేసి కొనుటకును నేర్చుకొనినారు.

వేల్సు యువరాజుగారు హైదరాబాదునకు రానుండిరి. కాని ఒకచిక్కు సంభవించను. వారు నాలుగు గుఱ్ఱాలబగ్గీ లోనే ఊరేగింపు వెళ్ళగలచినామని తెలిపినారు. భారతదేశము లోని ఆందోళనములను దినదినమును వినుచున్నందున హైదరాబాదు ప్రభుత్వమువారు వారిని బగ్గీలో తీసికొని పోవుట ఉచితముకాదనియు మోటారులోనే తీసికొని పోవలె ననియు నిర్ణయించినారు. కాని వేల్సు యువరాజుగారు పట్టిన పట్టు వదలు స్వభావము లేనివారని అప్పుడేకాదు తర్వాత కూడ సామ్రాజ్య పీఠమునే వదలి నిరూపించినారు. అప్పుడు

హైద్రాబాదులో సర్ అలీ ఇమాముగారు ప్రధాన మంత్రి గాను, రిస్సల్ అనువారు రెసిడెంటుగాను నుండిరి వీరును ఇతర మంత్రివర్గము వారును, శ్రీ నిజాం ప్రభువుగారును అందరును వేల్సు యువరాజుగారిని మోటారులోనే తీసుకొని పోవుట యుక్తమని నిర్ణయించిరి. తుదకు వేంకటరామారెడ్డిగారిని పిలిపించి వారి అభిప్రాయ మడిగిరి. "వేల్సు యువరాజుగారు బగ్గీలోనే వెళ్ల నిశ్చయించిన అటులే కానీయుడు. అన్నిటికి నేను బాధ్యుడనై యుందును. మీ రేమాత్రము విచారపడ నక్కరలేదు" అని రెడ్డిగారు ప్రత్యుత్తరమిచ్చిరి. అందరును ఆశ్చర్యపడిరి. "నీ కేమైన మతి తప్పినదా? పిచ్చివాడవైనావా- నీ వేమి మాట్లాడుచున్నావో ఆలోచించుకొన్నావా? ఇంత గొప్ప బాధ్యతను నీవు నిర్వహింప జాలుదువా? బ్రిటిషు ఇండియాలోని పరిస్థితులను దిన దినము జరుగు ఆందోళనములను నీవు గమనించినావా? అని యెన్నియో ప్రశ్నా పరంపరలు మంత్రిగారును, అందరును, వీరిపై కురిపించినారు- అన్నిటికిని ఒకటే ప్రత్యుత్తరము — "నేను సంపూర్ణ బాధ్యత వహించియే మాట్లాడుచున్నాను".

"ఏదైన ప్రమాదమైన"?

"నా తల సమర్పించు కొందును"

" బాగా ఆలోచించు కొనుము. ప్రమాద మేమా త్రము జరిగినను రాష్ట్రమునకు శాశ్వతమైన కళం కము కలుగును "

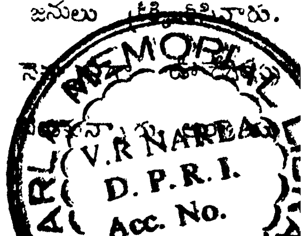
" అటు కాకుండ చూచుకొన కుండిన నా సేవ యెంకెం దుకు ? "

" నీ యిష్టము "

అని తుదకు రెడ్డిగారి మాటగా వేల్సు యువరాజుగారి కంగీ కారమును తెలుపు కొనినారు.

వేల్సు యువరాజుగారు వచ్చుటకు రెండు మూడు మాసములకు ముందునుండియే కొత్వాలుగారు పడిన పాటులు వారి యాలోచనలు, వారి ఏర్పాటులు, వారి జాగరూకత, అవన్నియు, వారికే తెలియును. అదంతయు వర్ణించుట ఒక గొప్ప గ్రంథమే యగును. నగరములోనికి వచ్చునట్టి యే క్రొత్త వారైనను వారి దృష్టిలోనికి రాకుండ పోలేదు. రహస్య పరిశోధకులగు చారుల సంఖ్యను అపారముగా పెంచినారు. అనుమానస్థుల నందరిని నెప్పటి కప్పుడే బయటికంపుచు వచ్చి నారు. పోలీసు సిబ్బందిని ఎక్కువ చేసినారు. యువరాజుగారు వెళ్ళు రాజవీధులను ముఖ్యముగా దృష్టిలో నుంచుకొన్నారు. ప్రజల కిబ్బందులు కలుగకుండునట్లుగా ఏర్పాటులు ముందు ముందుగానే కావించినారు. యువరాజుగారింక ౧౦ — ౧౫

దినాంతము రానున్నారనగా పూర్వపు జిల్లాపోలీసు డైరెక్టరైనట్టి హెంకినుగారినికూడ పిలిపించి యువరాజుగారి బంగ్లా సంరక్షణ కర్తగా నియోగించినారు. హెంకినుగారు రెడ్డిగారు చేసిన ఏర్పాట్లన్నియు విమర్శనతో చూచి అన్నియు తెలిసికొనిన తర్వాత ఇట్లన్నారు. "నా శిష్యులలో నీ వొక్కడవే నిజమైన శిష్యుడవు. ఇంతకన్న మించిన ఏర్పాటులు నేను కూడ చేయువలసినదిలేదు. అయితే ఒక్కమాట. ఇంత కట్టుదిట్టములు చేసిన తర్వాత తీరా యువరాజుగారు వచ్చునాటి వీధులు నిర్మానుష్యముగా నుండిన అదియు వికారముగాను విపరీతముగాను భావింపబడునుగదా. దానికేమి యాలోచించితివి." రెడ్డిగారు యువరాజుగారి ఆగమనమున కొక దినము ముందు నగరమంతటను దండోరా వేయించినారు. యువరాజుగారి వేడుకలుచూడ గోరువారందరును ప్రొద్దుననే ఎనిమిది గంటలలోగా వచ్చి శాంతముగా వీధులలో బాటప్రక్కన కూర్చుండ వచ్చునని చాటింపు చేయించినారు. తుదకు యువరాజుగారు రానే వచ్చిరి. వీధులలో జనులు క్రిక్కిరిసినారు. నాలుగు గుర్రాల బగ్గీలో తిన్నగా న[illegible] చేసినారు. ఫలక్నుమా సౌధములో [illegible] శుభావహముగానే జరిగినది.

యువరాజుగారు వచ్చుటకు ౧౫ దినాలకు ముందుగా సిమ్లాలో నుండివ సి. ఐ. డీ. పోలీసు డిపుటీ డైరెక్టర్ జనరల్ గారు హైద్రాబాదుకు వచ్చి కొత్వాలుగారి ఏర్పాట్లన్నియు సూక్ష్మముగా విచారించిచూచినారు. నగరమంతయు తిరిగి నారు. ముఖ్యముగా పాడుగోడలను పరీక్షించినారు. ఆ గోడల దాపున ఒకరిద్దరు ప్రతిచోటను కనబడినారు. సి. ఐ. డీ. అధికారి వారి విషయమై విచారించినారు. కొత్వాలుగారు సీటీ యియ్యగానే ఆగోడల లోపలివారు వచ్చినారు. వీరు మా వారులే అని చూపించినారు. సీ. ఐ. డీ. అధకారికి సంపూర్ణ ముగా తృప్తి కలిగినది. యువరాజుగారు వచ్చిననాడు వీధు లలో సుమారు 3 — ౪ లక్షలమంది కనబడినారు. సి ఐ. డీ. అధికారి కొత్వాలుగారి మోటారులోనే యుండినారు. జన సమ్మర్దమునుచూచి భయపడిపోయినారు. "ఏమి యుభయము పడవలసిన పనిలేదు. అంతయు నాదే బాధ్యత" అని కొత్వాలుగారు నిర్భయముగా చెప్పినారు.

యువరాజుగారు ఐదు దినములు నగరములో అతిథిగా నుండినారు. మరునాడు శ్రీ నిజాం ప్రభువుగారి వద్ద విందు. కొత్వాలుగారు యువరాజుకన్న ముందుగా దేవిడీకి వెళ్లినారు. దేవిడీ ద్వారమువద్దనే మిలిటరీవారు వారి నాపినారు. "నేను కొత్వాలును నన్ను వదలుడు" అని తెలుపుకొనినను వదల

లేదు. ద్వారమునుండి దేవిడీలోపలి భాగము మిలిటరీవారు వశపరచుకొనినారు. విధిలేక రెడ్డిగారు బయటనే ఆగిపోయి నారు. శ్రీ యువరాజుగారు దేవిడీలో ప్రవేశించినారు. దేవిడీలో ఎన్నిసూ బంగ్లాలు కలవు. విందుకై ఏర్పాటుచేసిన బంగ్లా యేదియో తోచలేదు. ఒక బంగ్లాయొద్ద మోటారు చేరినది. అక్కడ శ్రీ నిజాం ప్రభువుగారులేరు. ఆహ్వానించు వారును లేరు. యువరాజుగారికిని వారి కమాండరుగారికిని ఆగ్రహము కలిగినది. పావుగంట వరకు వేచుకొనినారు. తుదకు నిజాం ప్రభువుగారికి తెలిసినది. అందరును కొత్వాలు గారిపై యెగిరిపడినారు. "నేను మిలిటరీవారిని ప్రాధేయపడి నను లోనికి రానీయకపోయిరి. మరి తాము సరియగు వ్యవస్థ చేయకపోయితిరి. నాదేమియు తప్పులేదు." అని రెడ్డిగారు తెలుపుకొనినారు.

మరునాడు వేరొకచోట విందు. ఆవిందులో శ్రీ నిజాం ప్రభువుగారు రెడ్డిగారిని ప్రత్యేకముగా పిలిచి యిట్లు చెప్పినారు. "ఇదిగో, రేపు మరల మా దేవిడీలో విందు ఏర్పాటుచేసినాము. ఎవరేమన్నను సరే నీవు నేరుగా మా బంగ్లాకు రావలసినది. నీవు లేనిది మరల పొరపాటులు జరుగును." "చిత్తము" అని రెడ్డిగారు అదేప్రకారము మాచరించుకొని అంతయు సవ్యముగా జరుగులాగున చూచుకొన్నారు.

నాల్గవనాడు వేల్సు యువరాజుగారు నగరమును తామొక్కరే ప్రైవేటుగా చూడదలచుకొనినారు. కొత్వాలుగారికికూడ తెలుపవద్దనినారు. కాని కొత్వాలుగారికి వారి సంకల్ప మప్పుడే తెలిసిపోయినది. నగర మంతటను పోలీసు వారికి మెలకువతో నుండుటకై టెలిఫోను లిచ్చినారు. వేల్సు యువరాజుగారు మోటారులో ప్రైవేటుగా ఫలక్నుమా సౌధమును వదలి గుట్టక్రిందకి వచ్చినారు. రావడములోనే కొన్ని కట్టెలబండ్లు అడ్డముగా వచ్చినవి. అవన్నియు పోవుటకుగాను పదిపదేను నిముషాలుపట్టినవి. ఇంతలో వారు వెనుకకు తిరిగిచూచినారు. వెనుక రెడ్డిగారు సిద్ధముగా నుండినారు. వారిని పిలిచినారు. "నీవెందుకు నా వెంట వచ్చుచున్నావు. అవసరములేదు" అని సెలవిచ్చినారు. "చిత్తము" అన్నారు రెడ్డిగారు. యువరాజుగారు చారుమినారువద్ద వెళ్ళుచున్నారు. అచ్చటి పోలీసులు దిగ్భ్రమతో నెత్తిరుమాలుల సవరించుకొనుచు తుపాకులు అపసవ్యముగా పట్టుకొనుచు కొందరులేచి కొందరు సగములేచి అడ్డాదిడ్డి సలాములు కొట్టినారు. యువరాజుగారికి మంచి వినోద దృశ్యము కనిపించినది. బాగానవ్వుకొని తరువాత కొత్వాలుగారితో ఆ దృశ్యము వర్ణించి వర్ణించి నవ్వినారట.

యువరాజుగారు వీధులలో వెళ్ళునప్పుడు దూరములో ఎన్ని మోటారులు, మంది, మోటారులు, సైకిళ్ళు అన్నియు కనుపించుచుండెడివి. దగ్గరకు వచ్చువరకు అన్నియు మాయము. ఇది వారికి ఆశ్చర్యము కలిగించెను. వారి మిలిటరీ సెక్రటరీగారు కొత్వాలుగారి నిట్లు విచారించినారు. మీ వీధులన్నింటిలో భూ సురంగములేమైన యున్నవా? బండ్లన్నియు జనసమూహమంతయు గారడీవాని చేతివస్తువులవలె అప్పటి కప్పుడే మాయమగుచుండును. అప్పటి కప్పుడే పుట్టుచుండును" అని విచారించినారు. రెడ్డిగారి ఏర్పాట్లలోని విచిత్రములలో విచిత్ర మిదొకటి! ప్రజలకు ఏవిధమగు నష్ట కష్టములు కలుగకుండునట్లుగా చూచుకొనుటయే వారి ప్రధానోద్దేశమై యుండెను.

యువరాజుగారు అయిదవ దినము నగరమునుండి వెళ్ళ వలసియుండెను. అందరితోను సెలవు తీసుకొనుచుండిరి. తమ విడిది సౌధములోనికి ప్రధాన మంత్రిగారిని, మహారాజులను, నవాబులను, అధికారులను నొకరివెంట నొకరిని పిలిపించి రెండుమూడు నిముషాలు వారితో మాట్లాడి వారికేదో బహుమతి యిచ్చి పంపుచుండిరి. వేంకట రామారెడ్డిగారి వంతు వచ్చినది. వారు ద్వారము వద్దకు వెళ్ళి అచ్చటి ప్రైవేటు కార్యదర్శితో ఇట్లు చెప్పి పంపినారు. "నాకు సరిగా

ఇంగ్లీషురాదు. అందుచేత మారెవ్వరికైనెన ఉర్దూ, ఇంగ్లీషుతెలిసిన దుబాసీని పిలిపించిన బాగుండును." వేల్సు యువరాజుగారిట్లు జవాబు పంపినారు "నీకు ఇంగ్లీషు సరిగారాదు. నాకు ఉర్దూరాదు. ఇద్దరమును వచ్చినట్లుగా మనము మనమే మాట్లాడుకొందము రమ్మనుము."

రెడ్డిగారు యువరాజుగారి సన్నిధిలో సలాముచేసి దూరముగా నిల్చినారు.

"దగ్గరకు రమ్ము" అనినారు యువరాజుగారు. రెడ్డిగారు దగ్గరకు వెళ్లినారు. యువరాజుగారు తామే ముందుకు వచ్చి రెడ్డిగారి చేయిబట్టి తన ప్రక్కన కూర్చున బెట్టుకున్నారు. "మీఏర్పాటులు నాకు అపరిమితముగా ఆనందము కలిగించినవి. నీకు నేను ఎల్లప్పటికిని కృతజ్ఞుడను." అని సెలవిచ్చినారు. మరియు ఈ క్రింద విధముగా సంభాషించినారు:

యువరాజు— "మీరు పంజాబునుండి వచ్చినారా లేక మదరాసునుండి వచ్చినారా?

కొత్వాలు— "నేను ఈ రాష్ట్రము వాడనే కాని అన్యుడను కాను. మా పూర్వులు తరతరాలనుండి అనాదిగా ఈ రాష్ట్రములోనివారే.

యువరాజు:— "ఈ ఉద్యోగము మీ కెప్పుడిచ్చినారు

కొత్వాలు:— " నేను ౨౦ ఏండ్లనుండియు పోలీసులో ఉద్యోగము చేసి అమీన్ పదవినుండి యీ స్థానమునకు క్రమ క్రమముగా వచ్చినాను

యువరాజు; " నేను వచ్చిననాడు ప్రేక్షకులు ౮ లక్షల వరకుండిరేమో వారందరెక్కడివారు

కొత్వాలు:— " నగరము వారును - చుట్టు పట్టుల గ్రామాదులనుండి వచ్చినవారును నై యుండిరి

ఈ విధముగా ౧౫ నిముషాలవరకు మాట్లాడుకున్నారు. రెడ్డిగారు జంకు గొంకు లేక ఇంగ్లీషులో సంభాషించినారు. వారితో మాట్లాడు కుతూహలముతోనే ముసలి ముప్పున ముప్పదితిప్పలుపడి ఇంగ్లీషు నేర్చియుండిరి. యువరాజు గారు వీరి తప్పుడు ఇంగ్లీషు మాటలను, ఉచ్చారణను విని పొరలి పొరలి నవ్వినారు. బాగుగా ముచ్చటగా వినినారు. ఇట్లు ఎవ్వరికిని చేయని మర్యాదను, ప్రీతిని కనబరచినతర్వాత సెలవిచ్చు సమయమున ఒక పెద్ద వెండి సిగారుకేసును రెడ్డిగారికి బహుమతిగా నిచ్చినారు. రెడ్డిగారు తమ జీవితములో ఎన్నడును, ఏ దుర్వ్యసనమునుగాని ఎరిగినవారు కారు. నస్యముగాని, సిగరెటుగాని చిన్నతనములోనైన కొంత బ్రాండీ సేవించుటగాని, ఇట్టివేవియు వారు ఎరుగరు. కొత్వాలు పదవిపైనుండి ఇంత మంచి ఏర్పాటులు చేసినవారు ఘనమైన సిగా

దులు త్రాగకుండ ఉంచురా అని యువరాజుగా రూహించి నారు కాబోలు! రెడ్డిగారా బహుమతిని గౌరవముతో తమ యింట నుంచుకొనినారు.

వీరి కొత్వాలీ కాలములోనే ఇర్విన్ ప్రభువుగారును, వెలింగ్డన్ ప్రభువుగారును హైదరాబాదునకు విచ్చేసిరి. ఆ సందర్భములందును వీరు చాల మంచి యేర్పాటులు చేసి అందరి మెప్పును బడసిరి. వీరి కొత్వాలీ కాలములో స్పెయిన్ రాజుగానుండిన డాన్ అల్ఫోన్సోగారు హైదరాబాదు విచ్చేసి యుండిరి.

పూర్వమునుండియు కొత్వాలీశాఖ, హోం సెక్రటరీ శాఖకు అధీనముగా నుండెను. భూమ్యాదాయ శాఖతో సంబంధము లేకుండెను. సర్ కర్నల్ ట్రెంచి అను భూమ్యా దాయ శాఖామంత్రిగారు వచ్చిన తర్వాత వారి యధీనములో కొత్వాలీశాఖ యుంచబడెను. సర్ ట్రెంచిగారు వచ్చిన తర్వాత పోలీసు వ్యవస్థలో కొన్ని మార్పులు జరిగెను. అంతకు పూర్వము శ్రీనిజాం ప్రభువుగారి దేవిడీ పనులకుగాను ప్రత్యేక పోలీసు లేకుండెడిది. సర్ ట్రెంచిగారు వచ్చిన తర్వాత దేవిడీకి గాను ౪౦౦ పోలీసు జవానులను, ఒక సహాయ కొత్వాలును, కొందరి అమీనులను ప్రత్యేకించిరి.

క్రీ. శ. ౧౯౩౩ లో వైస్రాయిగారు వచ్చిన సందర్భమున వేంకట రామారెడ్డిగారు చేసిన ఏర్పాట్లను చూచి ఇప్పుడు ప్రధాన మంత్రిగానుండి అప్పుడు ఆర్థిక శాఖా మంత్రిగా నుండిన నవాబ్ సర్ హైదర్ నవాజుజంగు బహాదరుగారు చాల ప్రశంసించిరి. మరియు ౧౩౪౦ ఫసలీ నాటి కొత్వాలీ శాఖా నివేదికను చదివి సర్ అక్బర్ హైదరీగారిట్లు రెడ్డిగారికి ౧౨ జూలై ౧౯౩౩ నాడు వ్రాసిరి.

"మీ నివేదిక నిప్పుడే అందుకున్నాను. మే మందరమును (ఈమాట నా ఉద్యోగ ధర్మముచేతనే కాక నా హైద్రాబాదు పౌరత్వ ధర్మముచేతను చెప్పుచున్నాను) మీ కఠినమైన ఉద్యోగవిధులను మీ రెట్టి చాకచక్యముతోను, విశ్వాస పాత్రముగను, భక్తితోను, నిర్వహించుచున్నారో ఆపద్ధతిని అత్యంతముగా ప్రశంసించుచున్నాము."

(It is not necessary for me to say how we all (& in this I am speaking not only in my official capacity but also as a citizen of Hyderabad) appreciate the great tact, honesty, and loyalty, with which you are discharging the duties of your onerous position.)

క్రీ, శ. ౧౯౩౩ లో ప్రధాన మంత్రిగా నుండిన నవాబ్ ఫరీదూన్ ముల్కుగారును వైస్రాయిగారి ఆగమన సందర్భపు ఏర్పాటులను ప్రశంసించుచు నిట్లు వ్రాసిరి:—

14

" వైస్రాయిగారి ఆగమన సందర్భములో తాముచేసిన ఉత్తమమైన మీ పోలీసు ఏర్పాటులను నే నత్యంతముగా ప్రశంసించుచున్నాను. నే నిచ్చట ఎన్నియో సంవత్సరముల నుండి నివసించుచున్నాను. ఈ యిడవ మీ ఏర్పాటులకన్న మించిన యేర్పాటులను నే నెన్నడును జూచియుండలేదు. అన్నిటి కన్న ఆనంద దాయకమగు విషయ మేమనగా ప్రజల కేవిధమగు ఇబ్బందులు కలుగలేదు. ఇదివరలో గంటలకొలది కాలము వరకు బాటలు అరికట్టబడుచుండెను. అట్టిది యీ తడవ లేకుండినది."

రా॥ బ॥ వేంకట రామారెడ్డిగారి ఉద్యోగ కాలము లోని అన్నింటికన్న ముఖ్యమగు నంశము చెప్పవలసియున్నది. నగరములో నానా మతముల వారున్నను వారికాలములో ఎన్న డుగాని మతకలహములన్న మాట లేకుండెను. సుమారు ౧౫ సంవత్సరములనుండి హిందూస్థానములో హిందూ, మునల్మా నుల ద్వేషములు, కలహములు, నిత్యాభి వృద్ధితో ప్రబలుచు వచ్చెను. కేవలము బ్రిటిషిండియాలోనే గాక అనేక దేశీయ సంస్థానములందును ఈ కలహములు సంభవించెను. హైదరా బాదులోని, జిల్లాలలోను అందందు కొంచెము పొడచూపినను హైద్రాబాదు ముఖ్యపట్టణములో మాత్రము వీరి కాలములో ఒకనాడైనను హిందూ మునల్మానుల కలహములు జరుగక

పోయెను. ఇది ఉభయ మతస్థుల నిగ్రహ శక్తి వలనకాదు. కేవలము రెడ్డిగారి చాకచక్యమే దీనికి కారణమని పూర్వము తెలుసుకొనకుండిన గత సంవత్సరము నగరములో గొప్ప హిందూ ముసల్మాను మత కలహము చెలరేగిన కాలములో నిష్పక్షపాత బుద్ధిగలిగిన అనేక ప్రభుత్వాధికారులును ప్రజలందరును బాగుగా గ్రహించుకొన గలిగిరి. సుమారు ౧౫ సంవత్సరముల క్రిందట గుల్బర్గాలో గొప్ప హిందూ ముసల్మాను మతకలహము జరిగెను. దానిగాలి హైద్రాబాదు వరకు వీచినను రెడ్డిగారు కొత్వాలుగా నుండిరి కాన ఏమియు ప్రమాదము లేకపోయెను! గణపతి నవరాత్రులలో ఊరేగింపుల సందర్భములలో ప్రతి సంవత్సరమేదో విధముగు సంఘర్షణ జరుగునట్టి పరిస్థితు లేర్పడు చుండెను. కాని ఒక్కసారైనను ప్రమాదము కలుగకుండ చూచుకొనినారు. ఒకతడవ కొందరు పోలీసు జవానులే గణపతి ఊరేగింపులో అనవసరముగు బొగద కల్పించుకొని సంఘర్షణమునకు కారకులైరి. అంతట గణపతి విగ్రహమును వీధిలోనే దించి హిందువులు సత్యాగ్రహము ప్రారంభించిరి. రెడ్డిగారి కీవార్త తెలిసిన వెంటనే అచ్చటికి వెళ్లి వారి నెన్నియో విధముల సంతృప్తి పరచుటకై ప్రయత్నించిరి. ఎన్నివిధముల చెప్పినను వినకపోవుటనుచూచి మరి ముగ్గురు హిందూపోలీసు అధికారులను జత చేసికొని

తాము నాల్గవవారై గణపతి విగ్రహముండు పల్లకీని మోసి కొనిపోవుటకు సమకట్టిరి! అంతటితో హిందువులు శాంతించి యథాప్రకారముగ గణపతి ఊరేగింపును ముగించుకొని వెళ్లి పోయిరి.

నగరములో బక్రీదువంటి పండుగల సందర్భములలో ముసల్మానులకును, లోధీలు అను హిందువులకును, సంఘర్షణ యేర్పడు సూచనలు కనుపించెడివి. ఆ సందర్భములలో శెట్టి గారు బహు చాకచక్యముతో లోధీలలోని ముఖ్యులను తాత్కాలిక పోలీసు సిబ్బందిలోనికి తీసుకొని వారిద్వారా శాంతిని నెలకొల్పెడివారు.

కొత్వాలీ పదవిలో నింకొక ముఖ్యాంగము శ్రీ నిజాం గారి సేవయైయుండెను. ప్రాచీనము నుండియు నగరకొత్వాలు ముఖ్యముగా నిజాముగారి మొదటిబంటు. ప్రతిదినము తన ప్రభువుతో కలిసి నగరములోని పరిస్థితులు తెలుపుటయు, ప్రభువుగారి ఆజ్ఞలను శిరసా వహించుటయు నతని ముఖ్యమైన విధులు. ప్రభువుగారి దేఃడీలోని కార్యములను, పోలీసు జవానుల ద్వారా పూర్తి కావించ వలసియుండెను. మరియు పూర్వము ప్రభువుల కెవ్వరిపైన నేని ఆగ్రహముకలిగిన కొత్వా లును పిలిపించి అతనిద్వారా వారిని నిర్బంధమందుంచు చుం డెడివారు. ఇట్టి కార్యవిధానములలో ఆధునిక పరిస్థితులుబట్టి

రాజ బహద్దరు వేంకటరామా రెడ్డిగారు. మ. ఘ. వ. నిజాము ప్రభువుగారు.

కొన్ని మారులను వేంకట రామారెడ్డిగారు ప్రతిదినము తప్పని విధిగా తమ యేలికతో కలిసి వచ్చెడివారు. కొన్ని సమయములలో కచ్చేరి పనులు చేయుసమయములో శ్రీ ప్రభువుగారి నుండి టెలిఫోను వచ్చెడిది. అన్నియు వదలి తక్షణమే వెళ్ళి వచ్చెడివారు. మరియు ఒక్కొక్కమారు దినమునకు రెండు మూడు మారులు సహితము శ్రీ ప్రభువుగారితో కలిసెడివారు ఒక్కొక్కతడవ రెండుమూడు గంటలకాలము ప్రభుసన్నిధిలో నిలిచి ఆజ్ఞలను పొందుచుండెడివారు.

ఎవ్వరినైన మెప్పించవచ్చునుగాని ఏలికను మెప్పించుట సమాన్యమైన విషయముకాదు. వేంకట రామారెడ్డిగారు తమ ఏలికను సంపూర్ణముగా మెప్పించినారు. వీరి యుద్యోగకాలముపూర్తియై ఉపకార వేతనమును పొందవలసిన కాలము వచ్చినను ప్రతి సంవత్సరమును శ్రీ ప్రభువుగారు వీరి యుద్యోగకాలమును పొడిగించుచునే వచ్చిరి. క్రొత్త రెసిడెంట్లు వచ్చినప్పుడుగాని, వైస్రాయీలు వచ్చినప్పుడుగాని, ఇతర దేశీయ సంస్థాన పరిపాలకులు వచ్చినప్పుడుగాని, ప్రతి సంవత్సరము శ్రీ ప్రభువుగారి జన్మదినోత్సవములు జరిగినప్పుడుగాని, దేవిడీలో ఏర్పాటగు విందులందును, రాజకీయపు విందులందును ముఖ్యమగు ఏర్పాటులన్నియు వీరిద్వారానే చేయించుచుండెడివారు.

హిందూ ముసల్మాను నాయకులందరును వీరి చేతిలోని వారై యుండెడివారు. వారి కేదోవిధముగా సమాధానములు చెప్పి సంతృప్తిపరచి వారిని తన వశమం దుంచుకొనెడివారు. అందుచేతనే వీరికాలములో అశాంతి ఎన్నడును ప్రబలలేదు.

మహాత్మా గాంధీగారు వచ్చినప్పుడు వారు ఒక ఖద్దరు ప్రదర్శనశాలను దర్శించువారై యుండిరి. కాని సర్ క్రెంచి గారి నిషేదాజ్ఞ అయియుండెను. గాంధీగారికి ఆగ్రహము కలిగి తమ కార్యక్రమము నంతయు ఆపివేసి వెంటనే వెళ్ళిపో వుటకు సమకట్టిరి. అప్పుడు కొత్వాలు వేంకట రామారెడ్డి గారు వారితో స్వయముగా కలిసి మాట్లాడి సమాధానము చెప్పి శాంతిపరచి వారల కార్యక్రమము సాగించుకొనునట్లు చేసిరి.

మ. ఘ. వ. నిజాం ప్రభువుగారు ౨౭ బహమన్ ౧౩౩౯ ఫ॥ నాడు తమ జన్మదినోత్సవ సందర్భమున రెడ్డిగారికి "రాజాబహద్దరు" అను బిరుదమును అనుగ్రహించిరి. ఆ బిరు దమును పొందినందున నగరములోని హిందువులును ముస ల్మానులును ఒకరినిమించి యొకరు వారి గౌరవార్థము సభలు చేసిరి. ఎన్నియో విందులు చేసిరి.

సికింద్రాబాదు రైల్వే లాలగూడా కార్యాలయము లోని వేలకొలది కూలీలు ఎక్కువజీతములు కావలెననియు

వేంకట రామా రెడ్డి గారు

([illegible] పుష్పమాలాలంకృతులై యుండుట)

తక్కువ పని కాలము ఏర్పాటు కావలెననియు, సమ్మెకట్టి హడ్తాలుచేసిరి. ఆసమయమున చాల అల్లరులు జరుగునట్లుం డెను. అప్పుడు రెడ్డిగారు రెసిడెన్సీ ప్రభుత్వమునకు అత్యంత ముగా సహాయపడి సమ్మెదారులను తృప్తిపరచి ఏ అవాంతర ములును జరుగకుండు నట్లుగా సహాయపడిరి. ఈ విషయమును గురించి జిల్లాపోలీసుడైరెక్టర్ జనరల్‌గారికి సహాయాధికారిగా నుండిన మీర్ విలాయత్ హుసేనుగారు తాము రచించిన "హైద్రాబాదు పోలీసు చరిత్ర" అను గ్రంథములో నిట్లు వ్రాసినారు.

"వీరి యీసహాయమువలన కేవలము మాప్రభుత్వమే కాక రెసిడెంటుగారున్ను వీరికి కృతజ్ఞతల నర్పించిరి. దీనికి ప్రతి ఫలముగా వీరికి ఓ. బి. ఇ. బిరుదము ఇచ్చి యుండవచ్చు ననుటలో నేమి యాశ్చర్యము!"

రాజా బహద్దరు వేంకట రామారెడ్డిగారికి క్రీ. శ. ౧౯౩౧ సంవత్సరాదిలో (౧౩౪౦ ఫసలీలో) జార్జి చక్రవర్తిగారి నుండి "ఓ. బి. ఇ." అను బిరుదము ప్రసాదింపబడెను. ఇంతకు మునుపు రాజాబహద్దరు బిరుదము లభించినప్పుడు అన్నిశాఖల వారే ప్రకారముగా వీరిని గౌరవించిరో అదే ప్రకారముగా ఈ ఓ. బి. ఇ. బిరుదము లభించినప్పుడును ప్రీతి పూర్వక ముగా సభలు విందులుచేసి గౌరవించిరి. స్థానిక పత్రిక లన్నియు వీరి నత్యంతముగా ప్రశంసించెను.

రెడ్డిగారి కొత్వాలీ కాలములో నింకొక విశేషముం డెను. సాధారణముగా పోలీసువారనిన కఠినులనియు, భయంకరులనియు, జనుల విశ్వాసము. శ్రీ రెడ్డిగారు పోలీసు ఉద్యోగములో పరమావధి పొందినవారైనను, సర్వశక్తిమంతులై యుండినను, శ్రీనిజాం ప్రభువుగారి మన్ననకు సంపూర్ణముగా పాత్రులైనను ఒక నాడును తనను తాను మరచి యెరుగరు. గర్వమనునది వారి జీవితములోనే లేనట్టిది. అధికార మత్తత యనునది వారికి చిన్నప్పటినుండియు అలవాటు కానట్టి గుణము. వారిని జూచి దుర్మార్గులుమాత్రమే భయపడెడివారు. అట్టి దుర్మార్గులను వారి దయాగుణమును గుర్తించి వారికి వశవర్తులగుచుండెడివారు.

హైదరాబాదు నగరములో దావూద్ అను పేరుగల ఒక గజదొంగ యుండెను. వాడు ఒకటి రెండు మారులు జెయిలు శిక్షనుబొంది అచ్చటినుండి తప్పించుకొని పోయినట్టి వాడు. పలుమారు మార్వాడీ దుకాణములపై బడి మార్వాడీలను బెదరించి వారినుండి సొమ్ములు లాగుకొనుచుండెడివాడు ఒకతడవ వానిని పట్టుకొని హైకోర్టులో విచారణకై పోలీసువారు తీసికొని పోయియుండగా అచ్చట బహిర్భూమికని కొట్టిడీలోనికిపోయి అందలి రంధ్రములలో జొరబడి తప్పించుకొనిపోయి యుండెను. వానిని పట్టుకొనినవారికి మంచి

బహుమతి యిచ్చునట్లు ప్రభుత్వమువారు ప్రకటించియుండిరి. రెడ్డిగారు ఒకనాడు తెల్లవారు జామున ఎండకాలములో తమ యింటిలోని వసారాలో ద్వారము లన్నియు తెరచిపండుకొనియుండగా నొక ఆయుధపాణియగు వాడు పహిరా పోలీసులు నిరాకరించినను వినక వారిని త్రోసివేసి పోలీసులచే వెంబడింపబడినవాడై కొత్వాలుగారిని సమీపించెను. వాని వద్ద ఒక తుపాకియు, ఒక పిస్టలును, ఒక కత్తియు, నడుములో బాకులును ఉండెను! కొత్వాలు గారికి వానివార్తను రోహిలా పహిరా జవాను తెలిపినాడు. వానిని దగ్గరకు పిలిచినారు. వాడు కొత్వాలు గారి కాళ్లు పట్టుకొని తానే దావూద్ పేరుగల దొంగనని తెలుపుకొని తనను రక్షించుమని వేడినాడు. "సరే. ఇచ్చటనే పండుకొనుము. నీకేమియు భయము లేదు" అనినారు కొత్వాలు. వాని ఆయుధములను మాత్రము తీసివేయించినారు. వానికి భోజనము పెట్టించినారు. తమ మోటారులో వానిని తీసికొని పోవుచు ఏ యే మార్వాడీలకు వాడిబ్బంది కలిగించి యుండెనో వారివద్దకు వెళ్ళి "దావూద్ అను దొంగను ఎరుగుదురా?" అని వారిని ప్రశ్నించగా వారు మోటారులోనే డ్రైవరు ప్రక్కననే ఆదొంగయున్నను గుర్తు పట్టజాలక వాని దౌర్జన్యములను వర్ణించి "సర్కార్ వాన్ని పట్టుకొని ఉరివేయించండి తలవరికించండి. లేకుంటే

వాడు మమ్ముల బ్రతుకనియ్యడు" అని ప్రాధేయపడినాడు. కొత్వాలుగారు ఆదొంగను పోలీసు జవానుల వశము చేసి న్యాయస్థానములో విచారణ చేయించి శిక్షింపజేసినారు. ఆ దొంగను దొరకినప్పుడే పోలీసుభటుల వశము చేయక వానిని ౧౨ గంటల కాలము తనవద్దనే స్వేచ్ఛతోనుంచి బేడీలైనను వేయక తన మోటారులోనే త్రిప్పి తర్వాత పోలీసువారి వశము చేయుటలో రెడ్డిగారి ఆత్మవిశ్వాసము ధైర్యమును ప్రశంసనీయములు. శిక్ష పొందిన తర్వాత ఆ దొంగ ఇట్లన్నాడట "కొత్వాలుసాబ్ ఇంత మోసము చేయునని నాకప్పుడే తెలిసియుండిన నేనా రాత్రియే ఆయనను ముగించియుందును." అందుపై రెడ్డిగారిట్లనిరట. "అదేమో నిజమే, వాడేమిచేసినను సాధ్యముగా నుండెను".

రెడ్డిగారి కొత్వాలీ కచ్చేరీ వ్యవహారములు బహువినోదకరముగా నుండెడివి. వారియాస్థానములోనికి ఏ పోలీసువాని అడ్డంకునులేక ఎట్టి దరిద్రుడైనను, పోవచ్చును. హాలంతయు పోలీసులచేతను, చేతిక్రింది అధికారులచేతను, వకీళ్ల చేతను, గుమాస్తాలచేతను, అభ్యర్థులచేతను నిందితులచేతను క్రిక్కిరిసియుండెడిది. కొందరు భోగమువారు నగరములో కొన్ని దినాలు గాన సభలు చేసికొనుటకు స్వయముగా కచ్చేరీ నలంకరించి వినతి పత్రము లర్పించుకొను చుందురు. వారితో ముచ్చటించి తీర్పులు చేయుదురు. కొన్ని మొరలీవిధముగా నుండెడివి.

“ అయ్యా, నాభార్యను నామామగారు పంపకన్నారు

“ సర్కార్. న భార్యను ఫలానావాడు ఎత్తుకొని పోయినాడు

“ నా భార్య పోతేపోయినది. అదినాపిల్లలనుగూడ తీసికొని పోయినది సర్కార్. పిల్లలనైనా ఇప్పించగలరు.

“ దొరా! నాకు ఫలానివాడు ఇన్నరూపాయిలు బాకీపడినాడు. చూడండి ఇదిగో ప్రాంసరీనోటు. నారూపాయిలిప్పించండి.

“ సర్కార్ నేను ముసలిదాన్ని. నాయింటిలో ఫలానా బ్యారిష్టరు 3 ఏండ్లనుండి అద్దెకున్నాడు. అద్దె యియ్యడు. ఇల్లు వదలడు. గట్టిగా మాట్లాడితే నన్నే వెళ్లగొడ్తానంటాడు. నాదేయిల్లు అంటాడు. నేను దిక్కులేనిదాన్ని, ఆబ్యారిష్టరును వెళ్లగొట్టించండి.

ఈ విధముగా పోలీసువారికి సంబంధించినట్టివియు, పోలీసు వారికి సంబంధము లేనట్టివియు నగు మొరలును వారివద్ద కావింపబడుచుండెను. అయినను ఇదినాకు సంబంధము లేదు పో అని వెడలగొట్టెడివారు కారు. అన్నియు విచారించుచుండిరి. సంబంధము లేనివాటిలో మొదలు మొదలు నాకు సంబంధములేదుపో అని కసరుకొని మరల బీదవారు ప్రాధేయపడుటచేత ఎదిరి పక్షము వారిని పిలిపించి విచారించు

దురు. వారు విని రాసరియే. తీర్పుచేసి పరిష్కారము చేయు
దురు. వినకపోయినా అన్యాయమే జరిగినదని వారికి స్థిరపడిన
నాలుగైదుమాఱులు త్రిప్పించి విచారణలు చేయుచుందురు.
"అయ్యా, ఈవిచారణపోలీసుశాఖకుసంబంధించినదికాదు" అని
యెవ్వరైనను ఆక్షేపించిన "ఆ సంగతి మా విచారణపూర్తి
యైన తర్వాతకదా నిర్ణయింపబడును" అని యింకను విసిగిం
చెడివారు. తుదకు ప్రతిపక్షులు వారుచెప్పినట్లు వినుకొని
పోయెడివారు. ఇట్లు చేయుటవలన బీదలకెంతయో శ్రమ,
కష్టము, నష్టము, అన్యాయము అన్నియు తప్పిపోయెడివి.
కొన్నిమారులు కొందరు ఉన్నతన్యాయస్థాన న్యాయాధికారు
లకు వీరి యీ సంబంధములేని విచారణల వలన న్యాయస్థానా
నికి స్టాంపుల నష్టము కలుగుచున్నదని మొరపెట్టుకున్నారట.
అందుపై ఒకతడవ ఉన్నత న్యాయస్థానపు న్యాయాధికారి
యొకరు వీరి కచ్చేరిలో వీరి ప్రక్కననే కొన్ని గంటలకాలము
కూర్చుని వీరి తీర్పులను నెమ్మదిగా విని "ప్రభుత్వానికి నష్ట
మైనను వీరు బీదల పాలిటి కల్పవృక్షము, న్యాయమే పరిపా
లించుచున్నారు" అని పలుకుచు సెలవు తీసికొని పోయినారట.

వేంకట రామారెడ్డిగారి కొత్వాలీ యుద్యోగకాలము
మరల ౧౩౩౫ ఫసలీలో హెచ్చింపబడి నప్పుడు గుల్బర్గాలో
రెవిన్యూ (మాల్) మదద్గారు పదవిలోనుండిన మహమ్మద్

ఎ౹కాంఅలీ అనువారు ౧౯ అర్దిబెహిష్తు ౧౩౩౫ ఫసలీనాడు రెడ్డిగారికిట్లు జాబు౹వ్రాసిరి.

"మీ యుద్యోగకాలమును ప్రభుత్వమువారు పొడిగించిన వార్త నాకు పరిమితిలేని ఆనందము కలిగించినది. హైదరాబాదు ప్రజలవిషయమున మీ అస్తిత్వము దైవ ప్రసాదితమైన వరమువంటిది. దక్కన్ చరిత్రలో మీ అధికార కాలము స్వర్ణాక్షరములతో వ్రాయదగినదై యున్నది. మీ ఉద్యోగకాలములో హైద్రాబాదు ప్రజలకు లభించిన శాంతిభద్రతలు మరెవ్వరి కాలములోను నేటివరకు లభించినవి కావు. ......ఏ విధముగా మీయుద్యోగకాలము హెచ్చుచున్నదో అదేవిధముగా పరమాత్ముడు మీఆయుర్వృద్ధిని, ఐశ్వర్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించుగాక."

పోలీసు చరిత్ర (History of the Police) అను ఉర్దూగ్రంథము వ్రాసిన మీర్ విలాయతు హుసేనుగారు రెడ్డిగారిని గురించి యిట్లువ్రాసినారు.

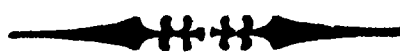
"వేంకట రామారెడ్డిగారు కొత్వాలు ఆయిన కాలములో పోలీసు (డిసిప్లిన్) క్రమ శిక్షణములో మంచి మార్పు కలిగెను. వారు తమ దీర్ఘానుభవముచేతను సర్వజన ప్రియత్వముచేతను తమ శాఖను ఉత్తమవిధముగా వశమందుంచుకొని కార్యసాధన కావించిరి. పోలీసు కార్యనిర్వహణలో వీరికా

ఖలో ఏమియు లోపము కలుగలేదు. వీరు హిందువులగుటచేత రాజకీయ పరిస్థితులలో తీవ్రస్వరూపము దాల్చకుండ జరిగి పోయెను ...... ఈ కాలములో మతకలహములు అంతటను చెలరేగుచున్నవి. కాని వేంకట రామారెడ్డిగారు అట్టివేవియు నగరములో తలనెత్తనీయక నిరోధించియుంచినారు."

ఈ ప్రకారముగా ఇంకను పై గ్రంథకర్తగారు కొత్వాలు వేంకటరామారెడ్డిగారిని గురించి ప్రశంసించుచు వ్రాసి యున్నారు.

రెడ్డిగారు కొత్వాలు పదవినుండి ౨౫ అమర్దాదు ౧౩౪౩ ఫసలీనాడు విరమించుకొని ఉపకారవేతన మందిరి. వీరిజీతములో సగము అనగా ౭౫౦ రూపాయిలే వీరికి ఉపకారవేతనముగా దొరుకవలసియుండినను మ. ఘ. వ. ప్రభువుగారు వీరి గుణవిశేషములను, యావజ్జీవసేవ, భక్తిశ్రద్ధలను, ప్రశంసించుచు వీరికి ప్రత్యేకముగా ౭౫౦ రూ॥ లకు మారుగా నెలకు ౧౦౦౦ రూ॥ లు లభించునట్లు ఫర్మానను ఇచ్చిరి.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

ఇతర ప్రభుత్వ శాఖలలోని సేవ.

కొత్వాలీపదవిలోనే రెడ్డిగారి కాలమంత యువినియోగిం పబడుచుండెను. పలుమారు నగము రాత్రి వేళలందును వారి పడకప్రక్కననుండు టెలిఫోనుతో క్రింది అధికారులేకాక నగరమందలి గొప్పగొప్పవారును అవసరముకొలది వారిని లేపి మాట్లాడెడివారు. రాత్రులందును ప్రాతఃకాలమందును ఇంటివద్దనుకూడ జనులు దరఖాస్తులు పట్టుకొని పోవుచుండిరి. ఇట్లు విరామము లేనివారైయుండినను రెడ్డిగారు నగరము లోని అనేక శాఖలలో ఏదోయొక గౌరవోద్యోగ కార్యమును నిర్వహించుచు వచ్చినారు. అవన్నియు విపులముగా వ్రాయ బూనిన గ్రంథము పెరిగిపోవును. అందుచేత సంగ్రహముగా సూచన మాత్రము చేయబడును.

(౧) ౧౩౨౯ ఫసలీలో వీరు నగర పురపాలక సంఘములో సభ్యులైరి. మరియు ౧౩౩౬ ఫసలీనుండి ౧౩౩౯ ఫసలీవరకు పురపాలక సంఘముయొక్క ఉపాధ్యక్షులుగా నియుక్తులై చాల దక్షతతో పనుల నెరవేర్చిరి.

(౨) నగరముయొక్క మురికినీటి కాలువల పునర్ని ర్మాణము ప్రారంభమయ్యెను. (Drainage Scheme) దాని కార్యవర్గములోను వీరు సభ్యులై సలహా లిచ్చుచుండిరి.

(౩) నగరములో ప్లేగు విశేషవ్యాప్తినొందగా ప్రజల కనేక సౌకర్యములు కలిగించి చికిత్సలు చేయించి ఐసొలేషన్ ఆస్పత్రికి పంపించియు, నగరమును వదలినవారికి స్థలములు చూపించియు సహాయపడిరి. ప్లేగు నివారణ సంఘములో బహుకాలము సభ్యులుగాను నుండిరి.

(౪) విక్టోరియా మెమోరియల్ ఆర్ఫనేజ్ (అనాథ శరణాలయము) యొక్క కార్యనిర్వాహక వర్గములో వీరొక ముఖ్యసభ్యులై యుండిరి.

(౫) కొలతలను తూకములను సంస్కరించు సంఘములో సభ్యులై ౧౩౩౩ ఫసలీనుండి ౧౩౪౧ ఫసలీవరకు పని చేసిరి.

(౬) శాసనసభలో సభ్యులుగా నేటివరకును పనిచేయుచున్నారు. అందు ప్రవేశపెట్టబడు ప్రతిశాసనమును శ్రద్ధగాచూచి విమర్శించి మంచిసలహా లిచ్చుటలో ముఖ్యులని ప్రసిద్ధిగాంచినారు.

(౭) నగరాభివృద్ధిశాఖ (ఆరాయిషెబల్దా) లో సభ్యులై పనిచేసినారు. ఈ శాఖవారు వీథులను విశాలపరచిన

ప్పుడు ఇండ్లను పడగొట్టవలసివచ్చెను. అప్పుడు ఇండ్ల యజమానులతో ప్రతిఫల పరిష్కారార్థము ఒకన్యాయస్థానమునే ప్రత్యేకించియుంచిరి. అందు విచారణలై తీర్పులగువరకు చాల కాలము పట్టుచుండెను. రెడ్డిగారు ఇండ్ల యజమానులతో మాట్లాడి వారిని ఏదోవిధముగా తృప్తిపరుసట్లుచేసి తొందర తొందరగా పరిష్కారములు చేయించి సహాయపడినారు.

(౫) సర్ఫెఖాస్ గౌరవ కమిటీలో వీరు ఒక ముఖ్య సభ్యులు. ప్రతి కమిటీలోను వీరు కేసుల పరిష్కారములలో చాల సహాయ పడుచున్నారు.

(౬) రాజా శివరాజబహద్దరు ఎస్టేటు చాల ప్రసిద్ధమైనట్టి సంస్థానము. దాని సంవత్సరాదాయము సుమారు ౧౩ లక్షలు. ఆ సంస్థాన ప్రభువగు రాజా శివరాజ బహద్దరు గారు "ధర్మవంతు" అనుబిరుదము కలవారుగానుండిరి. బిరుదమునకు తగినట్లే దానధర్మాలు చేసినవారు. తత్ఫలితముగా సంస్థానము సుమారు ౩౦ లక్షల రూపాయిలవరకు అప్పుల పాలయ్యెను. రాజా శివరాజ బహద్దరు పుత్రసంతానములేక చనిపోగా వారిసంస్థానమునకు మరల వారసుల నిర్ణయమగు వరకు సంస్థానపరిపాలనమును ఒక కమిటీ అధీనములో శ్రీప్రభువుగారుంచిరి. ఆకమిటీకి అధ్యక్షులై శ్రీ వేంకట రామారెడ్డిగారు ౧౩౩౪ ఫసలీనుండి ౧౩౪౭ ఫసలీవరకు సంస్థా

నమును ధర్మదృష్టితో పరిపాలించిరి. అప్పులన్నియు చెల్లించి తానా పదవిని వదలుకొనువరకు సుమారు ౯ లక్షలు సంస్థాన కోశములో నిలువయుంచి పోయిరి. సంస్థానములోని బీద రైతులకు సదా సహాయముచేసిరి. "ధర్మపంతు ఉన్నతపాఠశాలను" స్థాపించి సంస్థానపక్షమున నడిపించి, మరియు అనేక గ్రామములలో ప్రైమరీ పాఠశాలలను నెలకొలిపి విద్యావ్యాప్తి కనుకూలపడిరి. ఆ సంస్థానములో కేవలము భూమ్యాదాయశాఖా వ్యవహారములను పరిష్కరించుటయే కాక, ఆ సంస్థానపు పోలీసుశాఖకును అధ్యక్షులై (నాజిం) పోలీసుశాఖను సంస్కరించిరి. ఆ సంస్థాన వ్యవహారములను ప్రతి బుధవారము నను, ప్రతి శనివారమునను సాయంకాలము ౫ గంటలనుండి రాత్రి ౯ గంటలవరకు విచారించుచుండిరి. ఈ ఉద్యోగమునకుగాను గౌరవార్థము నెలకు ౧౦౦ రూపాయలు మాత్రమే అలవెన్సుగా వీరికి ఇయ్యబడుచుండెను.

(౧౦) సహకారసంఘము (కోఆపరేటివ్ సొసైటీ) లో వీరు ౧౩౩౭ ఫసలీలోచేరిరి. ౧౩౩౬ ఫసలీలో జరిగిన సంఘమహాసభలో పాల్గొనిరి. ఉపసంఘములో అధ్యక్షులుగా నియమింపబడిరి. సహకార సంఘపక్షమున వెలువడు మాసపత్రికలు నాలుగుభాషలలో వీరి అధీనమునుండియే వెలువడుచుండెను. బెంగాలులోని శాంతి నికేతనమునుండి కాళీమోహన్ ఘోష్

అను వారిని పిలిపించి వారిచేత నన్ని గ్రామములలో ఆర్థిక విచారణలు గావించి మెదకు తాలూకాలోని బర్గుపల్లియను గ్రామములో గ్రామ పునర్నిర్మాణ కార్యమారంభించిరి. ౧౯౩౫ లోను ౧౯౩౬ లోను సహకార మహాసభలు జరిగినప్పుడు రెడ్డిగారు ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులై ఉపన్యాసములు గావించి మహాసభలను జయప్రదముగా నడిపించిరి.

(౧౧) ఉన్మాద వైద్యశాలయొక్క పాలకవర్గములో పిరౌక ముఖ్యసభ్యులుగా నుండిరి.

(౧౨) కుష్ఠురోగుల ఆశ్రయముయొక్క పాలకవర్గము లోను సభ్యులుగనుండిరి.

(౧౩) నజంజమీయత్ (సైన్య శాఖ) లో విచారణ సంఘములో సభ్యులుగ నుండిరి.

(౧౪) దిక్కులేనిపిల్లల (లావారస్) విచారణసంఘము యొక్క సభ్యులును నై యుండిరి.

(౧౫) జూడిషియల్, రెవిన్యూ, మునిసిపల్, మరియు పోలీసు ట్రెయినింగుస్కూలు అభ్యర్థులను పరీక్షించు పరీక్షకులుగా నుండిరి.

(౧౬) సీతారాంబాగు దేవాలయము నగరములో చాలగొప్పది. దీనివ్యవస్థ చాలచెడిపోగా వీరందు పాల్గొని దా

నిని మంచి స్థితిలోకి దెచ్చిరి. ఇప్పుడది ఒక పాలకవర్గముచే పరిపాలింపబడుచున్నది.

(౧౭) శ్రీ ప్రభువుగారి బంధువర్గములో చేరినట్టి పూర్వ నిజాముల సంతతివారు చాలమంది అప్పులపాలైరి. వారిఅప్పులను తీర్పుచేయుటకై సాహెబ్జాదాల అప్పుల విచారణ సంఘమునొకదానిని శ్రీప్రభువుగారు ఏర్పాటుచేసిరి. దానికి అధ్యక్షులుగా శ్రీ రాజా వేంకటరామారెడ్డి గారు నియమింపబడిరి. ప్రభు బంధువుల అప్పులను సుమారు నాలుగు లక్షలవరకు పరిష్కరించి గొప్ప సహాయముచేసిరి.

౧౮. అవసరముకొలది ప్రత్యేకమగు కొన్ని కేసులను విచారించుటకు రెడ్డిగారు పలుమారు స్పెషల్ కమిషనులలో నియుక్తులై పనిచేసిరి.

(౧౯) మూడు నాలుగేండ్లక్రిందట మద్యపాననిషేధసంఘమును ప్రభుత్వమువారేర్పాటుచేసిరి. ఈ సంఘమునకు నవాబు మిర్జాయార్జంగు బహద్దరుగారు అధ్యక్షులు. ఈ సంఘములో శ్రీ రెడ్డిగారు ముఖ్యసభ్యులు.

(౨౦) వ్యవసాయాభివృద్ధి సంఘములో సభ్యులై మంచికోళ్ళు పెంచినవారికిని, మంచి ఫలముల పండించిన వారికిని బహుమతు లిప్పించుటలో శ్రద్ధవహించినారు.

ఇదిగాక శ్రీ ప్రభువుగారు రెడ్డిగారిని ఈ క్రింది ముఖ్య విషయములను విచారించుటకు సంపూర్ణాధికారమును ప్రసాదించి (కమీషనరు) నిర్ణయకర్తగా నియమించిరి.

(౨౧) నగరాభివృద్ధి శాఖవారు వీధులను విశాలముగా చేయుసందర్భములో కొందరు కోర్యగులు గోరీలకవమాన ముకలిగించినారను అభియోగమును విచారించుటకును,

(౨౨) కెప్టన్ మొహియుద్దీన్ అలీఖాను అనునతనిపై కావింపబడిన ఆరోపణములను విచారించుటకును,

(౨౩) ఫయ్యాజున్నిసా బేగం అనునామె అబ్బాస్ హుసేన్ అనుపోలీసు అమీనుపై మోపిన నేరములు విచారించుటకును,

(౨౪) సెంట్రల్ జైలు (హైదరాబాదు) నుండి కొందరు ఖైదీలు పారిపోయినప్పుడు ఆకారణములను విచారించుటకును,

(౨౫) అఫజలున్నిసా బేగంఅనునామె మీర్ ఖాజి మలీ సాహెబ్జాదాపై చేసిన ఆరోపణములను విచారించుటకును,

(౨౬) నూరుద్దీన్ షా ఖాదిరీ అనునతని జాగీర్లను కోర్టు అధీనమునుండి విడుదల చేయువిషయమున విచారించుటకును,

(౨౭) నవ్వాబ్ అబ్దుర్ జబ్బార్ ఖాన్ జమాదారు యొక్క యెస్టేటును విడుదల చేయు విషయమున విచారించుటకున,

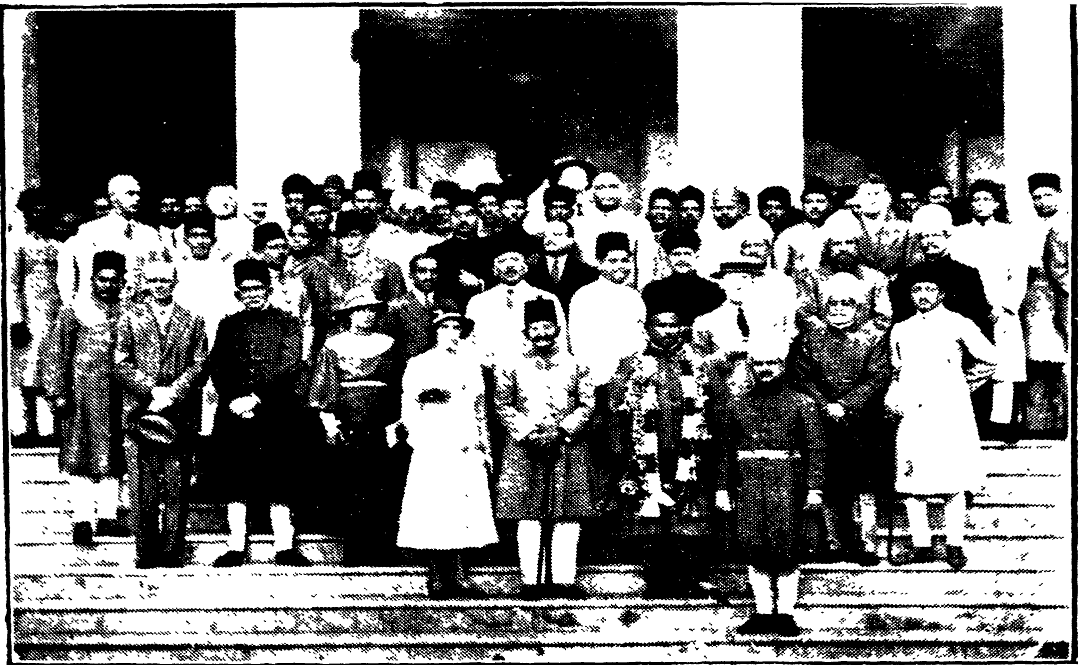
రాజాబహద్దరు వేంకటరామారెడ్డిగారిని శ్రీ ప్రభువు గారు ప్రత్యేకాధికారములిచ్చి కమిషనర్‌గా ఏర్పాటుచేసిరి.

(౨౮) యువరాజులు యూరోపులో వివాహితులై నగరము వచ్చినప్పుడు వారిని గౌరవించుటకు ఆహ్వాన సంఘమేర్పడెను. దాని అధ్యక్షులుగా ఫర్మానుద్వారా రెడ్డిగారు నియుక్తులైరి.

(౨౯) ప్రభువుగారి సిల్వర్ జూబిలీ మహోత్సవకాలమందు రెడ్డిగారుచేసిన కృషి అపారముగా నుండెను.

(౩౦) ప్రభువుగారు ఢిల్లీనుండి తిరిగివచ్చినప్పుడు నగరములో అపూర్వమైన వేడుకలు కావింపబడెను. ఆ సందర్భమందును రెడ్డిగారే ముఖ్య బాధ్యత వహించినవారై యుండిరి.

(౩౧) రెడ్డిగారికి స్కౌటింగులో (బాలభటమార్గములో) చాల అభిమానము. రెడ్డిహాస్టలులోని ౧౫౦ మంది విద్యార్థులలో నించు మించు ౫౦-౬౦ మంది విద్యార్థులు వీరిప్రోత్సాహముచేతనే స్కౌటింగులోచేరి "రెడ్డిట్రూపు" అను పేరుతో ఒక సంఘముగా నేర్పడినారు. వీరికి డ్రెస్సును తామే తెప్పించి

రా॥ సర్ కిషన్ ప్రసాదు బహద్దరుగారు. ౨ వేంకటరామా రెడ్డిగారు ౩ ప్రస్తుతపు కొత్వాలు వ॥ నవాబుయార్జంగు

యిచ్చినారు. వీరి శిక్షణకై చాల శ్రద్ధవహించినందు చేతనే రెడ్డిట్రూపువారు వివిధసంఘముల పోటీపరీక్షలో ఉత్తమములుగా నిర్ణయింపబడి లెక్కలేనన్ని బహుమానములు పొందినారు. "స్కౌటురాలీ"లో రెడ్డిగారే ముఖ్యశ్రద్ధ వహించినట్టివారు. వీరి యీ సేవనుగుర్తించి స్కౌటుసంఘమున కొన్నిసంవత్సరములకు పూర్వము ఛాదర్ఘాట్ హైస్కూలులో గొప్ప సభచేసి వీరికి గౌరవపతక మిచ్చి మంచి సమ్మానము గావించినారు. అనేక స్కౌటుసభలలో ప్రస్తుత ప్రధానామాత్యులగు నై. ఆ. సర్ అక్బర్ హైదరీగారు రెడ్డిగారి స్కౌటుసేవను బహు విధముల ప్రశంసించియున్నారు.

ఈ విధముగా రెడ్డిగారు నిరంతరము కృషిచేసి ప్రభుత్వమునకు అపారమైన సేవచేసినారు. పై విధులలోనే కాక ఇట్టి మరియితర ముఖ్య సందర్భములందును సంఘాధ్యక్షులుగానో సభ్యులుగానో పనిచేసి తమ దేశసేవానురక్తిని వెల్లడించినారు.

రా. బ- వేంకటరామారెడ్డిగారు ౨౭ అమర్దాదు ౧౩౪౩ ఫసలినాడు కొత్వాలీ పదవినుండి ఉపకారవేతనమంది విశ్రాంతినొందినారు. కాని మరునాడే వారియేలిక వారికింకొక పదవినిచ్చిరి. కొత్వాలీ పదవిలో వీరుండినప్పుడు సుమారు ౧౩ సంవత్సరములవరకు ఉద్యోగకాలమును

హెచ్చింపు చేయుచు వచ్చిరి. ఇట్లుండ సర్. ట్రెంచిగారు అప్పుడు తాలూకుదారు పదవిలోనుండిన నవాబ్ రహమత్ యార్జంగుగారిని కొత్వాలుగా నియమింప అభిలాషకలవారై యుండిరి. వారిని నియామకము చేయుటకును ఆజ్ఞలుపొందిరి కాని మరిరెండేండ్లు వారు అనుభవము పొందవలెననియు ఇట్లి న్నియో కారణాలనుబట్టి రహమతుయార్జంగుగారికి కొత్వాలుపదవి దొరకకపోయెను. దీనికి ముఖ్య కారణము శ్రీ ప్రభువుగారికి రెడ్డిగారిపైననే అభిమానము మెండుగా నుండుటయే. తుదకు రెడ్డిగారు కొత్వాలి పదవినుండి విరమింపవలసినప్పుడు శ్రీ ప్రభువుగారు వారితో "నీకంతకంటె గొప్పపదవినిత్తునులే" యని సెలవిచ్చిరట. మరునాడు రెడ్డిగారు తమయేలికవద్దకు వెళ్లి నజరానా (కానుక) అర్పించుకొనినారు. ఎందుకని విచారించగా "నాకు తలపైనుండి మహాభారము వదలిపోయినది. ఆ సంతోషముతో నజరానా చెల్లించుకొనుచున్నాను" అని మనవి చేసికొనినారు. "నిన్ను వదలుటలేదు. అంతకంటె ఎక్కువభారము మోపుచున్నాను" అని వారిని తమ సర్ఫెఖాసు మండలమునకు స్పెషల్ అధికారిగా నియమించిరి. వారికన్న పైఅధికారులున్నను వారికి నేరుగా శ్రీ ప్రభువుగారితోనే సంబంధముండుననియు శాసించినారు. ౧౩ వివిధ శాఖలపై వారిని ముఖ్యాధికారిగానిర్ణయించిరి. ఇతరులకు ప్రత్యేక

౧. రా. బ. వేంకటరామారెడ్డిగారు, ౨. మ. ఘ. వ. నిజాంగారి కుమారులు. ౩. మ. ఘ. వ. నిజాం ప్రభువుగారు

నియమిత కాలములందే ప్రభుదర్శనము. "నీవుమాత్రము ఎప్పుడు బుద్ధిపుట్టిన అప్పుడునాతో వచ్చి కలసి పోవలసినది. నీకొక దినముకాని సమయముకాని నిర్ణయములేదు" అని ప్రభువుగారు సెలవిచ్చినారు. స్పెషల్ ఆఫీసర్ పదవికిగాను రెడ్డిగారికి నెలకు ౫౦౦ రూపాయిలు వేతనమిచ్చుచున్నారు.

పదవ ప్రకరణము

సంఘసేవ

ఎందరో భారత దేశములోను, ఈ రాష్ట్రములోను గొప్ప గొప్ప ఉద్యోగములను జేసినారు. ద్రవ్యము బాగుగా గడించినారు. గొప్ప గొప్ప బిరుదములను పొందినారు. కాని వారి యనంతరము మాట యటుండ వారి కాలములోనే వారు పేరుగాని, ఊరుగాని, గుర్తులేనట్లుగా విస్మృతులై పోయినారు. కారణమేమన ఎంత ధనికులైనను, ఎంత అధికారులైనను ఎంత పలుకుబడి కలవారైనను, వారు సంఘసేవ చేయకుండిన, తమ ద్రవ్యములో ఒక అంశమునైనను, సమాజోన్నతికి వ్యయము చేయకుండిన, తమ పలుకుబడిని, దేశాభివృద్ధికి వినియోగించక యుండిన, తమ అధికారబలమును ప్రజా ప్రబోధమునకు అర్పించకుండిన వారికి ప్రజల హృదయములలో కొంచమైనను స్థానము లేదు. వారిని ఎవ్వరును ఎప్పుడును మరిచియైనను స్మరింపనొల్లరు.

రాజాబహద్దరు వేంకట రామా రెడ్డి గారు శక్తివంతమైన గొప్ప ఉద్యోగమును తమ బుద్ధిశ్రద్ధల చేతనే సంపాదించుకొనినారు. తద్వారా మంచి వేతనమును పొందుచు ధనికులైనారు. అన్ని సంఘములందును మంచి పలుకుబడిని సంపాదించుకొనినారు. నవాబులు, రాజులు, మహారాజులు, కోటీశ్వరులు, మార్వాడీలు, వకీళ్లు, ఉద్యోగులు, బీదవారు, రైతులు, సర్వవిధముల జనులును వారికి వశవర్తులైనవారు. వారాంధ్రులైనను కేవలాంధ్రులలోనే కాక కర్ణాటక మహారాష్ట్రులలోను, ముసల్మానులలోను క్రైస్తవులలోను మంచి పలుకుబడి కలవారు. వారు ఇంచుమించు రాష్ట్రములోని అన్ని జిల్లాలలోను ఉద్యోగము చేసినారు. ఉర్దూ గానట్టి బీదరైతులు తమ కచ్చేరికి వచ్చినప్పుడు వారి భాషలలో మాట్లాడుచుండిరి. వారికి తెనుగే గాక, కర్ణాటకము, మహారాష్ట్రము, ఉర్దూ, ఫార్సి, భాషలు బాగుగా వచ్చును. ఇంగ్లీషు బాగుగా మాట్లాడుటకు నేర్చినట్టివారు.

ఇట్లు అనేక భాషలను నేర్చి, లోకానుభవము అపారముగా గడించిన రెడ్డిగారు ఇతరులవలెగాక తమ ధనమును, తమ శక్తిని, తమ బలమును, తమ పలుకుబడిని, ప్రజాభ్యుదయమునకు బాగుగా వినియోగించినారు. భావికాలములో రెడ్డిగారి ఉద్యోగ చరిత్రను ప్రజలు మరచిపోయిన మరచి పోవచ్చును. కాని వారి సాంఘిక సేవ మాత్రము అజరామరముగా కీర్తింపబడును.

రెడ్డి హాస్టలు.

రెడ్డిగారు ప్రజాసేవ చేయుటలో రెడ్డివిద్యార్థులకు వసతి గృహమును స్థాపించుట ముఖ్యమైనట్టిది. ఇరువదేను సంవత్సరములకు పూర్వము హైదరాబాదు నగరములో ఒకే హిందూ హోటలుండెను. అందును భోజన వసతుల సౌకర్యములు సరిగా లేకుండెను. రెడ్డి విద్యార్థులకు అందువలన చాల యిబ్బందిగా నుండెను. విద్యార్థులసంఖ్యయు చాల తక్కువగానే నుండెను. ఏ పదిమందియో చదువుకొనుచుండిరి. ఇట్లుండ వనపర్తి మహారాజాగారగు రాజా రామేశ్వరరావు బహద్దరు గారి చిన్నకుమార్తెగారిని సీర్నపల్లి రాజుగారికిచ్చి వివాహము చేయు సందర్భములో గొప్పగొప్పవారందరును సమకూడిరి. ఆ సందర్భమున వేంకట రామారెడ్డిగారును దయ చేసియుండిరి. రెడ్లలో వివాహోదులందు వెనుకముందు చూడక వ్యయముచేయుదురనియు, ఇంతమంది రెడ్డిరాజులు, జమీందారులు, ధనికులు, ఉండియు రెడ్డి విద్యార్థులకే విద్యాసౌకర్యములు చేయకపోయిరనియు అచ్చట సమకూడినవారితో రెడ్డిగారు ప్రసంగించిరి. "ఎవరైన బాధ్యత వహించినచో మేమందరము సహాయము చేయుదుము" అని అచ్చటిపెద్దలు పలికినారు. "నేను సర్వదా ఈ వ్యవస్థను నిర్వహించుటకు బాధ్యత వహింతును". అని వేంకట రామారెడ్డిగారు పునిపలికినారు.

ఈ వాక్యము వినినంతనే అందరికన్న ముందే శ్రీయుత పింగిలి వేంకట రామారెడ్డిగారు మహౌదార్యముతో ౧౦,౦౦౦ రూపాయీలు చందా వేసినారు. వారినిజూచి రాజులందరును పెద్దయెత్తులోనే పోవలసివచ్చెను. వనపర్తి మహారాజుగారు ౨౫,౦౦౦ రూ॥ను గద్వాల మహారాజుగారు ౩౦,౦౦౦ రూపాయిలును పింగిలి కోదండరామారెడ్డిగారు ౫౦౦౦ ను, గోపాలుపేట రాణీగారు ౫౦౦౦ ను రాజా రాజేశ్వరరావు బహద్దరు దోమకొండ సంస్థానాధీశ్వరులు ౪౦౦౦ ను, రాజా సురభి వేంకట లక్ష్మారావు బహద్దరు జటప్రోలు రాజుగారు ౪౦౦౦ రూపాయీలను, చందాలు వేసినారు. ఇతర మహాశయులగు దేశముఖులును, జాగీర్దారులును, ధనికులగు పటేండ్లును, మున్నగు వారందరును తమ శక్తి కొలది ఉదారముగా చందాలు వేసినారు.

ఈ ప్రకారముగా సుమారు ౮౦ వేల రూపాయీల చందాలు వేయబడెను. ఇందు విశేషభాగము కొలదికాలములోనే వసూలయ్యెను. అటుపిమ్మట వేంకటరామారెడ్డిగారు కాళయుక్తి సంవత్సర జ్యేష్ఠ శు॥ ౪ గురువారము, (౮ ఖుర్దాదు ౧౩౨౭ ఫసలీ) నాడు హైదరాబాదు నగరములో రెడ్డి హాస్టల్ అనుపేర నొక విద్యాసంస్థను ఒకబాడుగ ఇంటిలో స్థాపించినారు. దాని ప్రారంభోత్సవమును కీ.శే. రాజా మురళీ

ధరుగారు గావించినారు. సంవత్సరాంతము లోపలనే ౫౦గురు విద్యార్థులు వచ్చిచేరిరి. అంతలోననే ఉల్లాసమెక్కువగుటచే "రెడ్డిహైస్కూలు"ను కూడ స్థాపించి రెండేండ్ల వరకు నడిపినారు, కాని దానివలన నష్టమే కలుగుటచేతను ప్రభుత్వ పాఠశాలలే విరివిగా నుండుటచేత ఈ నష్టవ్యవహారముతో నవసరములేదని తోచినందునను ఆపాఠశాలను తీసివేసి కేవలము రెడ్డి హాస్టలునందే శ్రద్ధను కేంద్రీకరించిరి. స్థాపితమైన నాటి నుండి నేటివరకును దానికి రెడ్డిగారే ప్రధాన కార్యదర్శిగా నున్నారు. ఇతరులెందరున్నను ఈ హాస్టలు సంపూర్ణముగా వారిచేతనే వృద్ధికి వచ్చినది. వారే ప్రతి ధనికునివద్ద చందాలెత్తినారు. ప్రతి వివాహములో విరాళములు ప్రోగుచేసినారు. ౧౩౩౩ ఫసలీలో సుమారు ౫౨౦౦౧ రూపాయిలకు ౯౦౦౦ చదరపు గజముల వైశాల్యముగల యొక పెద్దస్థలమును బంగ్లాయుక్తముగా హాస్టలునకుగాను కొనినారు. అందే యిప్పటికిని రెడ్డిహాస్టలు దినదినాభివృద్ధి నొందుచున్నది. ౧౩౩౪ లో భోజనశాలయు దానిపై ఒక పెద్దహాలును వంటశాలయు సుమారు ౨౯౦౦౦ రూపాయీలు వ్యయముచేసి కట్టించినారు. ౧౩౩౫ లో గ్రంథాలయ భవనమును ౪౮౬౦ రూపాయలకు పైగా వ్యయముచేసి కట్టించినారు. అందిప్పుడు సుమారు ౧౧౦౦౦ గ్రంథములున్నవి. తర్వాత దాని

ప్రక్కననే మరొక బంగ్లాను ౭ జూన్ ౧౯ ౨౭ సం॥లో ౩౦౦౦౦ రూపాయీలకు కొనినారు. ౧౩౮౬ ఫసలీలో రూ ౧౦౦౦౦ వరకు ఖర్చుపెట్టి వైద్యశాలయు, ఔషధిగృహమును కట్టించినారు. విద్యార్థులసంఖ్య ౧౬౦ వరకు హెచ్చెను.

ఈ ప్రకారము రెడ్డిహాస్టలు దినదినాభివృద్ధి నొందు చుండ కొందరు ఓర్వలేనివారు దానిపై లేనిపోని అపోహ ములు కల్పించిరి. రెడ్డిగారు రెడ్డిహాస్టలులో బండ్లకొలది ఆయుధములను తెప్పించియుంచినారనియు విద్యార్థులకు వాటితో యుద్ధములుచేయుటకు నేర్పించినారనియు ఇట్టివిచిత్ర కథలనుకొందరు మతావేశపరులు వ్యాపింపజేసినారు. ముస ల్మానులలో పేరుపొందినట్టి హాజరత్ ఖాజాహసన్ నిజామీ అనువారు ఒకకడవ రెడ్డిగారి ఆహ్వానము నంగీకరించి హాస్ట లును దర్శించినారు. వారు ప్రతివస్తువును పరిశీలించి చూచి నారు. భూ గృహములు శోధించినారు. "అదిపాయఖానా" అనిచెప్పినను దానినికూడ చూచినారు. "అవిస్నానపుగ దులు" అనిచెప్పగా గదులనన్నింటిని పరిశోధించినారు. "ఆ కొట్టిడీలో ప్రాతసామాను వేసినారు" అనినంతనే సామానుల నన్నింటిని తొంగితొంగి చూచినారు. "ఆగదులందు విద్యా ర్థులు దేహపరిశ్రమచేయుదురు" అని పలికీపలుకకమునుపే ఆ గదులను ప్రత్యేకముగా తెరిపించిచూచినారు. ఇట్లు సూక్ష్మ

పరిశీలనము చేసి వెళ్ళిపోయిన తర్వాత నిజామీగారు తాము ప్రచురించునట్టి ఉర్దూ వారపత్రికలో నిట్లు వ్రాసినారు. "నాకు రెడ్డిహాస్టలు విషయమై చిత్ర విచిత్రవార్తలు తెలిసియుండెను. ఎన్నియో కత్తులను తెప్పించి బాలురను సిద్ధముచేయుచున్నా రనికొందరు తెలిపినారు. నాకాహ్వానము వేంకట రామారెడ్డి గారు చేసినప్పుడు అచ్చటికివెళ్ళి పాయఖానాలు, భూగృహము, ప్రాతగదులు, మూలమూలలోనిగదులు ఏదియును విడువ కుండ చూచినాను. వేంకటరామారెడ్డిగారు నాపరిశోధనలోని యర్థమేమో తెలియక ఆశ్చర్యపడుచుండిరి. నాకిప్పుడు సంపూ ర్ణముగా తృప్తి కలిగినది. పట్టి అబద్ధ ప్రచారమును సరిపడని వారు రెడ్డిగారి విషయమునను వారి హాస్టలువిషయమును చేసి నారని దృఢపడినది"

శ్రీరెడ్డిగారికి గ్రంథములందు అత్యంతప్రీతి. వారిశ్రద్ధవలననే రెడ్డిహాస్టలులో ౧౧౦౦౦ గ్రంథాలు సేకరింపబడెను. అందనేకములు అపురూపమైనవిగాను, విలువగలవిగాను నున్నవి. హైద్రాబాదునగరములో ప్రభుత్వము వారి ఆసఫియా గ్రంథాలయములో ౧౫౦౦౦ గ్రంథాలకన్న ఎక్కువగాలేవు. ఒకప్రజాసంస్థలో ౧౧౦౦౦ గ్రంథములు ఉండుట ఎంతయో గొప్ప విషయము. సర్కారీగ్రంథాలయమును, కాలేజీల గ్రంథాలయములను తప్పిన, రాష్ట్రములో ఈరెడ్డిగ్రంథాలయమును ౨౦

హైదరాబాదు రెడ్డిహాస్టలు స్కౌటు సంఘమువారితో రాజా బహద్దరు వెంకటరామారెడ్డిగారు.

చినట్టిది వేరెందును లేదు. ఇంతేకాక రెడ్డిబాలురకు వ్యవసాయవిద్యయందు శ్రద్ధ కలుగుటకును, రెడ్డిహాస్టలునకు కూరగాయలు సప్లైఅగుటకును ౫ ఎకరముల తోటను, ఒకచిన్న బంగ్లాయుక్తముగా రూ॥ ౬౦౦౦ లకు ఖరీదుచేసినారు. అది హుసేనుసాగరు చెరువుక్రిందకలదు. దానికి "రెడ్డిబాగ్ అని నామకరణము చేసినారు. ఇప్పుడు రెడ్డిహాస్టలునకు నెలకు సుమారు ౧౦౦ రూపాయీల కూరగాయలు ఖర్చగుచుండును. అందుసగమువరకు క్రయముచేయు కూరగాయలు ఈ బాగునుండియేవచ్చుచుండును. రెడ్డివిద్యార్థులు సెలవు దినములలో అచ్చటికివెళ్ళి తోటపనులలో పాల్గొనుచుందురు.

రెడ్డిహాస్టలులలో బాలురకు వ్యాయామములందు శ్రద్ధ కలుగుటకై మంచిస్థలము ఏర్పాటుచేసి బంతిఆటలను, క్రికెటు హాకీ మున్నగువానినేకాక, ముగ్దర్లు, మొదలగు కసరతు వస్తువులుకూడ ఏర్పాట్లుకావించి ప్రత్యేకముగా వ్యాయామశాలలను కట్టించినారు.

హాస్టలులో స్కౌటుశాఖనుకూడ ఏర్పాటుచేసినారు. ౪౦—౫౦ మంది విద్యార్థులు స్కౌట్లుగా ఏర్పడి పోటీలలో అనేక బహుమతులంది ప్రసిద్ధిగాంచినారు.

ఈ రెడ్డిహాస్టలులో వందలకొలది బీద విద్యార్థులకు ఉచితముగా భోజనము లభించుచున్నది. ఎందరో ఉత్తమ తర

గతులలో పరీక్షలంనుత్తీర్ణులై మంచిఉద్యోగములుపొందినారు. పేరు రెడ్డిహాస్టలేకాని ఇందు రెడ్డిబాలురేకాక వెలమ, కమ్మ విద్యార్థులును ఎందరోచేరి లాభముపొందినారు. మరియు నాయుడు, మొదలియార్. పిళ్ళె, ముసల్మాను మున్నగువర్గము వారును చేరినారు. ఇటీవల అదే రెడ్డిహాస్టలులో బీదబాలురకుగాను "అనాథాలయము" అనుపేరుతో ఒకశాఖ యేర్పాటుచేసి ఉచిత భోజన వసతులేర్పాటు చేసినారు.

ఈ రెడ్డిహాస్టలు అభివృద్ధిచరిత్రలో వేంకటరామారెడ్డి గారి సిద్ధహస్తము అంతటను సువ్యక్తమగుచున్నది. వారు హాస్టలు భవనముల ఖరీదుచేసినతర్వాత నిలువ ధనమంతయు వ్యయమైపోయెను. భోజనశాలను కట్టించుటకు చేతిలో ద్రవ్యములేదు. కాని దానికై ౨౮౦౦౦ రూపాయలు పట్టినను దానిని పూర్తిగావించిరి. మొట్టమొదలు విద్యార్థులే ఒకచిన్న గ్రంథాలయమును "శారదా నికేతనము" అనుపేరుతో ఏ నాలుగైదు వందల పుస్తకములతోనో ప్రారంభించిరి. కాని రెడ్డిగారి శ్రద్ధచే రెండు మూడేండ్లలోనే గ్రంథములసంఖ్య పెరుగుచు పెరుగుచు క్రమక్రమముగా ౧౧౦౦౦ వరకు వృద్ధినొందగా దానికొక ప్రత్యేక భవనమే అవసరమయ్యెను. కాని చేతిలో ఏమియు ద్రవ్యము లేకుండెను. గ్రంథాలయభవనము ప్రారంభమేమోఅయ్యెను. ఒకసంవత్సరములోగా పూర్తి

కూడ నయ్యెను. దానికి ౭౫౦౦౦ రూపాయలకు పైగా పట్టె నని తెలిసియేయున్నాము. ఇట్లే యితర విషయములందును జరుగుచు వచ్చినది. రెడ్డిగారి యీ విజయముల రహస్య మేమియని విచారించవచ్చును. ప్రచండమైన సంస్థలను నడిపించువారిపద్ధతులు మనోహరముగా నుండును. రెడ్డిగారిదొక సిద్ధాంతము ముఖ్యమైనదిగానున్నది. "మనమేమైన ప్రజాహితకార్యము చేయదలచిన పనియును ప్రారంభింపకముందే ప్రజలను ద్రవ్య సహాయము చేయుమని విచారించిన అందు మనకు విజయము లభింపదు. మనమాపనిని ప్రారంభించి ప్రజలకు మనముచేయుచున్నపనిని చూపించి సహాయము చేయుటకై విచారించిన అప్పుడు అనాయాసముగా ద్రవ్యము లభింపగలదు". అని శ్రీరెడ్డిగారు పలుమారు చెప్పెడివారు. అదే పద్ధతిపై వారే బంగ్లాను ప్రారంభించినను సరే దాని శంఖుస్థాపన మొకపెద్ద మనుష్యునితో వేయింతురు. అట్లు గౌరవింపబడినవ్యక్తి కొంత ద్రవ్యమును ఇచ్చును. దానితో పాదులు పూర్తి అయినట్లే! తర్వాత ధనికునిగూడ "మానూతన భవన నిర్మాణమును తిలకించి ఆశీర్వదించరండి" అని వారి కౌస్థలమును చూపించుచుందురు. వచ్చినవారందరును ఏదో కొంత సహాయము చేసి పోవుచుందురు. ఈ ప్రకారముగా పనిసాగుచు పూర్తియగును. ఇట్టి చాకచక్య

ముచేతను, నిరంతర శ్రద్ధచేతను, ఎడతెగని పరిశ్రమచేతను, అత్యంతమైన ఓపికచేతను శ్రీ రెడ్డిగారు సుమారు మూడులక్షల విలువగల నొక ప్రచండమైన రెడ్డిసంస్థను స్థాపించి చిరస్థాయిగా నడుచునట్టి పద్ధతులపై ఏర్పాటు చేయగలిగినారు.

ఇదే రెడ్డిహాస్టలులో బాలుర ఆరోగ్య విచారణకొరకై ఒక వైద్యాలయమునే స్థాపించినారు. ఈవైద్యాలయములో అన్ని విధములకు మందులను తెప్పించి యుంచినారు. ప్రతిదినము సాయంకాలము ౫ గంటలనుంచి ౭ గంటలవరకు రంగారెడ్డిగారనను డాక్టరుగారు (వీరు రెడ్డిహాస్టలుయొక్క ప్రాతవిద్యార్థియే) అత్యంత శ్రద్ధతో ఓపికతో విద్యార్థుల ఆరోగ్యమును విచారించుకొని ఉపచారములు చేయుచుందురు.

మరియు విద్యార్థుల వక్తృత్వ ధోరణియు, చర్చా సామర్థ్యము అభివృద్ధినొందుటకై హాస్టలులో నొక విద్యార్థి యువజన సంఘమును స్థాపించి దానిద్వారా ప్రతివారమును చర్చాసభలు (Debates) చేయించి వారిని వృద్ధికి దెచ్చుచున్నారు.

రెడ్డిగారు గావించిన సాంఘిక సేవలో నీ రెడ్డిహాస్టలుకొరకై వారుచేసిన సేవలో నిప్పుడు శతాంశముకూడ తెలుపుకొనలేదనిన అది అతిశయోక్తికాదని హైద్రాబాదులోని ప్రతి విద్యావంతుడును ఒప్పుకొనమానడు.

బాలికల ఉన్నత పాఠశాల

మొత్తము హైదరాబాదు రాష్ట్రములో మన బాలికల మాతృభాషలో విద్య చెప్పించునట్టి ప్రభుత్వోన్నత పాఠశాల లేకపోవుట దేశీయుల దురదృష్ట విశేషమని యైనను చెప్పవలసియుండును. ఈ లోపమును నివారించుట చాల యవసరమనిపించెను. ప్రభుత్వము వారు స్థాపించిన ఉన్నత పాఠశాలలో ఉర్దూకో, ఇంగ్లీషుకో ప్రాధాన్యత ఇయ్యబడినది. ఈ రాష్ట్రములోని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో విద్యా సమస్య చాలచిక్కులతో కూడినదైనది. అందులో బాలికలవిద్య మరింత ఆశ్చర్యకరమైనట్టిది. ఉర్దూభాషలో ప్రధానముగా ఉన్నత విద్యాభ్యాసము కావించుటచే ఉర్దూ మాతృభాష కాని బాలికలకు గొప్పకష్టముగానున్నది. ఆకారణముచేత హైదరాబాదు నగరములోనైనను ఒక బాలికల ఉన్నతపాఠశాలను మనబాలికల కొరకేర్పాటుచేసిన బాగుండునని స్త్రీవిద్యాభిమానులగు శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారికిని మరియితర ప్రముఖులకును తోచినది. అట్టి దృక్పథముతో వారొక బాలికల పాఠశాలను స్థాపించిరి. మొదటిఫారము తరగతితో నారంభమై కొన్ని యేండ్లలో క్రమ క్రమముగా ఉన్నత పాఠశాల అయినది. ఉస్మానియా విద్యాపీఠమువారు ఇంగ్లీషునకు మారుగా ఒక దేశీయభా

షకు ప్రాధాన్యతనిచ్చి యుండినందున బాలికల మాతృభాషకు ప్రాధాన్యతనిచ్చి స్థాపించిన కారణమున విద్యాపీఠాధికారులు ఆ పాఠశాలకు తమ విద్యాపీఠమందు స్థానమిచ్చి అంగీకరింతు రని నమ్మి పాఠశాల కార్యనిర్వాహక వర్గమువారు విజ్ఞప్తిని సమర్పించుకొనినారు. కాని ఉస్మానియా విద్యాపీఠము వారు బాలికల ఉన్నత పాఠశాలలో ఉర్దూభాషద్వారా పాఠములు నేర్పుటలేదను కారణముచేత అంగీకారమును (Recognition) ఇచ్చుటకును నిరాకరించినారు. అదే కారణముచేత ద్రవ్యసహాయముకూడ చేయుటకు వీలులేదనిరి. పునర్విజ్ఞప్తు లంపుకొన్నను ప్రభుత్వమువారి ద్రవ్యసహాయము లభించియుండలేదు. తుదకు బాలికల ఉన్నత పాఠశాలను బొంబాయి రాజధానిలోని పూనా నగరములో కర్వే మహాశయులచే స్థాపింపబడిన మహిళా విద్యాపీఠముతో జతచేసి అచట అంగీకారమును పొంది వారిచే మెట్రికు పరీక్షా పట్టములను బాలికలకిప్పించి ఈ పాఠశాలను నడుపుచున్నారు.

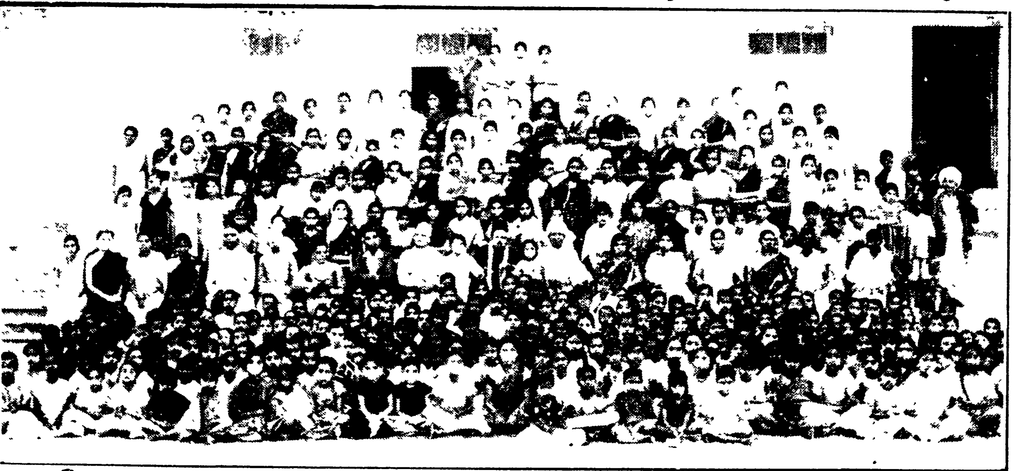
ఇట్టి పాఠశాలయొక్క పాలకవర్గమునకు శ్రీ వేంకటరామారెడ్డిగారు అధ్యక్షులైరి. వారు ప్రతి విషయమునను మంచిశ్రద్ధను వహించి మంచి సలహానిచ్చుటయేకాక స్వయముగా ద్రవ్యసహాయము చేసియున్నారు. బహుకాలమీ పాఠశాల ఒక అద్దెయింటిలో నడుపబడుచుండెను. కానిఅట్లు

ఎంత కాలము నడిపినను పాఠశాలకు స్థిరత్వ మేర్పడదని గ్రహించి శ్రీ రాజాబహద్దరుగారు దానికొక మంచిభవనము కట్టించుటలో శ్రద్ధాయుక్తులైరి. బాలికల ఉన్నత పాఠశాలకై రెడ్డిగారి ప్రయత్నములచేత సుమారు ౩౫౦౦౦ రూపాయిల చందాలు వసూలయ్యెను. గత సంవత్సరము నారాయణ గూడాలో రెడ్డిగారి బంగ్లా వెనుకభాగములోనే ఒకవిశాలమైన ప్రదేశములో నూతనభవనము పూర్తియై యిప్పుడందే పాఠశాల నడిపింపబడుచున్నది. పాఠశాలలో ఇప్పుడు దాదాపు ౪౦౦ బాలికలు విద్య నభ్యసించుచున్నారు. మెట్రికు తరగతివరకు విద్య గఱపి పరీక్షలకు పంపుచున్నారు. ఇంతేకాక బి. ఏ. తరగతివరకును చదువు నుత్సాహముకల బాలికలకు ప్రైవేటుగా విద్య చెప్పించి వారిని పరీక్షలకంపుచున్నారు. ఈ రీతిగా కొందరు యువతులు బీ. ఏ. పరీక్షలో కడతేరినారు.

రెడ్డిబాలికల వసతిమందిరము

రాజాబహద్దరుగారు బాలికల ఉన్నత పాఠశాల యొక్క పాలక వర్గములో అధ్యక్షులైనతర్వాత వారిదృష్టి బాలికల వసతి మందిరము విషయమున ప్రసరించెను. జిల్లాలలోని గ్రామాలనుండి కొందరు బాలికలు ఉన్నతవిద్య నభ్యసించుటకై నగరమునకు రాగోరిరి. కాని వారి భోజనవసతుల

కిబ్బందియుండెను. ఈ లోపమును నివారించుటకై శ్రీ రెడ్డిగారు రమారమి ౬ సంవత్సరములక్రిందట రెడ్డిబాలికల హాస్టలు నొకదానిని స్థాపించిరి. స్థాపనోత్సవమునాడే నగరప్రముఖ్యులు సుమారు 3000 రూపాయిల విరాళములనిచ్చిరి. ఈ ద్రవ్యసహాయముచే మంచిబంగ్లా అద్దెకుతీసుకొని హాస్టలు కార్యమారంభించిరి. కొన్ని మాసములలోనే సుమారు ౨౫ బాలికలు అందులోచేరిరి ఆ వసతి మందిరములో మంచి సౌకర్యముల నేర్పాటు చేసినారు. కేవలము రెడ్డిబాలికలే కాక వెలమ నాయుడు మున్నగు కులముల బాలికలును అందుచేరి లాభమందుచున్నారు. బాలికలను పాఠశాలకు బండ్లలో తీసుకొనుపోవుటకు వారిని విచారించుకొనుటకొక ఆంగ్లో ఇండియన్ స్త్రీని, ఏర్పాట్లుచేసినారు. బీదబాలికలకు ఉచితముగా భోజనము నిచ్చుచున్నారు. ఈ బాలికల హాస్టలునకుకూడ నొక సొంత భవన మవసరమని తలచి బాలికల ఉన్నత పాఠశాలా భవనముప్రక్కననే నొక విశాల భాగమును ౫000 రూపాయీలకు కొనిపెట్టియుంచినారు. అందు భవనము నిర్మించు ప్రయత్నములో నున్నారు. రెడ్డిగారు చేసిన యితర కార్యములవలెనే ఇదియు త్వరలో సాధింపబడుననుటలో సందేహాము లేదు-

బాలికోన్నత పాఠశాల, అధ్యక్షులు రాజాబహద్దరు వెంకట రామారెడ్డి, ఓ. బి. ఇ. గారు

పరోపకారిణీ బాలికా పాఠశాల.

హైదరాబాదు నగరములో ఈ బాలికాపాఠశాల ప్రైమరీ తరగతి వరకు స్థాపించినారు. దాని పాలక వర్గము నకు అధ్యక్షులు శ్రీ రెడ్డిగారే. ఇదియు మంచిస్థితిలో నడుప బడుచున్నది. ఈ పాఠశాలలో నిప్పుడు సుమారు ౭౦, ౭౦ బాలికలు తెనుగులో విద్యనేర్చుకొనుచున్నారు.

రెడ్డి హాస్టల్ మిడిల్ పాఠశాల

ఈ పాఠశాలలో విశేషముగా తెనుగు బాలురే చదువుచున్నారు. దీని పాలకవర్గమునకు అధ్యక్షులు శ్రీ రెడ్డిగారే. వారి అధీనములో ఈ పాఠశాలయు నడుపబడుచున్నది. ఈపాఠశాలా విషయమున స్థానికాంధ్రులు ఎక్కువ, అభిమానము చూపని కొరత యొకటిగలదు. ఆంధ్రు లీ పాఠశాలపై మంచి అభిమానము చూపినట్లైన కొన్ని సంవత్సరములలో ఇది హైస్కూలుగా మారి మంచి ఆంధ్రసంస్థగా నుండగలదు.

స్త్రీలక్లబ్బు. (కాస్మపాలిటన్‌క్లబ్బు)

నగరములో బొగ్గులకుంట సమీపమున మహిళా సంఘము పేర నొక గొప్ప బంగ్లా కట్టబడియున్నది. దాని నిర్మాణమునకుగాను రాజాబహద్దరుగారు రాజా సర్ బన్సీలాలు గారిని ప్రోత్సహించి వారివలన సుమారు రూ ౧౫౦౦౦ ను

మని యితరులవలన మరికొంత ద్రవ్యమును ప్రోగుచేసి మంచి భవనమును కట్టించినారు. ఈ క్లబ్బులో రాణీలు మున్నగు పెద్దపెద్ద వారు సభ్యులుగ నున్నారు-

రిఫాహెఆం పాఠశాల

నగరములో రిఫాహెఆంఅను మాధ్యమిక పాఠశాలను కొందరు విద్యాప్రియులైన ప్రజానాయకులు నడుపుచున్నారు. ఈ పాఠశాలయొక్క పాలకవర్గములో ఈరెడ్డిగారు అధ్యక్షులై పాఠశాలను నడిపించుచున్నారు, ఈ పాఠశాలలో నిప్పుడు సుమారు ౨౫౦ వరకు విద్యార్థులు చదువు నేర్చుకొనుచున్నారు.

బాలికా పాఠశాల (గొల్లఖిడ్కి)

హైదరాబాదు నగరములో గొల్లఖిడ్కీలో నొక ఆంధ్రబాలికా ప్రాథమిక పాఠశాలను ప్రజాసేవకులు కొందరు కలసి స్థాపించి నడిపించుచున్నారు. ఈ బాలికా పాఠశాలకును శ్రీరెడ్డిగారే అధ్యక్షులు- ఈ పాఠశాల నగరములోని గొల్లఖిడ్కీ చుట్టుపట్టులలోనుండు ఆంధ్రబాలికలకు తమ మాతృభాషాద్వారా విద్యను నేర్చుకొనుటకు చాల సహాయపడుచున్నది-

పరోపకారిణీ బాలికా పాఠశాల (సికింద్రాబాదు)

సికింద్రాబాదు నగరములో కీ: శే- సీతమ్మగారు స్వార్థత్యాగముతో తమ జీవితమునంతయు ధారపోసి ఒక

మాధ్యమిక పాఠశాలను స్థాపించి నడుపుచుండిరి- శ్రీమతి సీతమ్మగారు గతసంవత్సరము చనిపోయిరి. ఇప్పుడా పాఠశాల సీతమ్మగారి కుమారుని చేతను, మనుమరాలిచేతను నడుపబడుచున్నది- ఆపాఠశాలకు శ్రీరెడ్డిగారు చాల సహాయముచేసి యితరులచే చేయించి దాని అభివృద్ధికి కారకులైనారు. ఇటీవలనే శ్రీరెడ్డిగారి అధ్యక్షతలో ఆ పాఠశాల యొక్క వార్షికోత్సవము అతి వైభవముతో జరుపబడెను.

సంఘసంస్కారము

రెడ్డిగారు పూర్వకాలపువారైనను మంచిసంఘసంస్కారులు. బాల్యవివాహములు కూడదనియు, వితంతూద్వాహములు చేయవలయుననియు, శాసనసభలో కీ॥ శే॥ పండిత కేశవరావుగారు రెండు చిత్తు శాసనములను ప్రవేశపెట్టినప్పుడు వీరు ఆశాసనములకు అనుకూలముగా చాల ప్రయత్నములు చేసిరి. వితంతూద్వాహశాసనమును విమర్శించి అభిప్రాయమిచ్చుటకొరకు ఉపసంఘమును శాసనసభవారు నియమించిరి. అందు రెడ్డిగారు ముఖ్యులు. ఈ యుపసంఘమువారి అభిప్రాయము ననుసరించి తెంపకు వితంతూద్వాహ శాసనమును ప్రభుత్వమువా రంగీకరించిరి. రెడ్డిహాస్టలులో ఒక విద్యార్థి సుమారు ౧౨ సంవత్సరములక్రిందట వితంతూద్వాహము చేసికొనెను. దానికి వేంకట రామారెడ్డిగారు మంచి ప్రోత్సాహము కలిగించిరి.

రెడ్లలో ఎన్నియో అంతశ్శాఖలున్నవి. ఒకే శాఖ లోనే కులము తప్పులుపొందిన ఉపశాఖలును కలవు. ఈ మూర్ఖాచారములను పోగొట్టవలెనని సుమారు ౨౫ సంవత్సరముల క్రిందటనే వేంకట రామారెడ్డిగారు ప్రారంభించినారు. గద్వాల మహారాజులగు శ్రీమంతు శ్రీసీతారామభూపాలరావు బహద్దరుగారి వివాహ కాలమునాడే వీరు మోటాటి పాకనాటి మున్నగు రెడ్లలోని ఉపశాఖలను అన్నింటిని ఏకము చేయువలెనను ప్రబోధముచేసి రాజులయొక్కయు దొరలయొక్కయు, కుల ప్రముఖులయొక్కయు, అంగీకారపు సంతకములు గైకొనిరి. వనపర్తి, దోమకొండ రాజులు, ఇందుకు సంపూర్ణముగా నంగీకారమిచ్చిరి. నాటినుండి యెన్నియోమారులీ విషయమున ప్రబోధము జరుగుచు వచ్చెను. తత్ఫలితముగా మునగాలవారును, పింగిలివారును, ఇదిగాలవారును, మరి యిట్టివారెందరో అంతశ్శాఖావివాహములు చేసిరి. ఇప్పుడు గోన, మోటాటి, పాకనాటి, గుడాటి, పంట అను రెడ్డికులశాఖలు కలిసి పోయినవి.

రాజా బహద్దరుగారిలో కుల భేదముల పట్టింపుగాని, మూర్ఖాచారాభిమానముకాని, మూఢ విశ్వాసములుగాని, (Orthodoxy and Superstition) ఏ మాత్రమునులేవు. వారు అన్నికులములవారితో, అన్ని మతముల వారితో భుజింతురు.

హిందువులకు సముద్ర పరియాణమును మధ్యకాలములో నిషిద్ధము చేసినట్టి కొన్ని సూత్రములు బయలు దేరెను. ప్రాచీన కాలములో హిందువులు, అందు ప్రధానముగా ఆంధ్రులు ఖండఖండాంతరములకు సముద్రముపై ప్రయాణము చేసి వ్యాపారము చేయుచుండిరి. మరియు నానా ద్వీపములలో వేద మతవ్యాప్తిని గావించి వలస రాజ్యములు స్థాపించిరి. కాలకట్టుబాటు విపరీతముగా ముదిరినతర్వాత సముద్ర ప్రయాణము చేయకూడదని కొన్ని తప్పుడు శాస్త్రములు బయలు దేరెను. నిజాం రాష్ట్రములో రెడ్లును ఈ శాస్త్రభీతిచే తమపిల్లలను యూరోపు, అమెరికా ఖండములకు పంపుటకై జంకుచుండిరి. ఆ సందర్భములో నిజాం రాష్ట్రములోని రెడ్లలో ప్రథమమున సముద్రప్రయాణమును కనుకాలించినవారు శ్రీ రెడ్డిగారును శ్రీయుత పింగిలి వేంకట రామారెడ్డిగారును నైయున్నారు. శ్రీరెడ్డిగారి కుమారులగు వేంకట లక్ష్మణరెడ్డిగారును, పింగిలి వేంకట రామారెడ్డిగారి తమ్ములగు శ్రీకృష్ణారెడ్డిగారును. మరియు రాజగోపాలరెడ్డి బ్యారిష్టరుగారును మొట్టమొదట ఇంగ్లాండు దేశమునకు బారిష్టరీ చదువుటకుగాను సముద్రప్రయాణము చేసివెళ్ళిరి.

వక్తృత్వ సామర్థ్యము

అనేకమంది అధికారులు తామెంత గొప్పవారైనను సభారంగముపై నిలిచినప్పుడు నోట తడిలేక మాటలేక

ఉక్కిరిబిక్కిరిగా స్తబ్ధులై నిలిచిపోవుదురు. వేంకట రామారెడ్డి గారు అట్టిశ్రేణిలోనివారుకారు. వారియందు హిందువులకే కాక మహమ్మదీయులకును సంపూర్ణమగు గౌరవముకలదు. వారుసభలో ప్రవేశించగానే అందరును లేచినిలుచుకొని కొని గౌరవింతురు. ఈ విశేషమును విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారను సుప్రసిద్ధాంధ్రకవులు హైదరాబాదు నగరములో ఉపన్యసించుచున్నప్పుడు తాము స్వయముగాచూచి చాల ఆశ్చర్యపడిపోయినారు.

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ ఎం. ఏ. గారు ౨౮ సెప్టెంబరు ౧౯౩౬ నాడు గోలకొండపత్రికలో "హైదరాబాదులో పక్షముదినములు" అనువ్యాసమందు రాజా బహద్దరుగారిని గురించి యీ విధముగా వ్రాసినారు.—

"ఒకరోజు పొద్దున ప్రతాపరెడ్డిగారు శ్రీ శ్రీ రాజా సాహెబు కొత్వాల్ వేంకట రామారెడ్డి బహద్దరుగారి సన్నిధికి తీసుకవెళ్లారు. రాజా వేంకటరామారెడ్డిగారు వృద్ధులు. వార్ధకమువారి శరీరమందున్న దేమోకాని ఆ మొగములో యవ్వనమే తాండవిస్తుంది. ఠీవి, దర్జా, ప్రసన్నత్వం ఆయన ముఖంలో కొట్టవస్తున్నవి. వారి యిద్దరుకుమారులు, శ్రీ దోమకొండ రాజాగారు, మేమున్ను ప్రాతఃకాల ఫలాహారము

లకు కూర్చున్నాము. రకరకాలైన పండ్లును, మిఠాయీలు, బల్లమీదనున్నవి. రాజా సాహేబుగారు అప్పుడు చేసిన ఆదరము, బెట్టులేనిచనువు నెరపడముచూస్తే నాకు ఆశ్చర్యం వేసింది. ఆ మహా పురుషుణ్ణిగూర్చి ఒక్కమాట చెబితే అంతా చెప్పినట్లౌతుంది. అది యేమిటంటే నేనొకరోజున రెడ్డి హాస్టలులో ఉపన్యాసమిస్తూ ఉండగా, వారు లోనికి వచ్చారు. సభలో అయిదారు వందలమంది జనమున్నారు. వారు వచ్చినంతనే ఆరువందలమందీ ఒక్కసారి లేచి నిలుచున్నారు- ఇటువంటి గౌరవము మాదేశములో ఎవ్వరికీ జరుగదు. నేను ఒక్కనిముసం దిగ్భ్రాంతుడనైపోయి మళ్ళీ ఉపన్యాస మారంభించుకొన్నాను. వారు నేనిచ్చిన రెండుమూడు ఉపన్యాసములకు దయచేశారు. చాలాసేపు కూర్చున్నారుకూడాను. అంతసేపు కూర్చోరని యెవరో చెప్పగ విన్నాను. దానికినేను కృతజ్ఞుడను.”

రాజాబహద్దరు రెడ్డిగారు సభలో మాట్లాడుటకు నిలిచినారనిన సభయంతయు ఆనందముతో నిరీక్షించుచుండును. వారు ఉర్దూలో అనర్గళధారతో జంకుగొంకులేక మంచి ధారాశుద్ధితో నుపన్యసింతురు. ఎటువంటి సమస్యావిషయముననైనను హాస్యరస ముట్టిపడునట్లుగా మాట్లాడుదురు. వారు గ్రంథ పరిశోధనములు చేసినవారుకారు. ఉద్యోగ

ధర్మములో దినపత్రికలు చదువుటయు, ప్రభుత్వ నివేదికలను చదువుటయు, వారికి అలవాటు. అట్లు విజ్ఞాన సంబంధమగు గ్రంథములు బహుళముగా చూచుటకు వారి కవకాశము లభింపకుండినను వారికి విశాలమైనట్టి లోకానుభవము లభించినది. మద్యపానము గురించి మాట్లాడుదురు. విద్యార్థులకు ఉపదేశములు చేయుదురు. బాలికలకు బుద్ధులు చెప్పుదురు. సహకారమును గురించి ముచ్చటింతురు. అస్పృశ్యతా దోష నివారణను గురించి బోధింతురు. వ్యాయామములను గురించియు ఆరోగ్య సాధనమును గురించియు ఉపన్యసింతురు. సంగీతమును గురించికూడ మంచి పరిశోధనతో కూడిన ఉపన్యాసమిత్తురు.

ఒకతడవ శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయములో మనోహరబర్వేఅనుప్రసిద్ధ బాలగాయకుని సమ్మానించిన సందర్భములో రాజాబహద్దరుగారు అధ్యక్షులుగానుండిరి. పోలీసువారికేమి సంగీతసంబంధమేమి? అని యందరకును విచిత్రముగానె యుండెను. కాని వారు సంగీత ప్రాశస్త్యమును గురించి ఒకగంటకాలము మనోహరముగా నుపన్యసించిరి. ఎద్దులు వడిగా నిరాయాసముగా నడుచుటకై గజ్జెలు గంటలు కట్టుటలోను సంగీత ప్రాధాన్యతయే యున్నదనియు బాలురను తల్లిజోకొట్టునప్పుడును గానమే చేయుననియు, పసులబాలురు

కాలహరణార్థము పిల్లనగ్రోవిపై పాడుదురనియు, దేవుడు కూడ సంగీతముతో కూడిన భజనచే వశీకృతుడగుననియు, ఇంకను నెన్నియో యిట్టి యుపమానములనిచ్చి తను అఖండ లోకానుభవమును ప్రకటించి అందరిని ఆశ్చర్యములో తన్మయులగునట్లుగా చేసిరి.

వీరి యుపన్యాసములలో మంచి ఉత్తమమైన హాస్యరసముండును. వీరు తమ ప్రజాహితకార్యములలో సహాయపడిన వారినెవ్వరిని మరచిపోరు. సభావేదికలపై వారికి సుకుమారముగా తమకృతజ్ఞతను వెల్లడింతురు. ఎట్టి క్లిష్టసమస్యలైనను సరే, చర్చించి, ప్రతి పక్షులలో నిండియుండిన అనుమానములను, ద్వేషములను సహితము పటాపంచలగునట్లుగా వివరించి విమర్శించి సమర్థించి మెప్పింతురు. వీరివక్తృత్వమును గురించి ఖాజాహసన్ నిజామీగారు ఒకమారుఇట్లు మిత్రులతో సెలవిచ్చినారు "నేను హిందూస్థాన మంతటను వేలకొలది ఉపన్యాసములను వినినాను. రాజాబహద్దరువలె సర్వపక్షములవారిని మెప్పించునట్లుగాను చమత్కారముగాను ఉత్తమశ్రేణిలో నుపన్యసించు వ్యక్తులనేను చాల అరుదుగా చూచినాను. ఈతడు అసాధారణ ప్రజ్ఞావంతుడు"

అ నా థు ల పై ప్రే మ

రాజా బహద్దరుగారికి అనాథ బాలబాలికల పైనను, వృద్ధుల పైనను, రోగపీడితుల పైనను, తుదకు జంతువుల పైనను చాల ప్రేమ. వీరు జంతుహింసా నివారణసంఘములో ముఖ్యులుగా చేరి చాల సేవచేసినారు. కొత్వాలుగా నుండిన కాలములో అనాథశిశువుల కేసులను విశేషముగా విచారించుట తటస్థించెను. హైదరాబాదు రాష్ట్రములో "పెంపుడుపిల్లలు" (పర్వర్దాల) ను ధనికులును, నవాబులును, రాజులును తమ సేవలోనుంచుకొనుట ఆచారమైపోయినది. ఆ పిల్లలు శాశ్వతముగా వారి బానిసలుగా నుందురు. వారిని చాల కష్టపెట్టుటయు సహజమైయుండెను. ఈ విషయములను అప్పుడు పోలీసుశాఖా మంత్రిగానుండిన సర్. ట్రెంచిగారికి చెప్పి శాసన సభలో "శిశువుల సంరక్షక శాసనము"ను కావించుటలో ముఖ్యకారకులైరి.

సికింద్రాబాదులోను హైదరాబాదులోను "వృద్ధాశ్రమములు" రెండుకలవు. అచ్చటికి పలుమారు వెళ్ళి దర్శించి ద్రవ్య సహాయముచేసి యితర ధనికులతో చేయించుచుందురు. గొప్పవారి యిండ్లలో వివాహాది శుభకార్యములైనప్పుడు వారివలన చందాలు వసూలుచేసి వృద్ధాశ్రమములకు మిఠాయిని కొని పంపించుచుందురు. అదేవిధముగా నగరసమీపమున సరూర

గరులో ప్రభుత్వమువారు స్థాపించిన అనాథబాలుర ఆశ్రమ
మును పలుమారు దర్శించి బాలురకు మిఠాయిని పంచిపెట్టిం
తురు. మరియు దీని పాలకసంఘములో వీరొక సభ్యులుగా
నున్నారు. డిచ్పల్లిలోని కుష్ఠురోగులకు సహాయము అనేక
మారులు చేయుంగినారు. హైదరాబాదు నగరములోను
కొంతకాలము ఒక కుష్ఠురోగుల చికిత్సాలయమును స్వయ
ముగా స్థాపించి చికిత్సలు చేయించిరి.

నగరములో విషజ్వరాలు వ్యాపించి ప్రతిదినమును
వందల కొలది చచ్చు కాలములోను, ప్లేగు తీవ్రరూపమును
దాల్చి ప్రజానాశనము చేసిన కాలములోను వీరు బీదవారికి
మందులిప్పించి వసతులు కల్పించి, టీకాలను దీయించి సహా
యపడిరి. ప్రభుత్వమువారును వీరి సాంఘిక సేవను గుర్తించి
ఒక విలువగల గడియారమును బహుమతిగా నిచ్చిరి. మరియు
ఒక బంగారు పతకమునుగూడ నిచ్చినారు.

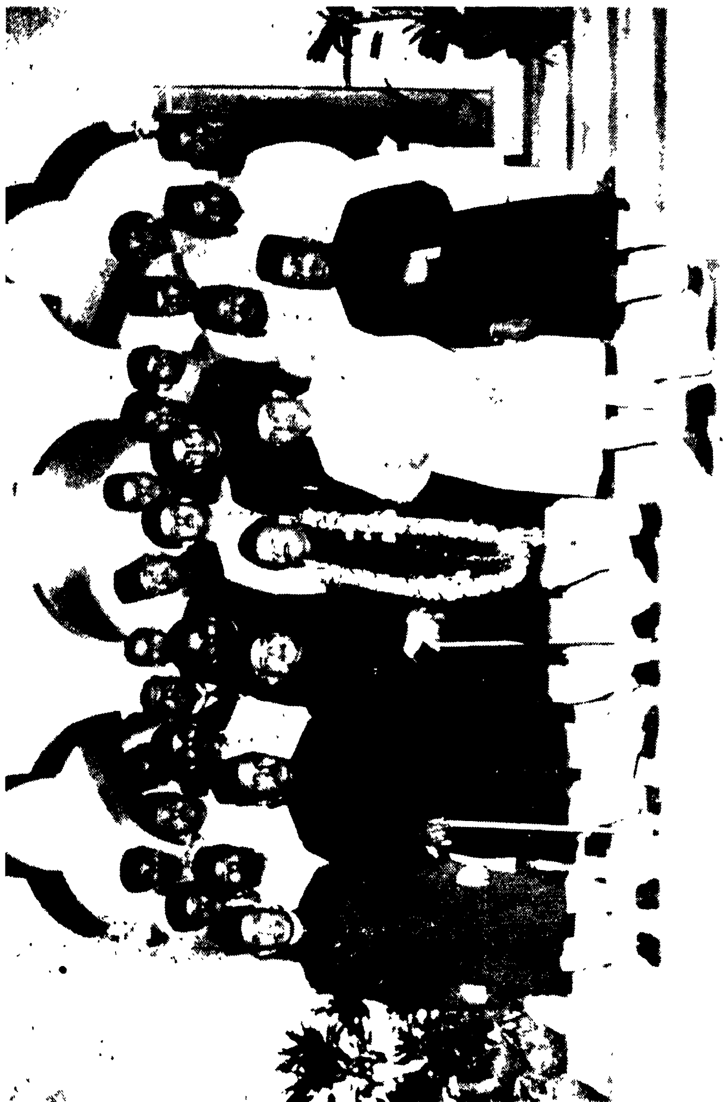
అనాథులపై వీరికెట్లు గాఢానురాగము కలదో అదే
విధముగ శ్రీ రెడ్డిగారికి హరిజనులపైనను మంచి అనురాగము
కలదు. హిందువుల దురాచారములలో అగ్రస్థానము వహిం
చినట్టి అస్పృశ్యతా దోషమును రెడ్డిగారు అత్యంతముగా నిర
సించునట్టివారు. హరిజను లెందరో వారిసేవలో నియుక్తులై
వృద్ధికి వచ్చినారు. మరియు ఈ రాష్ట్ర హరిజనులందొక విచా

రకరమగునాచారముకలదు. కొందరుహరిజనులు తమబాలికలకు చిన్నతనమందే "మురళీలు అనియు "బసివిరాండ్రు" అనియు, పేరుపెట్టి వారినియావజ్జీవ వ్యభిచారిణులనుగా నిర్ణయించుచుందురు. ఈ సంఘ కళంకమును తుడిచివేయుటలో హరిజన నాయకులకు శ్రీరెడ్డిగారివలె మరెవ్వరును సాయపడలేదు.

రాజాబహద్దరుగారి సంతానము

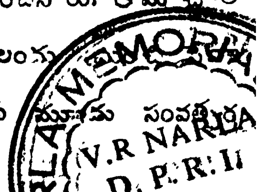
రాజాబహద్దరుగారికి మొదటి భార్యవలన శ్రీయుత రంగారెడ్డిగారు అనువారు కలిగినారు. రంగారెడ్డిగారు జన్మించిన కొలది దినములలోనే వారి తల్లిగారు గతించినారు. రంగారెడ్డిగారి కిప్పుడు సుమారు ౫౦ సంవత్సరముల వయస్సు. వారు కొంతకాలము పూనాలో విద్యాభ్యాసము చేసినారు. మెట్రికు వరకు చదివినారు. ఉర్దూలో మంచి పాండిత్యముకలదు. వారు సుమారు ౨౨ సంవత్సరముల క్రిందట నిజాం ప్రభుత్వ అబ్కారీశాఖలో ఉద్యోగిగా నియమితులైరి. వారిప్పుడు అబ్కారీ డిప్టీకమిషనరు పదవిలో నున్నారు. నెలకు రూ. ౧౦౦౦ జీతముపొందుచున్నారు. వారికి సంతానములేదు.

రాజాబహద్దరుగారికి రెండవ భార్యవలన శ్రీయుత లక్ష్మారెడ్డిగారును, శ్రీమతి నరసమ్మగారు అను పుత్రికయు కలిగినారు. లక్ష్మారెడ్డిగారు పూనాలో విద్యాభ్యాసము ముగించిన తర్వాత ఇంగ్లాండునకు వెళ్ళినారు. అచ్చట కొన్ని

సంవత్సరములు విద్యాభ్యాసముచేసి బ్యారిష్టరు అయివచ్చినారు. స్వదేశమునకు తిరిగి వచ్చిన కొంతకాలమునకు వారు మద్రాసులో కొంతకాలము పనిచేసి హైదరాబాదు హైకోర్టులో సర్కారీ వకీలుగా (కౌన్సిల్‌గా) నెలకు ౨౦౦ రూపాయల జీతముపై నియమితులైనారు. ఇట్లు కొన్నిసంవత్సరములు గడచిన తర్వాత వారిని ప్రభుత్వమువారు అడిషనల్ సెషన్‌జడ్జి పదవిపై నియోగించినారు. ఈ పదవిని తర్వాత సెషన్‌జడ్జి అయిన మూడునాలుగు సంవత్సరములు నిర్వహించిన తర్వాత హైకోర్టు జడ్జిపదవిపై నియుక్తులైరి. అచ్చటనుండి స్వతంత్రులైన న్యాయమూర్తులని పేరుపొందినారు. ఇటీవలనే వారిని జుడిషియల్ కమిటీ మెంబర్‌గా ఏర్పాటుచేసియున్నారు.

శ్రీ లక్ష్మారెడ్డిగారు ఇంగ్లాండునుండి వచ్చినప్పుడే ఆంగ్లకన్యకను వివాహమాడినారు. వారితో ఇరువది సంవత్సరములుపైగా సంసార సౌఖ్యమనుభవించినారు. ఆమె చాల ఉత్తమ గృహిణిగాను, స్త్రీజనోద్యమములందు [illegible] సక్తి కలవారుగాను ఉండినారు. సుమారు మూడు సంవత్సరముల క్రిందట ఆయమ మరణించెను.

శ్రీ లక్ష్మారెడ్డిగారికి యిద్దరు కుమార్తెలును ముగ్గురు కుమారులును కలరు. చివర బాలుడు నాలుగేండ్ల వాడు. తక్కిన వారందరును విద్యాభ్యాసము చేయుచున్నారు కుమార్తె లిరువురును ఇంగ్లాండులో చదువుచున్నారు. ఒకరు బారిష్టరు వృత్తికిని, ఇంకొకరు వైద్యవృత్తికిని చదువుచున్నారు.

పదునొకండవ ప్రకరణము

గు ణ వి శే ష ము లు.

రెడ్డిగారు ప్రతి దినమును ప్రాతఃకాలమున ౫ గంటలలో పలనే నిద్రనుండి మేల్కొని పత్రికలు, ముఖ్యమగు కాగితములు, గ్రంథములు చదువుకొందురు. వారుచదువదలచిన పత్రికాదులన్నియు వారి మంచము ప్రక్కననే యుంచుకొని యుందురు. ౭ గంటలు కొట్టువరకీప్రకారము చదువుకొనిన తర్వాత కాల్యకృత్యములు తీర్చుకొని స్నానముచేసి ఏకాంతములో పరమేశ్వర ధ్యానము చేసికొందురు. ౮ గంటలవరకు పూర్తి చేసికొని తేనీరు ఫలాహారమును తీసుకొందురు. ఆ సమయమున బయట తమ కొరకై యెరిగిన వారెవరైన వచ్చినారా చూడుమని ప్రతిదినము మరువకుండ సేవకులకు చెప్పుచుందురు. వారితో విశేషముగావచ్చి కలిసిపోవువారిని తమతోకూడ తేనీరు త్రాగుటకు పిలుతురు. వారిభోజనము రాజభోజనము, సాధారణముగా నానావిధముల మధుర పదార్థములును వివిధ ఫలములును ఇతరలోభనీయ భోజ్య

వస్తువులును వారి బల్లపై నిండియుండును. శమతో కూడ కూర్చున్నవారికి కడుపునిండుగా భుజించుటకై స్వయముగా ప్రోద్బలము చేయుచుందురు. నాజూకువారు అజీర్ణబాధను పొందకమానరు. సుమారు ఎనిమిదిన్నర గంటల కాలము ప్పుడు బట్టలువేసికొనిబయటికివత్తురు

బయటి పెద్దహాలులో జనులు క్రిక్కిరిసియుందురు. సిఫారసులకు వచ్చినవారు, ఊరక కలిసిపోవుటకు వచ్చిన వారు, రాజులు, నవాబులు, రాజకీయములలో ఆలోచనలు చేయుటకై వచ్చినవారు, ధనసహాయార్థము వచ్చినబీద వారు, చేతిక్రింది ఉద్యోగులు, చందాలకై వచ్చినవారు, బ్రిటిషిండియానుండి కార్యార్థులై వచ్చినవారు, రెడ్డిగారి పాలనలోనుండు వివిధ సంస్థలకు సంబంధించినవ్యక్తులు, హిందువులు, ముసల్మానులు, అన్నివిధములవారును అచ్చట చేరియుందురు. వారందరితోను ఒక అర్ధగంట లేక గంటకాలముమాట్లాడి పంపివేసి తమ యితర వ్యవహారములను చూచుకొందురు. ఏయే కమిటీ పనులుండునో అవి ౧౧ గంటలలోపల ముగించుకొందురు. తర్వాత కొత్వాలీ పనికాలములో ౧౧ గంటలవరకు కచ్చేరికి వెళ్ళి మధ్యాహ్నాంతరము ౨ గంటలవరకో 3 కొట్టువరకో కచ్చేరిపనులు చూచుకొందురు. మూడు గంటలకింటికివచ్చి భోజనము చేయుదురు.

భోజనముకూడ మంచి రాజభోజనము. నానావిధముల కూరలు, రుచ్య పదార్థములు, మున్నగునవి సదా వారిభోజనములో చేరియుండును. తర్వాత అర్ధగంట విశ్రమించి ఒక గంట విశ్రమించెదరు. మరలలేచి నాలుగు నాలుగున్నరగంటలసమయములో శ్రీ నిజాం ప్రభువుగారి దర్శనార్థము వెళ్ళుదురు. అచ్చట అర్ధగంటయో గంటయో ఒక్కొక్కప్పుడు రెండుగంటలో తమ ఏలిక సన్నిధిలోనుండి తెలుపవలసినవి తెలిపి పొందవలసిన ఆజ్ఞలుపొంది, అభిప్రాయములడిగిన తమకు తోచిన మనవిని గావించికొని తిరిగివత్తురు. సాయంత్రము ౬ లేక ౭ కొట్టినతర్వాత రెడ్డివిద్యార్థి వసతిగృహమో, బాలికల పాఠశాలా కార్యములో లేక ప్రజాహిత సంస్థల కార్య నిర్వాహకవర్గమందు కార్యవిచారణయో చూచుకొని రాత్రి ౮ లేక ౯ కొట్టువరకు ఇల్లు చేరుకొందురు. సాధారణముగ, సాయంకాలమందు నగరములోని పోలీసునాకాలను పరీక్షించుచు వాహ్యాళి వెళ్లుదురు. రాత్రి ౯ గంటలకు భోజనము పగటివలెనే. తర్వాత పడకగదికి వెళ్ళుదురు. కాని అప్పుడే నిద్రపోరు. ప్రత్యేకముగ ముఖ్య విషయముల గురించి అవకాశముతో వారితో ముచ్చటించదలచినవారికదె మంచిసమయము. కొన్ని సమయములలో అనేకులదేప్రకార మాలోచించుకొని వారియింటివద్ద గుమికూడి

యుందురు. వారందరితోను తీరికతో మాట్లాడుదురు. ౧౨ గంటలసగము రాత్రివేళ వరకీ ప్రకారముగా ముచ్చటించిన తర్వాత అందరిని పంపివేసి నిద్రపోదురు. ౧౨నుండి తెల్ల వార ౫ గంటలు కొట్టువరకు అనగా అయిదు గంటల కాల మున్మాత్రమే నిద్రపోవుదురు. ఇదివారి దినచర్య. దీనినిబట్టి వారు ఎంతటి విరామము లేనివారో, ఎంతటి పరిశ్రమ చేయు వారో, యెంతటి ఓర్పుకలవారో బోధపడగలదు. కార్యబా హుళ్య మెక్కువైనప్పుడు అనేకులకు చీకాకులు, కసరు కొనుటలును, కోపము తెచ్చుకొనుటలును కలుగుట సహజము. కాని శ్రీ రెడ్డిగారు నిందుకుండవలె తొణకనివారై, శాంత మూర్తులై యెవ్వరెవ్వరి నెట్లెట్లు తృప్తిపరచవలయునో ఆ ప్రకారము చేసిపంపుచుందురు. వారికి కోపము చాల అరుదు గా కలుగును. కాని ఆకోపము విచిత్రమైన కోపమే. చాల మందికి దాని రహస్యము తెలియదన్నమాట. వారు కార్య సాధనకై కొన్ని సమయములలో ఉగ్ర భైరవరూపము దాల్తురు. వారు కోపించుకొనిరా ఎదుటివారు గడగడలాడి పోదురు. అంతటితో కార్యసాధనమైనట్లే! తప్పు చేసిన వా రింకొకమారుచేసి ఆ ఉగ్ర స్వరూపమునకు గురికానొల్లరు. కాని లోపలి రహస్యమేమన ఆ కోపములోనే ప్రేమ యిమిడి యున్నది. తప్పుచేసినవాడు సవరించుకొని బాగుపడవలెనను

నభిలాషయే వారిలోనుండును. అట్టివారిని నమస్కరించువారే కాని, ఎన్నడును ఎవ్వరిని చేతులార, మనసార, శక్తిసామర్థ్యములపారముగానుండియు జెడగొట్టిన పాపాన పోయినవారు కారు.

వారికి ప్రభువుగారివద్ద ఆజ్ఞలుపొంది ఆచరించుటలో ఎంతశ్రద్ధయో రెడ్డిహాస్టలులో ఊరుగాయకు కావలసిన సామగ్రి సరిగా వచ్చినదాలేదా? పిల్లలు ఉప్మా సరిగా చదువుచున్నారాలేదా? బాలికల పాఠశాలకు సరియైనట్టి అగ్గువమైనట్టి యుటికెలు వచ్చినవాలేదా? అను చిన్న విషయములలోను నంతటి శ్రద్ధయే యుండును.

సుమారు ౫3 సంవత్సరముల (అర్ధశతాబ్దము) కాలము ఉద్యోగము చేసినందునను, అందును పోలీసు ఉద్యోగములోసి నానా విధములగు మనుష్యులను వారిచర్యలను గమనించియుందునను వారు మనిషిని చూచినంతనే వానిగుణ విశేషముల నగమా గ్రహించినారో యేమో అనునట్లుండును. వచ్చిన వ్యక్తియొక్క లక్షణములను బట్టియే గుర్తింతురు. మరియు నతడు కొంత మాట్లాడువరకే పర్యవసానము గ్రహించుకొందురు. తమతో మాట్లాడువాడు సత్యము చెప్పుచున్నాడా అబద్ధము చెప్పుచున్నాడా అను అంచనా వేసికొందురు.

ఒకనిపై మంచి అభిప్రాయము కలిగిన సాధారణము గా దానికి విరుద్ధముగా ప్రబల కారణములు వారికి గోచరిం చిననేతప్ప తమ అభిప్రాయమును మార్చుకొనరు.

సాధారణముగా ఇంతయో అంతయో విద్యాసంస్కా రముకల నవనాగరికులును, ఇటులో అటులో ద్రవ్యమును సంపాదించుకొన్న ధనికులును, చిన్నదో పెద్దదో ప్రభుత్వో ద్యోగమును ముప్పతిప్పలు పడి సంపాదించుకున్న ఉద్యోగు లును, నైసర్గికముగా విద్యాగంధ రహితులను, పేదవారిని, పల్లెటూరివారికి, మోటువారిని చూచి వారనాగరికులని భావించి దగ్గరకైనను రానీయరు. వారితో మాట్లాడిన గౌర వము పోవునేమోయని యనుకొందురు. కాని వేంకటరా మారెడ్డిగారు కొత్వాలీ పదవియంతటి గొప్ప ఉద్యోగము నందుండియు, ఎట్టివారు వచ్చినను ప్రీతితో ఆదరించి దగ్గర కుతీసి బుద్ధులుచెప్పి, సహాయముచేసి పంపుదురు. తమతో చిన్ననాడు తెనుగు బడిలో చదువుకున్న ఒకబీదకాపు వార్ధక్య దశలోవచ్చి కలిసెను. అతడు కడుబీదవాడైనను, ఎన్నియో సంవత్సరములనంతరము అనగా అర్ధశతాబ్దానంతరము వచ్చినను అతని నాదరించి, తన పంక్తిలో దినము భోజనము చేయించి, మంచిబట్టలిచ్చి, ఒకమాసమువరకు తనవద్దనుంచుకొని సెలవు తీసికొని పోవునప్పుడు క్రొత్తబట్టలు పెట్టించి కొంతద్రవ్యమిచ్చి

పంపినారు. తమతల్లిగారి గ్రామమగు రాయణిపేటనుండి వచ్చిన పేదవారిని సత్కరించుచుండురు. తనకన్న వృద్ధుడైన యొకబీద కాపాకమూరు వచ్చినప్పుడు అతనిని అత్యంతముగా గౌరవించి పంపినారు.

తమతండ్రిగారి జన్మస్థభూమియగు గద్వాలలో రెడ్డిగారికి కొంత స్థిరాస్తి యుండెను. వీరి తండ్రిగారగు కేశవరెడ్డిగారు కొన్ని గ్రామములకు పటేలును కొప్పునిగిలునై యుండిరి. కాని వారు చాల ఉదారులగుటచేత గోపాలుపేట సంస్థానమువారికి ౪౦౦౦౦ రూపాయీల అప్పును ఇతరులకు వేలకొలదిగా అప్పును ఇచ్చియుండిరి. అవన్నియు వసూలుకాక మునిగియేపోయెను. పటేలు గిరీలపై రెడ్డిగారి కభిమానము లేనందున అవియు నూడిపోయెను. కొంత పట్టా భూమియు ఇనాములును మిగిలి యుండగా ఆశేషమునుగూడ రెడ్డిగారు తమదాయాదులును, గద్వాలలో పోలీసు, మాలు, పటేలిగిరీ చేయునట్టివారును నగువారికి ఉచితముగా పంచియిచ్చినారు. మరియు తమ జన్మభూమియగు రాయణిపేటలోని బంధువర్గములోచేరిన బీద బాలురక నేకులకు వీరున్వాయముగా భుక్తికి బట్టలకును ద్రవ్య మిచ్చి అనేక సంవత్సరములు నగరములో చదివించినారు. ముఖ్యముగా విలియం వహాబుగారి మనుమ... ప్రీతి. వారందరికిని చాలసహాయము చే... వచ్చె... విలియం వహాబుగారి వంశమువారిని త... చూచుకొనుచు వచ్చినారు.

ఇంతవరకు రాజాబహద్దరుగారు బీదలయెడ ఆర్త త్రాణపరాయణులని పాఠకులు బాగుగా తెలిసికొనియు న్నారు. ధనికులును వారినాశ్రయించు వారని తెలిపితిమి. వీరివలన ముఖ్యలాభములు పొందిన సంస్థానములు: వనపర్తి, గద్వాల, జటప్రోలు, శివరాజ బహద్దరుసంస్థానము, పాపన్న పేటఅనునట్టివి- శివరాజ బహద్దరు సంస్థానము విషయమున ఇదివరకే కొంత చర్చించియుంటిమి. వీరు ఆసంస్థాన పరిపాలకా ధ్యక్షులుగా నుండునంత కాలము బీదరైతులు గొంగళ్లను మెడ మీద వేసికొని గుంపులు గుంపులుగావచ్చి వారికాళ్లపై బడి వారినిచుట్టికొని తమ మొరల వినిపించెడివారు. వారిదరఖాస్తు లను తీసికొని మొట్టమొదలు వారిని విచారించి వారికి న్యాయమును ప్రసాదించి తృప్తిపరచి పంపి తర్వాత ఇతర వ్యవహారములను విచారించుకొనుచుండిరి.

వనపర్తి సంస్థానాధీశ్వరులగు స్వర్గీయులైన రాజా రామేశ్వరరావు బహద్దరుగారును, రెడ్డిగారును చిన్ననాడు సహాధ్యాయులుగా నుండిరి. నాటినుండియే వారిరువురికిని పరి చయము హెచ్చుచువచ్చెను. కాని వనపర్తి రాజాగారి అప రవయఃకాలములో కొంతకాలమువరకు వీరిరువురికిని మనస్తాప ములు కలిగెను. నంచెర్ల అను చిన్న సంస్థానమున కొక బాలిక వారసైనిలిచెను. ఆ బాలికను తమ కుమారుడగు

రంగారెడ్డి గారికి వివాహము చేయులాగున నిశ్చయమ య్యెను. రెడ్డిగారు తమశక్తిని వినియోగించి ఆమెపేర విరాసతును పొందించెను. అది పూర్తియైనంతనే వనపర్తి రాజాగారు ఆమెను పెండ్లాడిరి. ఇది మనస్తాపములకు కారణ మయ్యెను- కాని వనపర్తిరాజాగా రావివాహమువలన సౌఖ్యమందక పోయిరి. అనూత్నా రాణీగారికి సంతానము నిలువకపోయెను. ఆమెయుగతించెను. ఆమెసంస్థానము రాజాగారికి దక్కక ఆమె వంశీయులగు వారసులకు చెందెను. వనపర్తి మహారాజుగారును క్షయరోగ పీడితులై అవసాన దశకువచ్చిరి. ఇంకకొన్ని దినములలో చనిపోవుదురనగా శ్రీ మహారాజాగారు వేంకటరామా రెడ్డిగారిని తమవద్దకు పిలిపించుకొని కంటనీరుపెట్టుకొని జరిగిన అపకారమంతయు మరచి పొమ్మనిచెప్పి తనయిద్దరి చిన్న కుమారులను రెడ్డిగారి చేతులలో పెట్టి తనకు మారుగా విచారించుకొనుమని చెప్పిరి. ఉభయులును ఒకరనొకరు పట్టుకొని కన్నీరుకార్చినారు. ద్వేష మంతయు ఆకన్నీటి కాల్వలో కొట్టుకొని పోయెను. మరల యథాపూర్వముగా ప్రసన్నులైరి.

వనపర్తిమహారాజుగారు దివంగతులైరి. వారి సంస్థానము కోర్టు నిగరానీలో చేరెను. వారి పెద్దకుమారులు తమ ౨౦ వ ఏటనే మరణించిరి. చిన్నకుమారులగు రాజా రామ

దేవరావుగారును, పెద్ద కుమారులగు రాజాకృష్ణ దేవరాయ లకు కలిగిన ఒకశిశువును మిగిలిరి- కాని శిశువు పక్షము వారికి రాజా రామ దేవరావు బహద్దరుగారికి రాజ్యభాగ ములో వివాదమేర్పడెను. రా॥ బ॥ వెంకటరామారెడ్డిగారు తమవాగ్దానప్రకారము రాజారామదేవరావు గారి కాశ్రయ భూతులై వారిభాగము వారికి దొరకునట్లు ప్రయత్నించిరి-

గద్వాలసంస్థానము ఈ రాష్ట్రములోని ఆంధ్రసంస్థాన ములలో ప్రాచీనమైనదియు, పెద్దదియునై యున్నది. దాని పరిపాలకులగు శ్రీ మహారాజా సోమ భూపాలరావు గారి కాలములో కొందరు ప్రజలు అల్లరులు చేయగా రెడ్డి గారు వారికిసాయపడిరి. మరియు గద్వాల మహారాజుగారు నిండు వయస్సులో మృత్యువు వాతపడగా గద్వాలసంస్థా నము కోర్టు ఆధీనమయ్యె. మహారాజుగారికి పుత్రసంతా నములేదు. ఇద్దరు బిడ్డలుమాత్రముండిరి. అందుచేత సంస్థా నము ఖాల్సాలో చేర్చబడునో యేమో అని వదంతులు బయలుదేరెను అప్పుడును రెడ్డిగారు తమచేతనైన సహా యమునుచేసి తుదకు శ్రీ ప్రభువుగారికి నచ్చచెప్పిరి. సంస్థాన మును మహారాణీగారి వశముచేసి వారి దౌహిత్రునికి రాజ్యా ధికారము కలుగునట్లు ఫర్మాను వెలువడెను.

౧. శ్రీ రాజా సురభి వేంకట లక్ష్మారావు బహద్దరు
జటప్రోలు రాజాగారు

౨. రాజాబహాదరు వేంకట రామారెడ్డి—గారు

పాపన్న పేట సంస్థానము రాణీగారికి సంతానములేదు. వారు వేంకటరామారెడ్డిగారితో ఆలోచించి ఒకసాధారణ కుటుంబమునకు చెందిన ఒక బాలుని దత్తుగా స్వీకరించిరి. కోర్టు అఫువార్డ్సు ఆజ్ఞాప్రకారము దత్తపుత్రుని రెడ్డిహాస్టలులో రాజా వేంకటరామారెడ్డిగారి పర్యవేక్షణములో నుంచి ఒకటి రెండు సంవత్సరములు విద్యాబుద్ధులు చెప్పిరి. ఆబాలునికి గద్వాలమహారాణీగారి రెండవకుమార్తెనిచ్చి వివాహము గావించిరి.

కొల్లాపురము సంస్థానమునకు జటప్రోలు సంస్థానమనియు ప్రతీతి. ఆసంస్థానాధీశ్వరులకును పుత్రసంతానము లేదు. కుమార్తెలుకలరు. సంస్థానాధీశ్వరులు దత్తస్వీకారము చేసిరి. వారుచనిపోవునప్పుడు తమదత్తపుత్రునికిని, తమ సంస్థానమునకు శ్రీ రెడ్డిగారిని (గార్డియనుగా) విచారణకర్తనుగా నియమించి పోయిరి. ఇప్పటికిని ఆదత్తపుత్రుని విద్యాభ్యాసము వారి అవసరములు, సంస్థానములోని ప్రతి విషయమును రెడ్డిగారి అభిప్రాయాను సారముగా జరుగుచున్నవి.

మరియు దోమకొండ సంస్థానమువారును, ఆత్మకూరు సంస్థానమువారును, గోపాలుపేట సంస్థానమువారును శ్రీ రెడ్డిగారికి ముఖ్య పరిచితులై వారిసలహాను పలుమారు పొందుచుందురు. వీరుకాక అనేక చిన్నచిన్న జాగీర్దారులును, ఇతర జమీందారులును వీరివలన ఎన్నియో మారులు లాభము పొందినారు. ఇట్లు వీరు సర్వజనప్రియులై, పరోపకార పారీణులై, కరుణాసముద్రులై, ప్రజానురంజకులై, రాష్ట్రసేవా పరాయణులై అఖండ కీర్తిగడించియున్నారు.

అనుబంధము

శ్రీయుత కొత్వాలు

వేంకట రామా రెడ్డిగారి ప్రశంస

శ్రీ విభుడు నిజాము ధరీ
శ్రీ వల్లభ కార్యకరణ దీక్షాదక్షుం
డై వెలయు సదరు కొత్వా
లీ వేంకటరామ రెడ్డి నేలెసు గాతన్. ౧

గీ. వాద నిర్ణయమున సమవర్తి యగుచు
క్రూరజనుల పాలికి దండధారి యగుచు
బ్రబలె ధర్మరాజన నిజాంప్రభువు ధర్మ
రాజ్యమందు వేంకటరామ రాడ్వరుండు. ౨

సీ. ఆత్మీయరాజ్య మంత్రాలోచ నాటిత
ప్రభు మనోల్లసితమై వరిఢవిల్ల
నిజశాసన మలంఘనీయమై రాష్ట్రీయ
జనుల సన్మార్గ వర్తనులఁ జేయ
నాత్మీయ రాజకీయాంగ రక్షార్థ భట
నియుక్తి ఖలుల దౌష్ట్యము నడంప
నిజ పరామర్శైక నియతిహూణ ప్రభు
సంతతికైన విస్మయము గూర్పు,

గీ. రాజసభల ప్రధాన గౌరవ పదంబు
నందిన నిజాము ప్రభువు రాజ్యమున పదరు
కోతువాలు ఘన పదవిగాని వెలసితి
రాజమాన్య వేంకట రామరాడ్వరేణ్య. 3

చ. అనయము జార చోర కిత
వాదులుగూర్చు సపర్యలన్ గ్రహిం
ప నిఖిల దిక్తతిన్ గవిసి వర్తిలు
గాఢ తమోగ్రశక్తి భా
గ్యనగరిం ద్వత్ప్రతాప రవికాంతికి
భీతిలి నేటి కట్టిడు
ర్జనకృత సంగతిన్ దొరగి శాం
తిలె వేంకట రామ రాడ్వరా. ౪

చ. సకల రిపు క్షితీంద్రులకు సాధ్వ
సదంబయి క్షాత్రధర్మ వృ
త్తికి సమగుణ్యమై తగు త్వదీ
య నియోజిత పౌర దుర్గ ర
క్షక భట శాసన క్రమముగాంచి
గుహాలం డిటులే స్వకీయ దై

విశ భటులఁ విధించెనా త్రిశిష్టప
మందటుగాక యుండినఁ
ప్రకృతము స్వాస్థ్యమై యెటుల
రాజిలు వేంకట రామ రాడ్వరా. ౫

సీ. భవదీయ దృఢభుజ ప్రకటితోద్యత్ప్ర
తాప రుచులర్యమునకు బరిధిగాఁగ
ద్వద్యశశ్చంద్రికా పటలము దశవారి
ద్యావృతమునకు లే నవ్వుగాఁగ
భవదీయధైర్య గౌరవ మలమేగు
శైలంబున కాలవాలంబుగాఁగ
ద్వత్కృపా గంభీర భావంబులు పయోం
బురాశికి యమళ పారములు గాఁగ
గీ. ప్రబలి తఖల రిపుక్షితీడ్భావాలుచటుల
తటనటద్భారిజయపటీ పటుడవగుచు
జగతి ప్రఖ్యాతమైన నిజాము ప్రభువు
రాజ్యమందు వేంకట రామ రాడ్వరేణ్యా. ౬

మ. భవదీయోన్నత బాహు యుగ్మ
నివసత్ఖడ్గాభర కీర్తి ప్రతా
ప విభూతి ప్రమాణాను రక్తిని
శిరాట్పదాన్తప్త దైనంది నో

ద్భవ పంచత్వ కృత త్రిలోక జన
సేవాకార్య దేవేంద్ర వై
భవ శ్రీ వేంకటరామ రాడ్వర
శుభ ప్రారంభ నిత్యోత్సవా. ౭

సీ. సంస్థాన విభులై ప్రజారక్షణ
క్షాత్రవృత్తి శోభించిరే రెడ్డిగారు
బహు దాన విధుల విద్వాంసుల భూషించి
కృతులంది యుండిరే రెడ్డిగారు
ధన సమృద్ధి కుబేరతములై మహి
బరోపకృతుల బ్రాపించిరే రెడ్డిగారు
గైర్వాణ వైకృతాంగ్ల తురుష్క
విద్యాపరీక్షల దేటిరే రెడ్డిగారు
గీ. అట్టి రెడ్డికులము మాన నార్హమైన
బ్రథితివహియించె మరియు శ్రీరామకతన
ద్యుమణి సంతతి బలె భవన్మూలమున ధ
రాతలమున వేంకటరామ రాడ్వరేణ్యా. ౮

—విద్వాన్ రామరాజు
శ్యామరాజు గారలు
సోదరకవులు.

శ్రీమతాం రాజాబహద్దర్ వేంకట రామారెడ్డి, ఓ. బి- ఇ.

మహోదయానాం జన్మదినోత్సవ

ప్రశంసాపద్యాని

శ్రీవిద్యామృతవల్లరీ కుసుమితాదిగ్వ్యాప్త సౌగంధికా
నిర్యత్పుష్పరస ప్రవృష్ట మధుపోద్గీతి ప్రపంచాన్వితా
యచ్ఛత్యద్యఫలాని స్వర్ణరుచి రాణ్యాసించతౌ సర్వతః
శ్రీరాజాబహదూరు వేంకటవిభోః కారుణ్యవాఃస్రోతసా.

కర్పూరత్క విసూక్తి గుంభిత మహః కావ్యాత్మ చామిత్రకః
ప్రఖ్యాతాంధ్ర వియత్తలప్రకటితస్ఫార ప్రభాభానురః
ఫుల్లేందీవర దృగ్భిరాకలయతే శ్రీవేంకటోరామ రాట్
భద్రాణ్యంబకరే ప్రమోదయ సదా సర్వాంధ్రవిద్యాలయే.

కుందామోద సుకౌముదీవిలసితం దిక్కామినీభూషణం
వందారూదఃఖు కల్పశాఖి సుమనోరాజద్యశో రాజతు
బృందారాధిప వందితాంఘ్రి సరసీజాతో మురారిః కృపా
మందానందిత భక్త బృందవిభవః పాయాత్ అభీష్టాని దదత్.

ఏకోనసప్తత్యతిధార్మికస్యజనోత్సవోయం కురుతేసుమోదం
అముంసపాయాత్ భగవాన్ వితన్వన్ ఆయుశ్చభాగ్యం
శరదాం శతంసః.

సి. హెచ్- రంగాచార్యులు.

శ్రీ రాజాబహద్దర్ వేంకట రామారెడ్డి, ఓ. బి. ఇ. గారికి

సమర్పించిన

ప్రశంసా పద్యము

సీ. మా పాఠశాలకు నేపార మిక్కిలి
యశమును, జేకూర్చి యలరఁజేయు
మా యభివృద్ధియే మహనీయమైనట్టి
తన యభివృద్ధిగఁ దలఁచుచుండు
మహిళాసుజనుల సంస్థ మహో న్నతిగాంచ
బలు విధంబుల సాయ పడుచునుండు
కలిమి యెంతయిననుఁ గడు బీదలకు దాన
ధర్మంబు సేయుటే తగవునెంచు
గీ. మిగుల విఖ్యాతికెక్కిన మేటి యితడు
రాజబహదూరు వేంకట రామరెడ్డి
మనియ గావుత నిచ్చలు మాధవుండు
దనకు సైదోడుగానుండ ధరణిలోన,

వం. జ యం. (విద్యార్థిని)

రాజా వేంకట రామారెడ్డి బహద్దరు ఓ. బి. ఇ. గారికి

రెడ్డివసతిగృహ విద్యార్థులు సమర్పించిన

అభినందన పత్రము

పూజ్యమహాశయా !

నమస్కారములు. హృదయపూర్వక నమస్కారములు. దాదాపు అర్ధ శతాబ్దముపరకు అసమాన ప్రతిభతో రక్షక (పోలీసు) శాఖయందలి వివిధ పదవులను, ముఖ్యముగా ౧౮ సంవత్సరములనుండి క్లిష్టబాధ్యతలు గల నగరపు కొత్వాలి పదవిని మహా ఘనత వహించిన ప్రభుసత్తమునకు ఆమోదకరముగను, ప్రజలకు అనురంజకముగను నిర్వహించి ఉపకార వేతనము (వజీఫా) పొందిన మీకు, మీ కృపావిశేషమున ఆర్జించు విజ్ఞానమునకును, పొందుచున్న వికాసమునకును, యావజ్జీవము కృతజ్ఞతా బద్ధులమగు మేము, ఈ సందర్భమున అభినందన పత్రమును సమర్పించు గౌరవము గలుగజేసుకొనుచున్నాము.

దేశసేవాపరాయణా,

మాతృదేశమగు నీ రాష్ట్రమునకు మీరు చేసిన సేవ యపారము. మీ తోడ్పాటుపొందని సదుద్యమము లేదు. మీ చేయూతబడయని విద్యాసంస్థలేదు. మీ సహాయ సానుభూతుల నందని సంస్థానములేదు. బ్రిటిషు ప్రభుత్వము

మిమ్ములను ఓ. బి. ఇ. బిరుదముచే సత్కరించెను. మన ప్రభువు గారికి మీ యెడలగల విశ్వాసాతిశయమునకు, మీ నామము నలంకరించుచున్న రాజాబహాదరు బిరుదమేగాక, ఒక ప్రక్క మీకు నుపకార వేతన మొసంగుచు, వేరొక ప్రక్క సరఫ్ ఖాను ముబారకునందు ఉన్నతి పదవి ననుగ్రహించి, శాసన సభయందును, పురపాలక సభయందును, అనాథాలయము నందును, తదితర యుపసంఘముల యందును, మిమ్ము తమ ప్రతినిధిగా నియోగించుటయే ప్రబల నిదర్శనము.

స్వకులోద్ధారకా,

మీరు రెడ్డి సోదరులకు నిరుపమానముగు సహాయము చేసితిరనుటకంటె, రెడ్డి కులోద్ధరణమే మీ జీవితాదర్శమన దగును. ఒకనాడు ప్రభువులై, ప్రభుభక్తిపరాయణులై, వీరులై, వీరజన పోషకులై కవులై, కవిజనాశ్రయులై చరిత్రకు వన్నె దెచ్చి, మాతృదేశమును తేజోవంతముగను, విజ్ఞానవంతము గను జేసి యలరిన రెడ్డికులజులు, కొండొకనాటికి, స్వాతంత్ర్యాభిలాషచేకాబోలు, గ్రామవాస మేర్పరచుకొని అజ్ఞానాంధకార నిమగ్నులై, సంఘీభావ దూరులై, దుర్దశ జెందియుండుటను మొట్ట మొదట పరికించినవారు మీరే. వారి పునరుద్ధరణము నకు సంకల్పించినవారు మీరే. కార్యారంభ మొనర్చిన వారును మీరే. నేడు వారియందు వ్యక్తమగుచున్న ప్రబోధ

వికాసములు మీ ప్రయత్న ఫలితములే. రెడ్డి వసతిగృహము, రెడ్డి గ్రంథాలయము, దేశమునకును, సంఘమునకును, కాంతి వంతమగు భవిష్యత్తును సమకూర్చగలవు.

పితృతుల్యా!

వసతి గృహవాసులమగు మాయెడ తామ జూపు నాదరణము మరువబడునది కాదు. గ్రామములందు విద్యాసౌకర్యములులేక, నగరము లందలి సంస్థల నుపయోగించుకొను శక్తి సామర్థ్యములులేక, ఉన్నతవిద్యా దూరులగుచున్న విద్యార్థుల ఉపయోగార్థము మీరు నవీనముగ నవలంబించిన వసతిగృహ పద్ధతివలన గ్రామవాసులయందు ఉన్నత విద్యావ్యాప్తికై యొక యుత్తమమార్గ మేర్పడినది. నిరాధారులమగు మా విద్యాభివృద్ధికి మీరు చేసిన సహాయ మపారము, చేయవలసినదికూడ యపారమేయని మా మనవి. బాలికల వసతిగృహమునకు సొంత భవనము నిర్మింపబడ వలసియున్నది. స్త్రీల విద్యాభి వృద్ధికై ప్రచండ ప్రయత్నము జరుగవలసి యున్నది. మీ రారంభించిన సంస్థలు చిరస్థాయిగా నుండుటకు మూల ధనము సేకరించవలసియున్నది. కార్య శూరులగు తామీ మహాదాశయములను సాధించి, మీకీర్తిని యజరామర మొనరించెదరుగాక. మీ జీవితము తోడిసోదరులకు ఆదర్శప్రాయమై పరగుగాక.

పరోపకార పారీణా!

ఈశ్వరుడు మీకు చిరాయువొసంగి, మీ సత్సంకల్పముల సిద్ధింపజేయుగాక, మీయందు మహోదారుడగు ప్రభువునకు గల విశ్వాస మచంచలమగుగాక, దేశీయుల భక్తిప్రేమలుమీయెడ దృఢతరము లగుగాక. రెడ్డి సోదరులు మీ నాయకత్వముక్రింద క్రమాభివృద్ధిని జెందుదురుగాక. తథాస్తు.

భావ సం॥ ఆషాఢ శు॥ విదియ
(౪ షహరేవరు ౧౩౪౩)
రెడ్డి గ్రంథాలయభవనము
సుల్తాన్ బజారు
హైదరాబాదు-దక్కన్

ఇట్లు విన్నవించు విధేయులు,
రెడ్డి వసతిగృహ
విద్యార్థులు
(భూత, వర్తమాన)

శ్రీ యుత కొత్వాలు

వేంకట రామారెడ్డి గారు

అక్షయ నామ సం॥ ఆషాఢ బ. ౮.

గోలకొండ పత్రికా సంపాదకీయము

సోమవారమునాటి రాత్రి రెడ్డి విద్యాలయములో జరిగిన సన్మాన సభాకార్య క్రమమును వేరుచో ప్రకటించియున్నారము. ఈ సభ అనేక విషయములందు చాల ముఖ్యమైనది. హైదరాబాదులో హిందూ ముసల్మానులచే సమానముగా గౌరవింపబడిన శ్రీ కొత్వాలుగారిని రెడ్డి విద్యాలయ విద్యార్థులు గౌరవించుట చాల సంతోషావహ విషయము- ఈ సభ 3 నెలల క్రిందట జరిగియుండ వలసినది. కాని హాస్టలు విద్యార్థి సంఘపు కార్యదర్శిగారి యుపన్యాసమువలన ప్లేగు కొంతకాలము, సెలవులు కొంతకాలము, ఆటంకములు కలిగించినవని తెలిసినది.

శ్రీకొత్వాలుగారి జీవితము బాలుర కందరికిని (నాయకుగారు నడిపిన రీతి) నాదర్శప్రాయముగా నుండదగినది. వీరు ప్రారంభమున పోలీసు శాఖలోనే యొక చిన్న యుద్యోగములో

చేరి, క్రమ క్రమముగా నగర రక్షకాధికారమునందు శ్రీ నిజాము ప్రభువుగారిచేతను, ఉన్నతోద్యోగులచేతను, మన్నింపబడి రాష్ట్రమునందలి సర్వజనులచేతను గౌరవింపబడిన వారైరి. హైద్రాబాదు రాష్ట్రమందలి యాంధ్రులలో వీరొక్కరే యున్నతోద్యోగమందుండిన వారు. బ్రిటిషు ఇండియాలోని యాంధ్రులుకూడ యనేకులు వీరిపేరు వినినవారు కలరు.

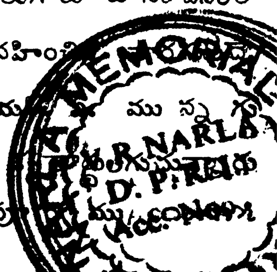
వీరిని హైద్రాబాదు హిందూ, ముసల్మానులందరును గౌరవించుచుండినను ముఖ్యముగా వీరిని రెడ్లు గౌరవించుటలో రెడ్డి సంఘమువారు తమ్ము గౌరవించుకొనిరి- ఇంతటి గొప్ప యధికారము, ఇచ్చుటకు, నింతవరకెన్నడును, నే రెడ్డియును వహించి యుండలేదు-

శ్రీ కొత్వాలుగారి నామము రెడ్డివిద్యాలయమునందు నంతకాలము స్మరణీయముగా నుండుననుటలో సందేహము లేదు. ప్రతిచిన్న విషయమందును వారు శ్రద్ధవహించుట, ప్రతి విద్యార్థిని విచారించుకొనుట, వారిని నెరిగినవారికే తెలియును. వీరు రెడ్డిసంఘమునకు చేసిన సేవ యపారము. మోటరులందు తిరుగు మహారాజులు మొదలుకొని యెండలో మడక దున్ను వ్యవసాయకాపు వరకును, వీరి నీరాష్ట్రమున నెరుగనివారు లేరు.

౧౮౫

రెడ్డి విద్యాలయముతో నుండు వీరి సంబంధమునుబట్టి వీరు కేవల స్వజాతి పక్షపాతులని వీరి నెరుగనివారే చెప్పవల యును- ప్రతి శాఖాభివృద్ధి మొత్తము సంఘమున కభివృద్ధి కరమగునదియే. వీరు రెడ్డిసోదరులకు నితర శాఖలవారి నంద రనొకే దృష్టితో చూడవలయునని నిరంతరము బోధించు చుందురు. హాస్టలు నిబంధనలందును నిట్టి సూచనలేకలవు.

రెడ్డివిద్యార్థులు వీరిని సన్మానించినందులకు వారి చర్యను మే మభినందించుచున్నాము. శ్రీ వేంకట రామారెడ్డి గారి కృషివలననే రెడ్డి విద్యాలయము దిన దినాభివృద్ధికి వచ్చు చున్నది. కొత్వాలుగారు తమ యుపన్యాసములో సెలవిచ్చి నట్లు శ్రీ దోమకొండ రాజాగారు, శ్రీ పింగిలి వెంకట రామా రెడ్డిగారు, ఇతర మహారాజులు మున్నగువారు ద్రవ్యసహా యము చేయకుండిన రెడ్డివిద్యాలయము మాట మరచి పోవల సియే యుండును. అయినను శ్రీకొత్వాలుగారు దానికి జనరల్ సెక్రటరీగారగుటచే, ప్రతిదినము శ్రద్ధవహిం[illegible] నేటికాలమున హాస్టలునుండి బి, ఏ., య[illegible] ము న్న [illegible] నుత్తమ తరగతులలో విద్యార్థులు [illegible] సుమారు ౧౦ సంవత్సరములకు పు[illegible]

రెడ్డివిద్యార్థులే హైద్రాబాదులో నితరుల నాశ్రయించి కష్ట పడుచుండిరి. నేడు ౧౩౦ కన్న నెక్కుడు విద్యార్థులు రెడ్డి హాస్టలులో నుండుట రాష్ట్రీయులెల్లరును బ్రశంసింప వలసిన విషయమే.

ఇట్లు సంఘాభివృద్ధికి పాటుపడు శ్రీ వేంకట రామా రెడ్డి కొత్వాలుగారికి సర్వేశ్వరుడు నిత్యైశ్వర్యమును, ఆయు రారోగ్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించుగాత.

రాజా బహద్దరు

వేంకట రామారెడ్డి గారు

ప్రజోత్పత్తి నామ సం. పుష్య బ. ౪

గోలకొండ పత్రికా సంపాదకీయము

ఒక వారము దినముల క్రిందట శ్రీయుత రాజాబహద్దరు వేంకట రామారెడ్డి ఒ. బి. ఇ. గారి యుద్యోగకాల పరిమితి మరియొక సంవత్సరము హెచ్చింపబడెనని వినుటకు ప్రత్యాంధ్రుడే కాక నిజాంరాష్ట్రమందుండు సమస్త జనులును ముఖ్యముగా, నగరవాసులును చాల సంతసించుచున్నారు. సమకాలిక పత్రికయగు బులెటిన్ పత్రిక మొన్నటి సంపాదకీయమందు చేసిన మన కొత్వాలుగారి ప్రశంసతో మేము సంపూర్ణముగా నేకీభవించుచున్నాము. ఇతర స్థలములందు చెప్పట జూచినను హిందూ మునల్మానుల కలహములు జరుగుచుండుట మనము ప్రతిదినము వినుటకు విషాదము చెందుచున్నాము. తోడి సంస్థానమగు కాశ్మీర రాజ్యమందు సుమారు 3 — ౪ మాసములుగా ఘోరదురంతములు జరుగుచున్నవి. కాని మన హైద్రాబాదు నగరమందు అట్టి భయము మన

కేమియులేదు. కారణమేమన శ్రీయుతులగు కొత్వాలుగారు హిందూ ముసల్మానుల నుభయులను సంతుష్టిచేసి యుభయులకు ప్రీతిపాత్రులైయున్నారు. కొన్ని మాసముల క్రిందట నగరములో హిందూ ముసల్మానులకు తగవులు జరుగునని యబద్ధపు వదంతులు బయలుదేరి యందఱను కలతపెట్టెను. కాని మన కొత్వాలుగారి యుత్కృష్టములగు పోలీసు ఏర్పాట్లచే నీ భయము లన్నియు నబద్ధములయ్యెను.

సుమారు ౬౦ సంవత్సరముల ముదుకతనములో మన కొత్వాలుగారు శరీరదార్ఢ్యత కలవారే కాక ఇతరాధికారుల వలెకాక రేయింబవళ్ళును శ్రమించువారు. వీరు కేవలము కచ్చేరీయందే కాక యితరకాలము లందును ప్రాతఃకాలము నుండి మధ్య రాత్రమువరకు ప్రజలసేవయందే తమ కాలమును వినియోగించు చున్నారు. ఇట్లు పరిశ్రమచేయు నున్నతోద్యోగినింకొకనిని బహుశః మన రాష్ట్రమందు కానమనిన వింత కాదు.

మన కొత్వాలుగారికన్న గొప్పయుద్యోగు లెందరో కలరు. వారికిని ననేకమారులు ఉద్యోగకాల పరిమితి హెచ్చింపబడు చుండును. కాని యీ యుద్యోగమునకుండు ప్రాముఖ్యమితరోద్యోగమునకు లేదు. ఇంతియకాక వీరియందుండు సర్వ

జనానురాగము ఇతరులందులేదు. ఈ కారణముచేత వీరియుద్యోగ విషయమున నింత యభిమానము అందరును చూపించుచున్నారు.

శ్రీయుత రాజాబహద్దరుగారు కేవలము కొత్వాలిపనినే కాక మునిసిపాలిటీ యందును. శాసన సభయందును ముఖ్యముగా పాల్గొనుచున్నారు. ఇట్టి సర్వజన ప్రియులగు కోత్వాలుగారిని, వారి యుద్యోగ పరిమితి హెచ్చైన సందర్భమున మే మభినందించుచున్నాము.

రాజా వేంకట రామారెడ్డి

బహద్దరు గారు

శ్రీ భావనామ సం. జ్యేష్ఠ బ. ౫

గోలకొండ పత్రికా సంపాదకీయము

మొన్న ఆదివారమునాడు రాజాగారు తమ కొత్వాలు పదవిని వదలుకొని ఉపకారవేతనము పొందిరి. వీరు మొత్తముపై ౪౨ సంవత్సరములు ప్రభుత్వోద్యోగమందుండిరి. వీరి విషయమై కేవలము నగరమందేకాక, కేవలము నిజాంరాష్ట్రమందేకాక, మొత్తము హిందూస్థానములో సహితము అనేకులు యెరిగియున్నారు. అయినను వీరిని గురించి యెన్నమారులు వ్రాసినను కొదువయే కనబడుచుండును. వీరి చరిత్ర చాల గంభీరమైనట్టిది. వీరి గుణములు సర్వజన ప్రియములు. వీరి అభివృద్ధి అద్వితీయము. వీరి వంశము రాజవంశముతో చాల సన్నిహిత సంబంధముకలది. వీరు వనపర్తి రాజులగు ప్రథమ రామేశ్వరరావుగారి బంధువర్గములో చేరినవారు. ఆ రామేశ్వరరావుగారి చరిత్ర ప్రత్యేక గ్రంథమేయగును. ప్రస్తుతము మనకు సంబంధించిన దేమన ఆ రామేశ్వరరావు

గారి మేనల్లుడు విలియం వహాబు అనువారు. వీరుగాడే. రామే శ్వరరావుగారు ఆకాలమునసే చాల గొప్పసంఘసంస్కారులు. ఇంగ్లీషువిద్య, ఇంగ్లీషు అచారములందాయనకు ప్రీతియెక్కువ. అందుచేతనే మేనల్లుని కింగ్లీషు పేరుపెట్టెను. ఆ విలియంవహాబుగారి మేనల్లుడే మన రాజాబహద్దరు వేంకట రామారెడ్డి గారు. ఆ విలియం వహాబుగారు పోలీసులో మొహతెమీముగానుండి చనిపోయిరి. వారు చనిపోవునప్పుడు మన రాజాగారు వారి పోషణలోనుండిరి. తల్లి దండ్రులు చిన్నప్పుడే గతించిరి. అప్పుడు వీరి వయస్సు సుమారు ౧౮ సంవత్సరములు. అప్పుడే వీరికి అమీను పదవి దొరికెను. అట్టి మామూలి యమీను పదవినుండి ఇంత గొప్ప కొత్వాలీపదవికి వచ్చుటలో వారికి సహాయులెవ్వరును లేరు. సిఫారసులులేవు. కాలేజీ డిగ్రీలులేవు. ఇంగ్లాండు పోయివచ్చిన వారుకారు. బ్రిటిషిండియా తరిబీయతు పొందిరా లేదు. వీరి సిఫారసంతయు వీరిఅఖండ పరిశ్రమ, విశ్వాసపాత్రమైన నౌకరి వీరిసద్గుణములును, నై యున్నవి

మొదటినుండియు వీరు పోలీసులోనే జీవితము గడపినారు. జిల్లాపోలీసులో పనిచేసినప్పుడు అనేక జిల్లాలలో — వరంగల్, అత్రాపుబల్దా, కరీంనగరు, ఔరంగాబాదు, మహబూబునగరు, రాయచూరు, గుల్బర్గా మున్నగు తావులలో

పనిచేసినారు. మాతృభాష తెలుగు. కాని కన్నడము, మరాటీ భాషలనుకూడ నేర్చినారు. ఉర్దూలో మాతృభాషలో కన్న నెక్కువ ధోరణికలదు. ఫార్సి బాగుగా చదివినారు- మునలి తనములో వేలు యువరాజింకొక సంవత్సరమునకు రానుండగా ఇంగ్లీషు మొదలుపెట్టినారు ఆభాషలో నిప్పుడు బాగుగా పరిచయముకలదు. ఈభాషల పరిచయము వారి పోలీసు యుద్యోగమునకు చాల పనికివచ్చినది. పోలీసులవద్దకు నానాభాషలవారు వచ్చుచుందురు, ఇప్పు డనేకోద్యోగు లకు జనులభాష తెలియసందున వారు జనుల కష్టసుఖములను గుర్తించలేరు వారి మనస్సుల, వారి యిష్టములు, వారి యాశయముల గురుపట్టలేరు. వీరట్లుగాక యెంతటి బీదవాడైనను వానితో వాని భాషయందే మాట్లాడి వానికి న్యాయముచేసి పంపుచుండెడివారు.

పోలీసు పేరే భీతిదాయకము. వారి డ్రెస్సు చూచినంతనే యింకకొంత భీతిహెచ్చును. వారి గర్జనము లు ప్రాణములుతీయును- అట్టిశాఖ కధ్యక్షులైన వారెట్లుండురో యూహించుడు. పైకిచూచుటకు నేరస్థులను గర్జనభర్జనములచే బెదరింతురు కాని వీరి హృదయము మాత్రము పోలీసు శాఖకు పనికిగానిది- వీరు పైకి చూచుటకెంత భయంకరముగా మాట్లాడినను మనసార నెవ్వరిని (క్రూరులను, హంతకులను తప్ప) నష్టపెట్టలేదు.

కోత్వాలు పదవి కత్తిపై సాముపంటిది. "క్షురస్యధారానిసితం దురత్యయా" అనునది వేదాంత సంబంధమైన దైనను నీపదవికి వర్తించునదే, అందు హైదరాబాదు కోత్వాలు పదవియునిన అది ప్రత్యేకత గలదే యనవలెను. పూర్వము కోత్వాలుగా నుండినవారి పద్ధతులు వేరు. ఆకాలము వేరు, కాని యీ కాలము దినదినము నాజూకు అగుచున్నది. వీరుకోత్వాలు పదవికి వచ్చినకాలములో సేతు శీతాచల పర్యంతము సంచలనము కలిగించుచున్న అసహాయోద్యమ ఖిలాఫతు ప్రచారము మిన్ను ముట్టుచుండెను. హైదరాబాదులో కూడ సంచలము కలిగెను. కానియేమాత్రమును గడబిడలు కాకుండునట్లుగా నాయుద్యమములను వశపరచుకొనెను. ఆయుద్యములయనంతర మింకొక విపరీతోద్యమము హిందూస్థానమంతటను జర్మను విషవాయువువలె వ్యాపించుకొనెను. ఏనగరమున జూచినను హిందూముసల్మానుల కలహములే. బ్రిటిషిండియా రాజకీయ వాతావరణమేరీతిగానుండునో ఆరీతిగా నించుమించు సంస్థానములో గూడ నుండును. మనరాష్ట్రములోగూడ నా గాలివీచెను. జిల్లాలలో అనేకచోట్ల గుల్బర్గా, సూర్యాపేట, నాందేడు మున్నగు ననేక ప్రదేశములలో హిందూ ముసల్మాను కలహములు జరిగెను. కాని హైదరాబాదు నగరములో నేటివరకు ఒక్క కలహమైనను జరుగలేదు. ఇది సామాన్యవిష

యమా ? దీనికి కారకులు రాజా వేంకటరామారెడ్డిగారు తప్ప యితరు లెవ్వరునుగారు. కలహ వాయువులు వీచు కాలములో వారుసుఖముగా నిద్రించువారుకారు. రాత్రింబవళ్లును అదే చింతతో నుండువారు. అందరిని సంతృప్తిపరచువారు. కలహ కారకులుండిన వారిని గుర్తించి వారికి భీతిగొల్పువారు.

బ్రిటిషిండియాలో వైస్రాయిలకే కాక వేల్సుయువ రాజుకు సహితము ఇబ్బందులు కలిగించు ప్రయత్నములు జరిగెను. కాని మన నగరములో మాత్రము వారికి విజయవంతముగా సర్వసుఖముగా సంపూర్తి గౌరవ పురస్సరముగా మర్యాదలు జరిగెను. వారు నగరమునకు వచ్చుటకు ఆరునెలలకు పూర్వము రాజాగారు వైస్రాయి సేగా నొకటిస్థాపించి పోలీసుజవానులను హెచ్చుచేసి ఖుఫ్యాలను హెచ్చుచేసి నగరములోనికి వచ్చు ప్రతిమనుష్యుని పరిక్షింపచేసి ఎన్నెన్నియో కట్టుదిట్టములుచేసి ప్రతి చిన్న విషయమునుగూడ తామే విచారించుకొనువారు.

వీరింత గొప్పపదవిపై — అందు పోలీసుపదవిలో — నుండినను రాజులకు, నవాబులకు వీరి దర్శనము ఎంత సులభమో అంతకన్న హెచ్చుగా గొంగటి వాండ్లకు, గోచిబట్టలవాండ్లకు, అంత్యజులకు, బీదలకు. సర్వులకు లభించు చుండెడిది. గొంగడిలో నేమి ఆకర్షణయున్నదో కాని దానిని

కష్టుకొని వచ్చినవానిని వీరు చాలశ్రద్ధగా ఓపికతో విచారించి వారికష్టములు విచారించుటకై వెంటనే ఆజ్ఞలనిచ్చువారు.

వీరు కచ్చేరిచేసిన అది కచ్చేరివలె నుండదు. ఒకపటేలుగారి చావడివలె నుండెడిది- బీదవారందరు దరఖాస్తులు వీరికే యిత్తురుగాని యితరుల కియ్యరు. వారిని పిలిచి వారి దరఖాస్తులుచదివి వారిని విచారించి వారు చెప్పుకొను కథలనంతయు నోపికతోవిని యథాయోగ్యముగా విచారణ చేసెడివారు. కొన్ని సందర్భములలో పోలీసులకు సంబంధించని ఫిర్యాదులుకూడ వీరివద్దకు వత్తురు. అవి న్యాయమనితోచిన ఉభయపక్షములవారిని పిలిపించి రాజీచేయించి తీర్పుచేసెడివారు. ఇట్లుచేయుటచే వేలకొలది మందికి ద్రవ్యనష్టము, క్లేశము, ఇతర యిబ్బందులు అన్నియు మిగిలి పోయినవి.

వీరు పేరునకు ౧౦ గంటలనుండి ౪ గంటలవరకు కచేరీ నౌకరి చేయువారు. కాని నిజముగాచూచిన రాత్రి ౧౨ గంటలనుండి తెల్లవార ౫ గంటలవరకు తప్ప తక్కిన ౧౯ గంటలకాలము వీరు సర్కారీ నౌకరి చేసిరి. సగము రాత్రివరకు నగరములో జరుగు నేరములు ఎప్పటి కప్పుడు టెలిఫోనుద్వారా ప్రతి నాకానుండి వీరికి తెలుపుచుండెడి వారు. ప్రతివారికి వీరు టెలిఫోనుద్వారానే హుకుము లిచ్చుచుండిరి.

రాత్రి కాలములో ౧౦ నుండి ౧౨ వరకు కూడ జనులు తమకు విపత్తుకలిగిన పోలీసు సహాయ మవసరమైన స్వయముగాపోయి వీరితో చెప్పుకొనెడివారు. కనుక పోలీసు పహరా యింటి పైనున్నది. కాని యెవ్వరు కొత్వాలీ దేవిడీలో పోయినను, “ఎవరు, ఎక్కడ, ఎందుకు” అని విచారించువారే లేరు. ఇదియే నిజమైన రక్షకభటులపై పెద్దల కుండవలసిన ముఖ్య లక్షణము.

కేవలము కొత్వాలి పదవియేకాక వీరు ప్రతి దినము సాయంకాలము తిరుగ యేలికలగు శ్రీ ప్రభువుగారి దర్శనమున కేగి యొక్కొక్కమారు గంట రెండు గంటలవరకు వారికినివే దించుటయో వారి ఆజ్ఞలను నిర్వహించుటయో చేయుచుం డెడివారు. వీరియందు శ్రీప్రభువుగారి కుండునట్టి విశ్వాసము బహుశః రాష్ట్రములో నింకెవ్వరిపైనను లేదనవచ్చును.

కొత్వాలు వేంకట రామారెడ్డిగారు కొత్వాలీ పని లోనే కాక యితర సంస్థలలోను చాల సాయపడువారు. శాస నసభ, సర్ఫాయి, సర్ఫేఖాసు కమిటీ, కో ఆపరేటివ్ యూని యను మున్నగు ప్రభుత్వ శాఖలలోనే కాక అనేక ప్రజాసంస్థ లగు విద్యాసంస్థలందును ముఖ్యులై తమ యమూల్యానుభవ జనితములైన అభిప్రాయములతో తోడ్పడెడువారు.

మేము మొదలే వ్రాసినట్లుగా వీరి చరిత్ర నెంత వ్రాసినను పెరుగుచునేయుండును. వీరు కోత్వాలు పదవి వదలుకొనినను వీరికి మరల యితరోద్యోగములను శ్రీ ప్రభువుగారు నిర్ణయించినారని వినుచున్నాము. శ్రీరాజాగారు ఇంత వృద్ధులైనను మంచి ఆరోగ్యముతో నున్నారు. మంచి యువకులకన్నను హెచ్చుగా కష్టించుచున్నారు. వీరికి సర్వేశ్వరుడు సంపూర్ణారోగ్యమును, బహుదీర్ఘాయుష్యమును, ప్రభుప్రజాసేవాశక్తిని, వంశాభివృద్ధిని, నిత్య కల్యాణమునిచ్చి వృద్ధినొసగుగాత యని ప్రార్థించుచున్నాము.

రా జా బ హా ద్దు రు

వేంకట రామా రెడ్డి గారు ఓ. బి. ఇ.

యువ శ్రావణ శు. ౧౩

గోలకొండపత్రిక

మోటారుకార్లు భుయ్, భుయ్, అని ఘీంకారాలు చేస్తూవస్తూయున్నవి. ముసల్మానులు, గుజరాతీలు, మార్వాడీలు, ఆంధ్రులు ఒక్కొరొక్కరేవచ్చి వసారాలోని కుర్చీల మీద కూర్చుంటున్నారు. ఎనిమిదింటికి పది నిముషములున్నది. తెల్లటిలాగు, కోటు వేసుకొన్న ఒక నౌకరు వచ్చి కాగితాల చుట్టను, పౌంటేన్‌కలాన్ని, సులోచనాల జోడును బల్లమీదపెట్టి వెళ్ళిపోయాడు. సరిగా ఎనిమిది గంటలు కొట్టే సరికి బంగాళా లోపలనుంచి ఒకరువచ్చి బల్లదగ్గవున్న కుర్చీలో కూర్చున్నారు. వీరు రావటంతోనే కుర్చీలమీద కూర్చున్న వారంతా లేచి, మొగలాయిపద్ధతిని ముమ్మారు తలవంచి, సలాముచేసి తిరిగి కూర్చున్నారు. బంగ్లాలోపలనుంచి వచ్చిన పెద్దకు సుమారు ౭౦ సంవత్సరాల లోపు వయస్సు, పరిమాణంలో పొట్టి, కాస్త స్థూలశరీరం, నలుపురంగు, కుచ్చుత్రేలా

డేమ్రెటి ఫెజ్‌టోపి, తెల్లటి పదలుఁలాగు, నీలవురంగు గుడ్డ మీద తెల్లచారలు కప్పువున్న పొడుగైనవస్త్రం. వీరే హైదరాబాదు కొత్వాలుగా నుండిన రాజాబహద్దర్ వేంకట రామారెడ్డి ఓ. బి. ఇ. గారు- వీరి విగ్రహంలో ఆకర్షణీయమైన అంశమేమి లేదుగాని వారి సులోచనాల అడుగున దాక్కొనియున్న ప్రకాశమైన నేత్రములు, దయాసంకలిత హృదయాన్ని సూచించే ఆ నిష్కల్మషపు ముఖవికాసం ధృఢసంకల్పాన్ని ప్రకటించే ఆ చెక్కుళ్ళు చూపరులకు ప్రస్ఫుటముగా కనిపిస్తవి. వీరు పోలీసు ఉద్యోగియు లైనప్పటికి భయంకర ఆకృతియేమి లేక కొంత ప్రేమ, దయాళుత్వమే అధికంగా వీరియందున్నవి. బల్లదగ్గరవీరు కూర్చుండిన రెండునిముషాలకు కొందరు గుమాస్తాలు వచ్చి సర్కారు కాగితాలను కట్టలకు కట్టలు వారిముందుంచి, ఒక్కొక్కదానిమీదనే వారిసంతకం పుచ్చుకొన్నారు. వ్రాలు చేయవలసిన కాగితాలు యెన్ని ఉన్నప్పటికి, ప్రతికాగితాన్ని శ్రద్ధగాచూచి సంతకం చేసిరిగాని చదువకుండా సంగతి గ్రహించకుండా మాత్రము చేయలేదు. ఒకవేళ గుమాస్తాలు వేసుకొని వచ్చిన వుత్తరువులు తమకు తృప్తికరంగా లేనియెడల వాటిని మారుస్తూవచ్చినారు. ఈ ప్రకారం ప్రొద్దున ౮ గంటలనుండి సాయంకాలము ౫ గంటలకు తమ ఆఫీసుపని పూర్తి చేసుకొన్న తర్వాత వీరి దర్శనార్థమై వచ్చిన వారు ఒక్కరో

క్కారే వారిమొద్దకు వెళ్ళి. మాట్లాడవలసిన సంగతులు మాట లాడి పోతూవచ్చిరి. రహస్య విషయములు మాటలాడవలసిన వారుంటే అట్టివారిని లోపలికి తీసుకొనిపోయి యేకాంతంగా మాటలాడి పంపివేసిరి. ఎంతమంది వచ్చినాసరే నిదానంగా, నెమ్మదిగా మాట్లాడి పంపివేయుదురు గాని విసుగు జెందరు. తొందరపడరు. కోప్పడరు. చెప్పినసంగతులే తిరిగి తిరిగి చెప్ప టం, కాలహరణం చేయటము మనవారి స్వభావమైన చెప్పే మాటలను ఓపికతో వింయురు గాని కాలహరణ మయినది వెళ్ళిరండి అనేమాట వినబడదు. అధికంగా యెక్కువసేపు మాటలాడ దలచినవారుంటే రాత్రి ఎనిమిది గంటల ప్రాంత ములో ప్రత్యేకదర్శన మిచ్చి మాట్లాడుతూవుంటారు. మోట ర్లమీద, గుర్రపుబండ్లమీద తిరుణాలకు వచ్చినట్లు వచ్చే ప్రజ యావత్తు ఒక తరగతివారు ఒకపనికై వచ్చినవారుగారు. పెద్ద [illegible]గులు, లక్షాధికారులు మొదలు ఉద్యోగాలకు, శిఫార సులకు, రాజ్యవ్యవహార సంబంధమైన సత్ప్రతింపులకు నూకాలు జీతాలకు, విరాళాలకు అది ఇది అని విడదీయటం ఎందుకు! అన్నివిధాల సహాయ్యానికి వచ్చేవారుగా ఉంటారు.

వేంకట రామారెడ్డిగారికి ఆంగ్లవిద్యా పరిచయం స్వల్పం నవనాగరిక సంప్రదాయం అభ్యాసం కాలేదు. పాశ్చాత్య దేశాలకుపోయి ఆధునిక పోలీసు పద్ధతులను పరిశీ

లింపలేను. రాజ్యాంగ శాస్త్రాన్ని పరికింపలేదు. ఈ లాటి శిక్షణ యేమీ లేకపోయినప్పటికి ముస్లిమురాష్ట్రాలికి ప్రధాన నగరమున్ను, అనేకజాతుల ప్రముఖులకు నివాసస్థానమున్ను అయిన హైదరాబాదు కొత్వాలు పని అనగా పోలీసు కమిష నరు పదవినే ఎట్లా నిర్వహించారు? నిజాం ప్రభువుయొక్క ప్రత్యేక విశ్వాసానికి, గౌరవానికి. యెట్లా పాత్రులయినారు? గొప్పసమర్థులు, రాజనీతిజ్ఞులు అనే ప్రతిష్ఠను ఎట్లాగడించారు? ఈ ప్రశ్నలకు వచ్చే సమాధానము బట్టే వేంకట రామారెడ్డి గారి పరిపాలనా దక్షతయొక్క రహస్యముగ్రాహ్యమగుతుంది. ఆధునిక విద్యావంతులలో మంచితనము, పరోపకారబుద్ధి లేవని చెప్పనుగాని, వేంకట రామారెడ్డిగారికి ఆధునిక నాగ రికత విశేషముగా అబ్బకపోవడం మీదనే వారిలో అధిక ముగా కనుపించే ప్రాచీనుల నిగర్వము, సేవానురాగము, ప్రజోపయోగ కార్యనిరతి, కల్మష రహితమైన వర్తనము, సర్వజన శ్రేయోభిలాష జయప్రదమగు పాలనము ఆధారపడి యున్నదని నావిశ్వాసము. విద్యవల్ల లభింపని యోగ్యత, సామర్థ్యము, పరిపాలనా దక్షత అనుభవంవల్ల స్వయం శిక్షల వల్ల లభించినవి. కేవలము స్వశక్తివల్ల ఉన్నతస్థితికి వచ్చిరి.

హైద్రాబాదు సంప్రదాయం విశేషంగా ముస్లిం నాగ రికతకు సంబంధించివున్నది. అయినా రాజ్యాంగంలో హిం

దువు న్న ప్రాముఖ్యస్థానాలను వహిస్తున్నారు. బ్రిటిషు ప్రదేశంలో కంటె హైదాబాదులో హిందు ముస్లిం సఖ్యత అధికంగా ఉన్నదని ప్రతీతి. ఎంతివున్నా, అప్పుడప్పుడు విషమ పరిస్థితులు యేర్పడకపోవటంలేదు. ఇటువంటి విషమ పరిస్థితులు యేర్పడినప్పుడెల్ల మన కొత్వాలుసాహెబ్‌గారు చూపుతువచ్చిన వివేకము, దూరదృష్టి, కార్యదక్షత ప్రజ యొక్క, ప్రభుత్వముయొక్క ప్రశంసకు పాత్రమయినవి. వీరు కమిషనరుగా వుండినంతకాలం హిందూ ముస్లింకలహాలులేక శాంతంగా గడచిపోయింది. రెడ్డిగారు మతరీత్యా హిందువులున్నా, జాతీయులుగా ఆంధ్రులున్నా, అయినప్పటికి హిందూ ముస్లిం సఖ్యభావాన్ని, వీరు పోషించినంతగా మరెవరున్ను పోషింపలేరు. స్వజాతీయుల విశ్వాసాన్ని, ప్రేమను యెంత గడించిరో అంతగా ముస్లింజాతీయుల విశ్వాసాన్ని, ప్రేమను గూడ గడించినారు. దీనికి వీరి నిష్కల్మష హృదయం. నిష్పక్షపాత స్వభావం. ప్రజాభిమానం కారణంగా యెంచ వచ్చును. వివాదగ్రస్తములగు ముస్లిం వ్యవహారాలను సహా వేంకటరామారెడ్డిగారి పరిష్కారము పై ప్రభుత్వంవారు నిర్ణయించటాన్నిబట్టి యీ ఆంధ్రుని న్యాయబుద్ధియందు ప్రభుత్వంవారికిన్ని, ముస్లింమహాజనులకున్ను యెంత పూజ్యభావం గలదో విశదంకాగలదు.

పరిపాలనా దక్షతకు ఆంగ్లవిద్యగాని, విదేశీయ శిక్షణ గాని అవసరం లేదనే సంగతికి వేంకటరామారెడ్డిగారి చరిత్రమే మనకు నిదర్శనంగా ఉంది. వీరిలో మనకు గ్రాహ్యముకానిదేమో మంచితనము, గొప్పశక్తి లేనియెడల, హైదరాబాదు శాసన సభయందు-, మునిసిపల్ కార్పొరేషన్‌లో సభ్యులను వహించి, ఆయా పదవులనెల్ల తెలివితేటలతోను, శక్తిసామర్థ్యము లతోను, ప్రజానుకూలముగాను నిర్వహించుటయే సంభవించి యుండదు. దీనజన సేవాను రాగమే లేనియెడల కష్టుల, వృద్ధుల, అనాథ బాల బాలికల శరణాలయముల నిర్వాహక భారాన్ని వహించి వాటి ఉన్నతికై శ్రమచేయుటమే పొసగి యుండదు. ఒక వైపున ప్లేగు, ఇంకో వైపున ఇన్‌ఫ్లుయెంజా బ యలుదేరి ప్రజను నాశనం చేస్తూవున్న సమయంలో తమ ప్రా ణాలకైనా లెక్క చేయక వీధి వీధి తిరిగి బీదల ఔషధపానా దుల నమర్చి అత్యుత్సాహంతో ప్రజాసేవకు దిగివుండరు- యింకా రెవిన్యూ, జ్యుడిషల్ మ్యునిసిల్ యుద్యోగియుల, ట్రయినింగు స్కూలు విద్యార్థుల ప్లీడరీ పరీక్షార్థుల పరీక్షకులు గా వుండి ప్రసిద్ధినిగాంచియుండరు. యిట్లన్ని మార్గాల ప్రభు త్వాన్ని, ప్రజను, దేశాన్ని సేవిస్తూవచ్చిన రెడ్డిగారిని కొత్వా లు స్థానంనుండి నిర్గమింపజేసేదానికై యెందరెంత ప్రయత్నించి నప్పటికి నైజాం ప్రభువు వీరి యుద్యోగ కాలాన్ని హెచ్చిస్తూ వచ్చిన సంగతి ఒక్కటే చాలు, వీరి యోగ్యతను న్యాయశీ లాన్ని ప్రజాసేవను నిర్ణయించేదానికి.

చివరకు వేంకటరామా రెడ్డిగారు సింఛను పుచ్చుకొని తమయుద్యోగంనుంచి మరల వలసివచ్చినదు ప్రజలు దీనిని ఒక నష్టంగాతలచి బహుదుఃఖించిరి. ఈసందర్భంలో పోలీసువారు, ఆయాసంస్థలలో నిర్వాహకులు, పౌరులు, తమ విచారాన్ని ఒక ప్రక్క; రెడ్డిగారిపై గల ప్రేమను అభిమానాన్ని పూజ్యభావాన్ని తెలుపుతూ యింకో ప్రక్క; సమర్పించిన అసంఖ్యాకములగు పత్రములే నిదర్శనములు. ప్రజలు ప్రకటించిన సద్భావంకంటె నైజాంప్రభువిట్టి ప్రజాభిమాని యగు నుద్యోగిని వదలుకొనుట కిష్టంలేక తమసొంత ఎస్టేటు ఐన సరఫ్ఖాస్ ఉద్యోగిగ నియమించి ప్రకటించిన గౌరవభావం మహత్తరమైన విషయం మరువ తగనిది. నైజాము ప్రభువుకును వేంకటరామా రెడ్డిగారికిని గల సన్నిహిత సంబంధాన్నిబట్టి యీ గౌరవభావం సహజంగానే ఉన్నది.

హైదరాబాదు రాష్ట్రంలోని ఒక కోటి ४०లక్షల ప్రజలోను ౭౦లక్షలమంది ఆంధ్రులు, విశ్వవిద్యాలయ పండితులు లాయరులు, డాక్టర్లు, వర్తకులు, ధనవంతులు, ఎందరో వున్నారు కానివీరు అందరిలోను ఆంగ్లవిద్యాపరిచయం లేనట్టి, ఆధునిక నాగరికత అబ్బనట్టి, వట్టి సామాన్య వ్యక్తిగా తమజీవితాన్ని ప్రారంభించినట్టి, కొత్వాలు వేంకట్రామా రెడ్డిగారివలె అంతగా ప్రజయొక్క, ప్రభుత్వంయొక్క, నిజాంప్రభువుయొక్క గౌరవానికి

అనుగ్రహానికి పాత్రమై అపారమైన తమ పలుకుబడికి ప్రజోపయోగ కార్యాలకై వినియోగించివారు మిక్కిలి తక్కువ. ఈ గౌరవాన్ని పుట్టించింది ఉద్యోగమా? కాదు. విద్యా? కాదు. భాగ్యమా? కాదు. వేంకట్రామా రెడ్డిగారియందు సహజంగా మన్నశక్తి సామర్థ్యాలు. సమదృష్టి, న్యాయశీలము, సేవాభిలాష ప్రబల కారణాలని నా నమ్మకము. నిజాంరాష్ట్రములోని ౭౦ లక్షల ఆంధ్రులలోను ప్రజలకు సహాయం చేసేవారు, యిచ్చియున్నవారు, చేస్తూయున్నవారు మన వేంకటరామా రెడ్డిగారే. వీరిస్వభావం చేతనైన ఉపకారం చేయటం కాని తియ్యనిమాటలుచెప్పి పంపడంకాదు. ఉద్యోగీయులమని ప్రజకు దూరంగానుండటంకాదు. వారితో కలిసి వారికష్టసుఖాలను గ్రహించి వారికి తోడ్పడుతూ ఉండడమే వీరి ఆశయము. హైదరాదులో ఆంధ్రులకు గౌరవ ప్రతిష్ఠ లేమయినా కలిగినట్లయితే అవి కొత్వాలు వేంకట్రామా రెడ్డిగారియొక్క డాక్టరు గోవిందరాజులు నాయుడుగారియొక్క పేర్లను ఆశ్రయించియున్నవి.

మొత్తాన హైద్రాబాదురాష్ట్రియాంధ్రులలో ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము, జాత్యభిమానం, స్వయం సహాయ కృషి అంటూ వొకటివుంటే, అదిరెడ్లలోమాత్రమున్నది. వీరిలో విద్య యున్నది. ద్రవ్యమున్నది. నాయకత్వమున్నది.

పరోపకార పారీణురాండ్రగు గద్వాల, వనపర్తి రాణులున్నారు, అన్నిటికంటికంటె ప్రధానమైన రాజా బహద్దరు వేంకట రామారెడ్డిగారున్నారు. హైదరాబాదులో సుమారు రెండు లక్షల రూప్యములను వెచ్చించి, ౧౫౦ మంది విద్యార్థుల నివాస, భోజనాదులకు వసతిభవనాలు నిర్మింపబడినవంటె; ౩౫౦ మంది బాలికల విద్యాభివృద్ధికై ప్రశస్తమైన ఒక బాలికోన్నత పాఠశాల స్థాపితమై జయప్రదంగా నిర్వహింపబడుతూ ఉన్నదంటే; కవులు, గాయకులు, పండితులు సన్మానింపబడుతున్నారంటే—ఈలాటి ప్రజోపయోగ కార్యాలలో వేంకట రామారెడ్డిగారు ప్రకటించే అభిమానము, చూపే శ్రద్ధ, చేసేశ్రమ ముఖ్య కారణాలుగా కనిపిస్తున్నవి. వీరు సహాయముచేయని సంస్థ లేదు, ఆదరింపని పండితుడు లేడు, దాతృత్వముచూపని ఆశ్రితుడు లేడు. డెబ్బది లక్షల ప్రజకు మిత్రులు, నాయకులు, ఉద్ధారకులు ప్రజయొక్క ప్రభుత్వము యొక్క అనురాగానికి పాత్రులు మన రాజాబహద్దరు వేంకట రామారెడ్డిగారు.

అవుటుపల్లి నారాయణరావు

అఖిలభారత పద్మశాలీయ మహాసభ

వస్త్ర ప్రదర్శన ప్రారంభోపన్యాసము

౮, ఆబాన్ ౧౩౩౮ ఫసలీనాడు మ. రా. రాజశ్రీ రాజాబహద్దరు కొత్వాలు వేంకట రామారెడ్డిగారు ప్రదర్శనమును తెరచుచు ఉర్దూభాషలో నీ క్రింది యుపన్యాసము నొసంగిరి.

స్నే హి తు లా రా !

అఖిలభారత పద్మశాలీయ మహాసభ సందర్భమున వస్త్రప్రదర్శన ప్రారంభోత్సవ మొనరించుట నాకొరకు మిగుల ముదావహ విషయము. కర్షకవృత్తికి జెందినవాడ నగు నాకు జానపద పరిశ్రమయగు వస్త్రనిర్మాణముతోగల గాఢ సంబంధమును మీరు దృష్టియందుంచుకొని ఈయుత్కృష్టోత్సవమునందు పాల్గొనుటకవకాశ మొసంగినందులకు నే నెంతయు హృదయ పూర్వకముగ మెచ్చుకొనుచున్నాను.

జానపద జీవితమున కర్షకవృత్తికిని వస్త్ర పరిశ్రమకును కుడి యెడమ కరములకు గలసామాన్య సంబంధము కలదు. ఐశ్వర్య వృత్తియందీ రెండును కలసి మెలసి పనిచేయుచుం

మును. మరియు కృషి విభజనయందును, క్రమాగత సంఖ్యను బట్టియు భారత సామ్రాజ్యమున కర్షకుల తర్వాత పద్మశాలీయులే దేశసంరక్షణకు కారణభూతులు. ఈ విషయము గాంచుచు యీ సమయమున మీ మధ్యనుండుట వలన నాకు మరింత యుత్సాహము జనించుచున్నది.

ఈ సమయమున నేజేయు సంతోషదాయక కర్తవ్యము ప్రదర్శన ప్రారంభమే. అయినను క్లుప్తముగ కొన్నిభాగముల వ్యక్తపరచుట అనుచితముకాదు.

ఆధునిక యుగయంత్రాభి వృద్ధిమూలమున హస్తవస్త్ర పరిశ్రమ గతించిపోయినదని విశ్వసించువారల ప్రాస్వదృష్టిని నేను మెచ్చుకొనను. భారతమునందు పల్లెపదములును కర్షకవృత్తియు ఉన్నంతవరకు కరవసన పరిశ్రమ మిగిలియుండునని నా నిగూఢవిశ్వాసము. ఉపయోగించువారి అభిరుచినిబట్టి హెచ్చు తచ్చులు కలుగవచ్చును. కాలమునుబట్టి వ్యవసాయమున కరువు, దుష్కాలమునున్నటుల సత్కాలము ఫలించుటత్యవసరములు.

భారత దేశముయొక్క పురాతనమైనట్టియు ముఖ్యమైనట్టియునగు వస్త్ర పరిశ్రమ సజీవముగ నుండుటకై పద్మశాలీయులు ధైర్యముతో, తెలివితో, కృషితో సర్వప్రయత్నముల సలుపుట అత్యవసరము. తర్వాత దేశీయుల మెప్పుదల మరియు ప్రభుత్వ సహాయముపై వారు నమ్మకముంచవలెను.

మన పరిశ్రమల వలన నిస్సంశయముగ ప్రతి దేశ మున గౌరవము కలుగగలదు. అనుభవసిద్ధమగు నొక దృష్టాం తరమునుబట్టి అది తెల్లముకాగలదు. పట్టుబట్టలకై పరాకు నొందిన ఫ్రాన్సు దేశమున నామిత్రుడొకడు సంగారెడ్డియందు చేయబడిన సామాన్యమైన పట్టుబట్టను పట్టును పరికించుట యందు ప్రత్యేక నైపుణ్యముగల ఫ్రాన్సుయువిదలకు చూపిం చెను. ఆయువిదలు యావననమును చూచిపొగడిరి-దానిస్వల్ప వెలపై ఆశ్చర్యపడిరి. ప్యారిసునందట్టి బట్ట దొరకిన బాగుం డెడిదనికోరిరి. అందమగు ప్యారిసు పట్టుకంటె పల్లెలయందు తయారై మోటుగ నగుపడుచుండెడి వస్త్రమునెందులకై మెచ్చుకొనిరని వారిని సంస్నేహితుడు విచారించ వారలు భారత దేశ హస్తజనిత పర్వటాంబరముయొక్క మోటుదనము నం దేసహజ సౌందర్యమున్నదో పరాసునందలి యంత్రనిర్మిత వస్త్రమునందు కనబడదని వారు జవాబిచ్చిరి. ఈ మెప్పుదల అసహజమనియో, పాశ్చాత్య వైపరీత్యమనియో మీరు తలంపుడు. కాని దానివలన మనచేతిపట్టు ఐరోపాఖండము నందును వ్యయమగునని తేటపడినది. పరాసు దేశ చక్రవర్తి యగు లూయి మహాశయుడు నాందేడు వస్తువుల నుపయోగిం చుచుండెనను విషయము నూతనమైన వార్త కాదు. అది అనాదీయమైనది.

హస్తవస్త్ర పరిశ్రమను గురించి మన దేశమునకు ఉత్తమ మార్గదర్శకులయొక్కయు, మంచి విద్యయొక్కయు, ఉత్కృష్ట కౌశలము యొక్కయు, మరియు అతిముఖ్యమైన కట్టుదిట్టములుగల విక్రయస్థానముల అవసరమున్నది

వ్యక్తిప్రయత్నమును, సమిష్టి కృషి యు సహకార సంఘమునకు తోడ్పడునటుల ప్రభుత్వ పోషకత్వమువలనను నా యీ పర్యవసానములు గోచరము కాగలవు. వారి వశీకరణము వస్త్ర పరిశ్రమయొక్క భావిజమును ధృఢపరచును.

హస్తవస్త్ర పరిశ్రమాభివృద్ధికై గత వత్సరములందు ప్రభుత్వ మొనరించిన సహాయమెంతయు ప్రశంసనీయాంశము.

వస్త్రనిపుణులు మరియు రంగు వేయుటయందు కుశలుల యొక్క సహాయమున, వస్త్రపరిశ్రమకు సంబంధించిన విద్యను వ్యాపింపజేయుటకై అతి వ్యయముతో చేసిన యేర్పాటులు, ప్రచురముజేయు ప్రదర్శకుల నియామకము, ఉత్తమ విధమగు పరికరముల ఆచారమునకై చేయుచున్న ప్రబోధము ప్రభుత్వమురొయొక్క పారిశ్రామిక సంస్థయొక్క అమూల్యసేవలు. మరియు పద్మశాలీయుల కుదారముగ నప్పులనిచ్చుట, సహకారసంఘముల సహాయమున పద్మశాలీల స్థితిని బాగుపరచు ప్రయత్నములు ప్రభుత్వముయొక్క యుద్దేశము, ఔదార్యమును వ్యక్తపరచుచున్నవి. పద్మశాలీయుల స్థితిని తొలగించుటకై వాని యవసరము ముఖ్యము.

మన దేశపు పరిశ్రమలు మనకెట్టి యవసరములను దీర్చునో అమెరికా మరియు యూరపు యాత్రికులకు దీర్చునో న్నను వారు వాని సంగ్రహము చేయుట వలన మనకొక విషయము గోచరించగలదు. ఏవస్త్రములను మనము "షోకేసీ"లనుగా జేసికొనుచున్నామో అవి వారియింటి యలంకరింపునకే ఉత్తమపద్ధతిని ఉపయోగపడుచున్నవి. మన చీరలు వారికి మంచి పరదాలపని చేయుచున్నవి. ఉత్తమ విక్రయపద్ధతి నవలంబించిన యూరపు మరియు అమెరికా ఖండముల ప్రతి పట్టణమును లక్షల విలువగల వస్తుసముదాయమును కొనగలదు. కాని మన పద్మశాలీయుని స్థితయో, అతడు పది దినములు పనిచేయును, పది దినములు వస్త్రవిక్రియమునకై వ్యయపరచును. ఈ దినములలో వాని కుక్షింభరము మార్గము మాయమైపోవును. అతడు భిక్షకుని జీవితము నవలంబించును. కాని అతని దుర్దశ కౌషధము మనకడనే కలదు.

భాగ్యనగరమున పద్మశాలీయ మహాసభ యాజమాన్యమున స్త్రీప్రదర్శన స్థాపన మెంతయు శుభముగ పరిణమించగలదు.

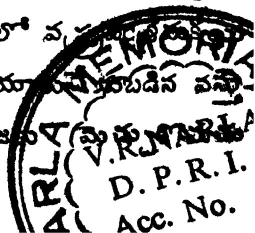
భాగ్యనగరమునందు ధనవంతుల సహాయమునను, జన్మభూమిపైగల ప్రేమ మూలమునను భాగ్యనగరమున నొక

గొప్ప కళను ప్రోత్సహించి పరదేశములందు స్వదేశవస్తు విక్రయమునకై సంస్థల స్థాపించి వస్త్రపరిశ్రమ సౌభాగ్యమును పెంపొందింపజేసి ఐశ్వర్యమును పొంగి పొరలునటుల జేయు యాదర్శముతో పద్మశాలీయ మహాసభ యాజమాన్యమున ప్రదర్శన స్థాపన మెంతయు శుభప్రదముగ పరిణమించగలదు.

బీదతనముచేతను తగినంత ధనములేనందునను మా జాతికి జెందినవారలు స్వవృత్తియగు వస్త్రపరిశ్రమను వదలి సామాన్యులు కూలినాలియందు మగ్నులైయుండుట దీనికి కారణము. పూర్వకాలమున ప్రతిపల్లెయందును పద్మశాలీయులుండెడివారు. అక్కడ పండిన ప్రత్తిని కర్షకులకడనుండి స్వీకరించుకొని బట్టల నేసి బీదసాదలకును, మధ్యమస్థితియందున్న వారలకును విక్రయించుచుండిరి. కాని యీకాలమున చిన్నతనపు పెండ్లిండ్లవలన బీదతనముచేతను కలిగిన దుర్బలము మూలమున మా బరువైన దళసరమయిన బట్టలు మోయుటకైనను తగనివారైపోయిరి. అందముగ నగుపడు ఆధునిక వస్త్రముల నుపయోగించు నుత్సాహముకలవారై పోయినారు.

పూర్వకాలమున విలువగలపట్టుసరిగయుగద్వాల చీరలు గట్టిగనుండి తరతరములవరకు వారసత్వమున వచ్చుచుండెడివి. అవసరమునుబట్టి విక్రయింప దలచినచో పరిశుద్ధమైన జరీయున్నందున సగముకంటె నెక్కువ వెల లభించుచుం

డెను. పట్టణనందుజరీతయారుచేయువారలు ముఖ్యముగ మహా రాష్ట్రులేయుండిరి. ఆ జరీ యేండ్లకొలదిగవాడుకొనినను దాని మెరుపు, అందములో భేదము కలుగకుండెడిది. అందువలన ప్రతి సంవత్సరముచు బరోడా మహారాజులకడకును, పూనా, దక్షిణ్ణ మొదలగు దేశములకును లక్షల విలువగల వస్తుచయము పంపబడుచుండెను. ఇప్పుడు లక్షలవస్తువులు పోకున్నను వేల విలువగల వస్తువులయినను పోవుట అసంభవమైనది. దీనికి కారణమేమన కాలానుసరణముగ మీ జాతీయులు వస్త్రపరిశ్రమయందు మార్పులుజేయలేదు. ఇప్పటికిని పూర్వాచారపరాయణులుగనే యున్నారు. అందువలన నూతనశకపు యువతులును, యువకులును మీవస్తువులను కొనుటకై వెనుదీయుచుందురు. వీరు నూతనవిధ వస్త్రమును తయారుచేయుటయేకాక అక్కడ వాని క్రయమునకై అడతీ దుకాణములను విచారించి తెరువవలసియుండును. ఈ కాలమున వస్తువుల యొక్క గట్టిదనమును విలువ విచారించువారలులేరు. చాల కాలమువరకు పై మెరుగుగల వస్తువులను జనసామాన్యము మెచ్చుకొనుచుండెను. ప్రస్తుతము ఆలేరులో వ... తెరువబడిన కర్మాగారము నందు తయా...బడిన వస్త్ర-వుల కెక్కువ క్రయమున్నదనియు, ప్రజ... న్నారనియు తోచుచున్నది.

నిజాంరాష్ట్రమందు మాజాతివారు జమీందారులుగను, కృషీవలులుగను, గ్రామోద్యోగులుగనుగలరు. స్వయం కృషి వలన వ్యవసాయ సాయముచే ప్రతివిధమగు ధాన్యము పండించి జంతువులకు- పక్షులకు వేయేల ప్రతిజీవ వస్తువుల కాహారమి డుటయే వారి కర్తవ్యము. వారివలన ఫలింపబడిన ప్రత్తివల ననే మీజాతివారు మానవులకు మానముకాపాడు కొనుటకు వస్త్రములనిచ్చుచున్నారు. మొత్తముపై వీరిసంబంధములు నమ్మిళితములు.

మీజాతివారి ఆర్థికస్థితి నానాటికి హేయమగుచున్నది. దీని వలననే జాతివృత్తి నిర్వాహణము దుర్భరమగుచున్నది. వీరిని యీబాధనుండి తప్పించుటకు ధనికులు వీరికి ధనసహాయముకావించి తిరిగి ప్రాచీనవృత్తికా గౌరవము కలిగించు టత్యవసరము. దీనికై యైక్యత, సంఘీభావము, సహాకారము కలిగియుండవలయును. దీనితో విదేశములందు తయారగు యంత్రముల సాయము బడయనంతవరకు వీరికి మోక్షము లేదు.

ఇంతమాత్రముననే మీజాతియందలి విద్యావంతులు ప్రభుత్వశాఖ సేవయందు చేరవలదనిగాని, లేక లాభదాయక మగు మరొకవృత్తి నవలంబింప గూడదనిగాని నా యభిప్రాయముగాదు. మీప్రాచీన జాతీయవృత్తినే తగురీతిగా అభివృద్ధి

పరచి మీరు లాభము గడించుటయే నేను కోరినది. నూతన విధమగు చర్కాలు, పరికరము లుపయోగించి చక్కని అందమైన వస్త్రములవలన లాభముగడించుటయే నేను కోరుచున్నది

ప్రదర్శన ప్రారంభోత్సవము దేశమందలి ప్రతిబుద్ధిమంతునికొరకు యమూల్యమైన విద్యా, క్రియా పాఠముగరిపి తీరును. ఈ ప్రదర్శనము వివిధ తరగతులలో జయమందుటకు ప్రతివారు శక్తికొలది ప్రయత్నము చేయవలసి యుండును. యీ జాతీయ సేవయందు పాల్గొనువారు నిజముగా ధన్యులనవచ్చును.

పైనచెప్పిన విషయములు జయమొందుటకు పరమేశ్వరుని ప్రార్థించుచు ప్రదర్శనము ప్రారంభించుటకు గడంగుచున్నాను. మీసదుద్దేశ్యము, త్యాగ మీవిషయమున నాకు సాయపడునని విశ్వసించుచున్నాను.

నేతపరిశ్రమకు తగినంత ప్రోత్సాహము లేకుండుటవలననే దేశీయపరిశ్రమలు నశించుచున్నవి. ఇప్పటికైనను మన దేశమందు తయారగు వస్త్రములు పరిశ్రమయొక్క యున్నతిచిహ్నముగాగలవు. ఫ్రాన్సునందలి కొందరుస్త్రీలు సహితము మన నంగారెడ్డి పట్టువస్త్రములను మిగుల ప్రేమించుచున్నటుల స్వానుభవముపై ఒక మిత్రుడు నాకు తెలియపరచెను. ఈ వస్త్రములను వారు తమదేశపు వస్త్రములకు ప్రమాణ

తులని నుతువగలిగిరి. ఈ వస్త్రములను వారు మిక్కిలి యపే క్షతో యిచ్చటినుండి తెప్పించుకొనిరి, ఆపేరుసం దిప్పుడు భండారు ఆగయ్యాగారి వస్త్రాలయములో తయారగు వస్త్రములుకొన్ని చాలా అంనమైనవిగను ప్రశంసాపాత్రములు గాగలవు. మన దేశపు నేతవారు కాలానుసారము నూతన పరిస్థితులలో అవసరములనుబట్టి పురాతనవిధముగా యితరవస్తువులవారివలె, స్థిరపరచు సమయమే తెంచినది. పరిశ్రమాభివృద్ధికై వీరు నూతన సంస్కరణము లవలంబించు టత్యావసరము. పద్మశాలీయులు నేతపరిశ్రమ తప్ప మరొకటి యవలంబించ కూడదని దెలుపువారలలో నేనొకడనుగాను. అవసరములను పరిస్థితులనుబట్టి యితర గౌరవనీయమగు వృత్తులను యవలంబించవచ్చును. పద్మశాలీయ సంఘమునకు జెందిన మామిత్రులగు శ్రీ హాకిం నారాయణదాసు, హాకీం జనార్దనస్వామి గార్లు వైద్యవృత్తిని యవలంబించియున్నారు. పరిశ్రమ వృత్తిగలవారి సుపుత్రులందరు నేతపరిశ్రమకు ప్రాముఖ్యత నొసంగుట వారి విస్యుక్తధర్మమని మాత్రము దెలుపగలను. తచ్చు ఆదాయముగల వృత్తులను యీ వృత్తికన్న మంచిదని భావించి స్వీకరించుట తగదు.

సభ్యులారా! మా రెడ్డిజాతికి పద్మశాలిజాతికి దృఢమైన సంబంధముగలదని సగర్వముగా తెలుపగలను. ఏ రుధ

యులు మానవ జీవితావసరములు పవిత్రవంతమగు విధ్యుక్త ధర్మములే నిర్వహించు చున్నవారు. రెడ్డిజాతి వ్యవసాయపు వృత్తి వలన మానవులకేగాక జంతువులకు, పక్షులకు సహితము సంతోషము చేకూర్పు సామగ్రి కూర్చుచున్నది- ఇంచు మించుగా జీవరాసులన్నియు వీరికి కృతజ్ఞులుగాగలవు. పద్మశాలి జాతి మానవసంఘమునకు శరీరసంరక్షణార్థపుసేవ సలుపుచున్నది. దేశీయులందరీవృత్తిగలవారికి సాయమొనర్చి ప్రశంసించుట ముఖ్యకర్తవ్యము, ఈ రెండు వృత్తులవారుగాక వాణిజ్యవృత్తిగలవారు సహితము ముఖ్యులు ఏ విషయములందు గూడ వీరు వారికన్న తచ్చుకారాజాలరు.

ఈ ప్రదర్శన ప్రారంభోత్సవములో నొక మహాసభయందు పాల్గొను యవకాశము కలిగించినందులకు నేనెంతయో కృతజ్ఞుడను. అఖిలభారత పద్మశాలీయ సంఘపు యీ మహాసభ వ్యవహారములలో అధికార రీత్యాపాల్గొనుటకు నాకెంతయో యభిరుచిగలదు. ఈ అధికారముతో వారి చిత్తశీర్షాసముల గాంచితిని. మహాసభ సమావేశములు తమ సంఘము వారి అభివృద్ధి వారి నైతికాభివృద్ధి, సంస్కారముకయి ప్రయత్నించుటకు బూనుకొనుట చాలా ప్రశంసింపదగినది, అప్పు

దప్పుడు జరుగుచుండు అధికారుల నిందకు వీరు బూనుకొన కుండుట శ్రేయస్కరము. ఈపద్ధతుల వలన వీరు అభివృద్ధి గాంచగలరని నేను పద్మశాలీయ సోదరులకు విశ్వాసము కలిగించగలను. దేశీయ పరిశ్రమల పోషకత్వము వహించిన ప్రభుత్వము వారి సంఘమువారికి పూర్తిగా సాయపడితీరెదరు.

శస్త్ర ప్రదర్శన శాలాధ్యక్షులగు

శ్రీ రాజాబహద్దరు వేంకట రామారెడ్డి కోత్వాలుగారి

ప్ర శం స

సీ. ఘనమైన నీరాజ్య కార్యసాధన ధీ ప్ర
థానత కీవున్న పదవిసాక్షి
లలితమౌ నీ నిజకుల సేవ కీ వొన
రించిన రెడ్డి బోర్డింగు సాక్షి
ప్రతిలేని నీ ప్రభుభక్తికి నీకును
ప్రాపించునట్టి తపస్సు సాక్షి
తరములేనట్టి నీ పరమ పుణ్యమునకు
హిత గుణుండైన నీ సుతుడె సాక్షి

గీ. అసదృశంబగు నీ దయారసమునకును
క్రమములైనట్టి నీదు వాక్యములె సాక్షి
విబుధవర్యుల పాలిటి వేల్పుగిడ్డి
ప్రథిత కోత్వాలు వేంకట రామరెడ్డి

సీ. పంకజోదరు పాదపద్మ చింతనమన్న
నిరుపమంబైన పెన్నిధియెమీకు
సంఘసంస్కార ప్రచార సభాదిక
సంబన్న పెద్ద పర్వంబు మీకు

శ్రిత బుధ జనకోటి వితతరక్షణమన్న
తప్పని నిత్యకృత్యమ్ము మీకు
ఆంధ్ర జాత్యభ్యుదయాంచితోద్యమమన్న
భక్తిచే సలిపెడు వ్రతము మీకు
గీ. కుటిల జనపాటనము మీకు కులగుణంబె
సత్యధర్మంబులును మీకు సహజవృత్తి
విబుధవర్యుల పాలిటి వేల్పుగిడ్డి
ప్రథిత కోత్వాలు వేంకట రామరెడ్డి.

సీ. వేనవేల్ ప్రజలను విహితాత్ములను జేసి
ప్రఖ్యాతి జెందిన ప్రభుఁడవంచు
బహుసంఘ సంస్కార బద్ధకంకణుఁడవై
నిలచిన సుజ్ఞాన నిధివటంచు
యాంధ్రాభివృద్ధికై యాత్మనైన నొసంగు
త్యాగంబుగల ధన్యతముఁడవనుచు
నిజదేశ జనవృద్ధి నిర్వాహణమునకై
ప్రతిన బూనినయట్టి హితుఁడవంచు
గీ. భవ్యవస్త్ర ప్రదర్శన భవనమునకు
నాధిపత్యముబూని మే మాదరమున
నలుపు కార్యంబు దీర్చిన శాంతమూర్తి
ప్రథిత కోత్వాలు వేంకట రామరెడ్డి.

రా జా బ హా ద్ద రు

వేంకట రామారెడ్డి ఓ. బి. ఇ. గారికి

శ్రీవారి జన్మదినోత్సవ సందర్భమున

ప్రాతవిద్యార్థినీ సంఘము సమర్పించు

సన్మాన పత్రము

మ హా శ యా !

నేఁడు సుదినము. లోక కల్యాణార్థమై మహాత్ము లుదయించుచుందురు. క్షణభంగురములగు జీవితములను కొందరు ఆదర్శవంతముగఁ జేయుదురు. అట్టి యాదర్శ జీవుల పుట్టుం దినములు పండుగలు. నేఁడు మాకు పండుగ. మీ పుత్రికలు జేసికొను పండుగ కాతిథ్యము స్వీకరించినందుకు వందనములు.

ఉ దా ర చ రి తా !

విద్యాహీనమై, జడమైయున్న స్త్రీలోకముం జూచి కనికరించిన మహాయశోవిభాసితులచే స్థాపింపఁబడినట్టి, మాతృభాషాద్వారా యున్నతవిద్యఁ గరపుటయం దఖిలాంధ్రదేశమునకు మార్గదర్శినియై, ఏఁటేట నెందఱనో యుత్తమ గృహిణులుగాఁ జేసి దేశమున కర్పించుచున్న; ఈ పాఠశాల కధ్యక్షత వహించి సర్వవిధముల విద్యను బ్రోత్సహించు మీ యుదారచరిత యంతయుం శ్లాఘ్యము.

కార్య దీక్షా దక్షా!

నానాటికి మీ యవ్యాజ దయవలెనే, వెలుగుచున్న పాఠశాలా విద్యార్థినీసంఖ్యచే స్థల సంకోచ మనుభవించుట తప్పనిసరి యగుచుండగా, సజ్జనులఁ బ్రోత్సహించి పలుకుబడి నుపయోగించి పాఠశాలకు దివ్యభవన నిర్మాణము నకై 25 వేల రూ. వెలగల భూదానముఁ జేయించి మరి యంత ధనవ్యయమున దివ్యభవనముఁ గట్టింప దీక్ష వహించిన దక్షుడవు.

పరోపకార పారీణా!

నేఁ డాంధ్రావనియందు తలజూపు ప్రతి సత్కారము ప్రత్యక్షముగనో, పరోక్షముగనో, మీ చేయూత నొందకుండ నుండ లేదనిన అతిశయోక్తి కానేరదు. పఠనాలయములు, వసతిగృహములు, ప్రార్థనా మందిరము లన్నియు మీ సహాయ మాపేక్షించునవియే! వెలితిలేని యివి విసువులేని యుపకారము.

పరిపాలనా ధురీణా!

నగర రక్షా ప్రధానపదవిఁబోలు, ఉన్నతస్థాన మలంకరించి సమీచీన కార్యనిర్వాహణముఁ జేసి ప్రభుత్వము నలరించి పూజనీయుమగు రాజాబహద్దూర్, ఓ. బి. ఇ. బిరుదముల నంది యాంధ్రుల కపార కీర్తి నార్జించిపెట్టిన ప్రధానాంధ్రుడవు; నిను గన్న యాంధ్రావని వీరమాత, నీ సోదరాంధ్రులు ధన్యులు.

మాన్యవర్యా !

గత ఎనిమిది సంవత్సరములనుండి ఉన్నత విద్యాలాభమును యీ పాఠశాలలోఁ బడసిన విద్యార్థినులందరు ఒకచోఁ జేరి తమ పాఠశాలకు తగు సహాయముఁ జేసి యద్దానతా మింకను బడయదగిన యుపకృతిఁ బడయు నుద్దేశముతో మా ప్రాతవిద్యార్థినీసంఘ మేర్పడినది. తమబోటి ధన్యజీవుల జన్మదినోత్సవము ప్రప్రథమముగా జేయంజాలు భాగ్యమును మా సంఘమున కొసగూర్చిన భగవంతున కభివందనములు. తమ జీవిత చరిత్రనుగూడ గ్రంథరూపమున వెలువరించి యాంధ్రుల కర్పించి ధన్యములఁగావలె నని ఈ సంఘ ముద్దేశించి యున్నది. ఈ పవిత్రోద్దేశము నెర వేర్చ సర్వేశుని వేడుచున్నారము.

శ్రీ విద్యాభిమానీ !

పూర్వమువలెనే ముందును మీ స్వర్ణహస్త ఛాయలో మా పాఠశాలాకన్య పోషితయై, దివ్యభవనమున, తన సహజకలకంఠమున మీ యశోగీతికలఁ బాడుగాతమనియు స్త్రీ విద్యాభిమానులును, దేశహితైక పరులును, ఉదార చరితులును అగు తమకు సంపూర్ణ పురుషాయుస్సు నొసంగి ఇట్టి జన్మదినోత్సవము లెన్నింటినో చేయగల భాగ్యము మా కొసంగ భగవంతుని వేడుచున్నారము.

ప్రాతవిద్యార్థినీసంఘము
౨౦-౩-౩౭

ఇట్లు విన్నవించు,
ప్రాతవిద్యార్థినీసంఘ సభ్యురాండ్రు.

మహారాజ రాజశ్రీ గొత్యాలు

వేంకట రామారెడ్డిగారి సన్నిధికి

విజ్ఞాపనము.

మ. కనక క్ష్మాధర రత్నకందరములన్
గంగాతటం బందుఁ జం
దనంపు గోనలఁ గ్రీడలం జెలఁగియుం
దారన్ దమిన్ వక్షమం
దునఁ జెన్నారఁగఁ దాల్చు మాధవుఁడు సం
తోషంబునన్ బ్రోచుతన్
ఘనుఁ గొత్వాల్విభు సద్గుణాకరుస వేం
కట్రామ రెడ్డ్యగ్రణిన్.

సీ. బల వైభవ ఖ్యాతి కలితులౌ రెడ్డి రాణ్మణుల కెల్లను
శిరో మాల్యమగుచు
నధిక తేజశ్శక్తి నలరు నుద్యోగీయ రత్నాళి
నాయక రత్న మగుచు
నర్వీశ వంద్యుఁడౌ యుస్మానలీ పాదుషాకు వజ్రంపు
కవచంబు నగుచు

ధనధాన్య సంపద దనరు నైజాము ప్రజాప్రతతికిఁ
దొలి నెలబాలుఁ డగుచు

గీ. భూరి విద్యాగుణోన్నత పుత్ర రత్న
భూషితుఁడు నౌచుఁ నెవ్వండు పొలుచునట్టి
ప్రథిత కొత్వాలు వేంకట రామరెడ్డి
వరుని ధీ విభవోన్నతుల్ పలుక వశమె.

సీ. అత్యున్నత పదంబు నధివసించినఁ గాని పొలివోని
యాంధ్రతత్త్వమును దలంచి
గద్వాల మొదలుగాఁగల యాంధ్రసంస్థానములకుఁ
జేసిన సాయములఁ దలఁచి
విద్యగఱచు రెడ్డి విద్యార్థు లలరెడు రాజిత
శ్రీసౌధ రాజిఁ దలచి
యాంధ్రభాషా నిలయాదుల వచియించు సారస్వ
తోద్యమ సరణి దలఁచి

గీ. భవ్య కవితా విలాస సంపదలఁ బొదలు
టరసి నీ చేయునట్టి యాదరణఁ దలఁచి
యాత్మ నిక్క మెచ్చుకుండెడి యాంధ్రుఁ డున్నె
ప్రథిత కొత్వాలు వేంకట రామరెడ్డి.

ఉ. పుట్టితి వాంధ్ర దేశమునఁ బూజ్యతఁ గంటివి విద్యలందుఁ జేఁ
బట్టె నిజాం ప్రభుండుఁ జనవంద్య పదంబున మెట్టియుంటి వె

ప్పట్టున నాంధ్రు లాంధ్రమన భాష మెలర్పఁగ నాదరించు నీ
యట్టిగుణాఢ్యుఁడుండునె, దయాకర వేంకటరామ ధీమణీ.

గీ. తనరుచు నొనర్చు నీ సుకృతంబులకును
దోడుగాఁ గవి యాశీస్సు లీడులేని
వైభవోన్నతు లొనఁగూర్ప వఱలు మెపుడు
ప్రథిత కొత్వాలు వేంకట రామరెడ్డి.

హైద్రాబాదు (దక్కను)
తేది ౬ ౫ సెప్టెంబరు ౧౯౨౮ }

బాలమిత్రసభ, గుంటూరు.
శ్రీరాముల సచ్చిదానంద శాస్త్రి.

ఆంధ్రులకు సందేశము

మన దేశములో మద్యపానము విశేషముగా వ్యాపించి యు
న్నది - దానివలన బీదవారు ముఖ్యముగ వ్యవసాయకూలి
వారు నష్టపడుచున్నారు వారికి ద్రవ్యనష్టమే గాక ఆరో
గ్యనష్టము కలుగుచున్నది తాగుబోతుల కుటుంబ
సంతతియు నాశనమగుచున్నారు యీదురభ్యాసము
మాన్పించుటకై మీరు సర్వవిధముల ప్రయత్నము చే
వలయును

రెండవ ముఖ్య విషయమేమనగ మీరు మీ బాలికలకు
యిచ్చి విద్యను చెప్పించి దేశాభివృద్ధికి తోడుపడవలయు
ను - ప్రతి గ్రామమునందును బాలికల పాఠశాలలు స్థా
పించి బాలికావిద్య వ్యాపించుటకు తోడ్పడవలె

రావుబహద్దరు వెంకటరామారెడ్డి

రా. బ. వేంకట రామారెడ్డిగారి స్వహస్తాక్షరములు

— తెనుగు

آندھرا کو پیام و ہدایت

میں آپکو مبارکباد دیتا ہوں آپ حضرات نے آندھرا کانفرنس قائم کر کے
تلنگانہ کے وسیع اور زرخیز علاقہ میں علمی بیداری کا بڑا احساس پیدا کیا ہے
تلنگانہ میں بالخصوص پستی اور بے کسی کی حالت پھیلی ہوئی ہے جس سے عوام
نہ صرف اپنی عزت اور دولت کا نقصان کرتے ہیں بلکہ اپنی اور اپنی اولاد
کی صحت اور اخلاق کو برباد کرتے ہیں نشے کا ختم [illegible] اپنی کمائی اور بچوں
محنت اور [illegible] کا انجام نہیں دیکھتے ہیں [illegible] حالت میں عوام
بیس [illegible] ہیں اور [illegible] نہیں [illegible] آپ [illegible]
[illegible] ان [illegible] زیادہ توجہ کیجیئے ان حضرات [illegible]
[illegible] اور [illegible] دعا ہے کہ آپکے [illegible]
[illegible] کریں۔ آمین

రా. బ. వేంకట రామారెడ్డిగారి స్వహస్తాక్షరములు
— ఉరుదు

GEORGE R. I.

GEORGE THE FIFTH by the Grace of God of Great Britain, Ireland and the British Dominons beyond the Seas, King Defender of The Faith, Emperor of India and Sovereign of the Most Excellent Order of the British Empire to our trusty and well beloved Raja Bahadur Venkat Rama Reddy GREETING Whereas we have thought fit to nominate and appoint you to be an Officer of the Civil Division of our said Most Excellent Order of the British Empire. We do by these presents grant unto you the Dignity of an officer of our said order and hereby authorise you to have, hold, and enjoy the said Dignity and Rank of an officer of our aforesaid order together with all and singular privileges thereunto belong or appertaining.

Given at Our Court at Saint James's under Our Sign Manual and the Seal of our said order, this Fifteenth day of December 1930 in the Twenty first year of Our Reign.

By the Sovereign's Command
S/d EDWARD T.
Grand Master.

Grant of the dignity of an officer
of the Civil Division of the Order of The
British Empire to
Raja Bahadur Venkat Rama Reddy.

రాజా బహద్దరు గారికి

ఓ. బి. ఇ. బిరుదము ప్రసాదింపబడిన సందర్భములో పంపబడిన లేఖయొక్క

అభిప్రాయము

గ్రేట్ బ్రిటన్, ఐర్లండ్, బ్రిటిషు సామ్రాజ్యముల యొక్క చక్రవర్తియు, ఇండియా చక్రవర్తియు, అయిన అయిదవ జార్జి, మా ప్రియమైన విశ్వాసపాత్రుడైన రాజా బహద్దరు వేంకట రామారెడ్డికి వ్రాయుట యేమనగా:—

మేము నిన్ను మాయొక్క ఉత్తమమైన ఆర్డర్ ఆఫ్ ది బ్రిటిష్ ఎంపైర్ (ఓ. బి. ఇ.) యొక్క అధికారిగా నిర్ణయించుటకు నిశ్చయించినాము. కావున ఇందుమూలముగా మిమ్ములను పై వర్గములో చేర్చి గౌరవించుచు పై బిరుదమును దానికి సంబంధించిన గౌరవముతో వహించుటకు అధికార మిచ్చుచున్నాము.

మా ముద్రతో, మా సంతకముతో యీ ౧౯౧౪ డిసెంబరు ౧౯–౩౦ నాటి తేదీన మాయొక్క ౨౧ వ పరిపాలనా సంవత్సరమున నియ్యబడినది.

చక్రవర్తిగారి ఆజ్ఞచే

సంతకము. ఎడ్వర్డు. టి.

రాజా బహద్దరు గారికి

ప్రసాదింపబడిన

పతకముల యొక్కయు, బహుమానముల యొక్కయు

వివరణము

౧. చక్రవర్తిగారి రజితోత్సవ పతకము.

ఈ పతకము ౬ మే ౧౯౩౫ తేదినాడు ప్రసాదింపబడినది. ఆ తేదినాడు ఈ ప్రకారముగా ఆజ్ఞ అయినది.

" చక్రవర్తిగారి ఆజ్ఞచే - ఇందు వెంట పంపబడిన పతకము రాజాబహద్దరు వేంకట రామారెడ్డి ఓ. బి. ఇ. గారికి చక్రవర్తులయొక్క రజతోత్సవ జ్ఞాపకార్థముగా ధరించుకొనుటకై ప్రసాదింపబడినది. "

౨. లార్డు ఇర్విన్ వైస్రాయిగారు బహూకరించిన బంగారు గుండీలు.

హైద్రాబాదుకు పై వైస్రాయిగారు దయచేసినప్పుడు ప్రసాదించినారు.

౩. వజ్రాల గుండీలు.

ఇవి బీరారుయువరాజుగారగు నవాబ్ ఆజంజాబహద్దరుగారిచే వారు ఇంగ్లాండు నుండి తిరిగి

వచ్చి నప్పుడు రాజా బహద్దరు గారికి ప్రసాదింప బడినవి.

౪. ఓ. బి. ఇ. బిరుదముతో కూడ ఒక గురుతుగల పతకము (Insignia) పంపబడినది.

౫. రిపీటర్ జోబిగడియారము వెండిది. సుమారు ౧౫౦ రూపాయిల విలువగలది.

పూర్వము కరీంనగరు తాలూక్దారుగా నుండిన పిస్టింజీ జీవాంజీగారు రాజాబహద్దరుగారికి ప్రసాదించిరి, పిస్టంజీగారి యింటిలో ౧౯౦౨లో దొంగతనము జరిగినప్పుడు దొంగను పట్టుకొనినందులకు పై బహుమాన మియ్యబడెను.

౬. జిల్లాపోలీసు డైరెక్టరుగా అయిన హెంకిన్ గారు రాజా బహద్దరుగారు సిర్సిల్లా, జగ్త్యాల మున్నగు తాలూకాలలో ౧౯౦౨లో ఉత్తమమైన సేవజేసినందులకు వెండి జోబీగడియార మిచ్చినారు.

౭. ఒక బంగారు పతకము.

౧౯౧౮ - ౧౯౧౯ సం॥లో ప్రభుత్వమువారిచే ప్రసాదింపబడినది. ఆ పతకముపై ఇట్లు వ్రాయ బడినది.

“ నిజాం ప్రభుత్వమువారు వేంకట రామా

రెడ్డిగారు ౧౯౧౮ - ౧౯౧౯ సం||లో ఇన్ఫ్లూయంజా జ్వరాల ఆపత్తులో ప్రశంసనీయమైన సేవ జేసినందులకు బహూకరించుచున్నారు.

౮. వెండి క్యాలెండరు.

ఇది లార్డు వెలింగ్డన్ వైస్రాయిగారు హైదరాబాదు వచ్చినప్పుడు ప్రసాదించియుండిరి.

౯. శ్రీ మేస్త్రీ సంఘము వారిచ్చిన పతకము ఒకటి.

౧౦. చక్రవర్తిగారి రజతోత్సవ సందర్భములో నియ్యబడిన పతకము.

౧౧. బంగారు గడియారము,

బీరారు యువరాజుగారు ఇంగ్లాండునుండి రెండవ మారు తిరిగివచ్చినప్పుడు ప్రసాదించినారు.

౧౨. లార్డు రీడింగు వైస్రాయిగారు హైద్రాబాదు వచ్చినప్పుడు ప్రసాదించిన వెండి సిగరెట్టు కేసు.

౧౩. ౮వ ఎడ్వర్డు డ్యూక్ ఆఫ్ విండ్జర్, వేల్సు యువరాజుగారు హైదరాబాదుకు వచ్చియుండినప్పుడు ఒక వెండి సిగారు కేసును బహుమతిగా ఇచ్చినారు.

సమాప్తము

గోలకొండ పత్రికా ప్రచురములు.

- గోలకొండ కవుల సంచిక
- నిజాంరాష్ట్ర పరిపాలనము
- హిందువుల పండుగలు
- సంఘోద్ధరణము
- గయోపాఖ్యానము
- ఉచ్ఛలవిషాద నాటకము
- కర్నూలు రాజులవంశావళి
- కృష్ణాలహరి, (శ్లోకములు, పద్యములు.)

11561